

Marjo Romakkaniemi, Jari Lindh
ja Merja Laitinen

Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa

Marjo Romakkaniemi
Jari Lindh
Merja Laitinen

Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa

Kirjoittajat

Marjo Romakkaniemi
YTT, Sosiaalityön yliopistonlehtori
etunimi.sukunimi@ulapland.fi

Jari Lindh
YTT, Sosiaalityön yliopistonlehtori (ma.)
etunimi.sukunimi@ulapland.fi

Merja Laitinen
YTT, dosentti, Sosiaalityön, erityisesti kuntouttavan
sosiaalityön professori
etunimi.sukunimi@ulapland.fi

© Kirjoittajat ja Kela

Graafinen suunnittelu Pekka Loiri

ISBN 978-952-284-031-8 (nid.)
ISBN 978-952-284-032-5 (pdf)

ISSN-L 1238-5050
ISSN 1238-5050 (painettu)
ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)

URI <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802063157>

Julkaisija: Kela, Helsinki, 2018

Kirjapaino: Erweko

Tiivistelmä

Romakkaniemi M, Lindh J, Laitinen M. **Nuorten aikuisten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa**. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 147, 2018. 127 s. ISBN 978-952-284-031-8 (nid.), ISBN 978-952-284-032-5 (pdf).

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten aikuisten osallisuutta sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen asiakkaina Rovaniemellä, Kittilässä ja Inarissa. Tutkimuksen aineisto koostuu 24 nuoren yksilöhaastatteluista, neljästä sosiaalisen kuntoutuksen palveluntuottajien ryhmähaastattelusta sekä tilastoaineistosta. Nuorten aikuisten osallisuuden tukemisessa korostuu nuorten kokemustiedon, paikallisuuden ja paikallisen kulttuurin merkitykset. Erityisesti kokemustiedon huomioiminen tarjoaa nuorille aikuisille väylän vaikuttaa sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosessiin. Nuorten aikuisten haastatteluista erottuu neljä erilaista toimijuuden roolia (positiota): omaan kuntoutumiseen panostava, yhteisöllinen vastuunkantaja ja toiminnan kehittäjä, etsijä sekä ajalehtijä. Eri toimijuuden roolit vaikuttavat siihen, millainen merkitys sosiaalisella kuntoutuksella on nuorille aikuisille. Sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamiseen vaikuttaa samanaikaisesti useita ammatillisia ajattelu- ja toimintatapoja (rationaalisuuksia). Tärkeää on erityisesti yhteisöllinen toiminta, jossa nuorta tuetaan osana paikallisyhteisöään ja sosiaalisia verkostojaan. Monialaisen yhteistyön merkitys korostuu sosiaalisen kuntoutuksen toteuttamisessa. Sosiaalinen kuntoutus on vielä käsitteenä, palveluna ja ammattikäytäntöinä osin jäsentymätöntä sekä työntekijöille että asiakkaille. Tutkimuksen perusteella sosiaalisen kuntoutuksen sisällölliselle ja käsitteelliselle kehittämiselle on selkeä tarve.

Avainsanat: kuntoutus, sosiaalinen kuntoutus, osallisuus, nuoret aikuiset, asiakkaat, asenteet, elämäntilanne, paikallisuus, kulttuurista, identiteetti, Lappi

Sammandrag

Romakkaniemi M, Lindh J, Laitinen M. **Unga vuxnas delaktighet inom social rehabilitering i Lappland**. Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa, undersökningar 147, 2018. 127 s. ISBN 978-952-284-031-8 (hft.), 978-952-284-032-5 (pdf).

I studien undersöks unga vuxnas delaktighet som klienter inom social rehabilitering i tre kommuner i Lappland: Rovaniemi, Kitilä och Enare. Materialet i undersökningen består av 24 individuella intervjuer med unga personer, av fyra gruppintervjuer med serviceproducenter inom social rehabilitering samt av statistiskt material. När det gäller att stödja de unga vuxna betonas betydelsen av de ungas erfarenhetskunskap, de lokala förhållandena och den lokala kulturen. Speciellt beaktandet av erfarenhetskunskapen erbjuder de unga vuxna en kanal att påverka serviceprocessen inom den sociala rehabiliteringen. I intervjuerna med de unga vuxna kan skönjas fyra olika funktionella roller (positioner): de som satsar på sin egen rehabilitering, de som fungerar som ansvarsbärare i samfundet och utvecklar verksamheten, de som söker samt de som driver omkring. De olika funktionella rollerna inverkar på vilken betydelse den sociala rehabiliteringen har för de unga vuxna. Genomförandet av den sociala rehabiliteringen påverkas samtidigt av flera professionella tanke- och funktionsätt (rationaliteter). Speciellt viktig är sådan gemensam verksamhet där den unga stödjars som en del av sitt lokala samfund och sina sociala nätverk. Det multidisciplinära samarbetets betydelse betonas vid genomförandet av social rehabilitering. Den sociala rehabiliteringen saknar ännu delvis struktur som begrepp, som service och som professionell praxis, både för de anställda och för klienterna. Enligt denna undersökning finns det ett klart behov av att utveckla den sociala rehabiliteringen både vad gäller innehåll och som begrepp.

Nyckelord: rehabilitering, social rehabilitering, delaktighet, unga vuxna, kunder, attityder, livssituation, lokal anknytning, kulturbakgrund, identitet, Lappland

Abstract

Romakkaniemi M, Lindh J, Laitinen M. **Participation and social rehabilitation of young adults in Lapland**. Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland, Studies in social security and health 147, 2018. 127 pp. ISBN 978-952-284-031-8 (print), 978-952-284-032-5 (pdf).

Covering three municipalities of Lapland – Rovaniemi, Kittilä, and Inari – the study investigates the participation of young adults as clients of social rehabilitation services. The material consists of 24 individual interviews with young adults, four group interviews with social rehabilitation service providers, and statistical material. Experiential knowledge, localness, and local culture are emphasised in supporting youth participation. In particular, acknowledging experiential knowledge offers young adults a channel to influence the social rehabilitation service process. The interviews with the young adults reveal four positions of agency: investing in one's own rehabilitation, taking communal responsibility and developing activities, seeking, and drifting. The significance of social rehabilitation to the young adults varies according to their position of agency. The implementation of social rehabilitation is concurrently influenced by a number of professional rationalities and practices. Of special importance is communal activity, where youths are supported as part of their local community and social networks. The importance of multidisciplinary collaboration is also emphasised in the implementation of social rehabilitation. Social rehabilitation as a concept, service, and professional practice still appears somewhat unclear to both employees and clients. Based on the study, there is a clear need to develop both the content and the concept of social rehabilitation.

Keywords: rehabilitation, social rehabilitation, participation, young adults, clients, attitudes, life situation, localness, cultural background, identity, Lapland

Alkusanat

Sosiaalinen kuntoutus on sosiaalityön ja kuntoutuksen tutkijoiden sekä käytännön työntekijöiden piirissä vilkkaan keskustelun kohteena. Erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten syrjäytymisen ehkäisyssä ja osallisuuden vahvistamisessa on korostettu sosiaalisen kuntoutuksen tärkeyttä. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on vuosien varrella saanut useita eri määritelmiä. Sitä on pidetty esimerkiksi koko kuntoutusjärjestelmän kattokäsitteenä, kuntoutustoimintaa läpäisevänä periaatteena tai ”jätemaana”, johon on voitu kaataa kaikki se, mikä ei ole kuulunut muuhun kuntoutukseen.

Sosiaalisella kuntoutuksella viitataan laajasti syrjäytymistä ehkäisevään ja toimintakykyä vahvistavaan työhön, osallisuuden lisäämiseen ja elämänhallinnan tukemiseen. Sosiaalinen kuntoutus on kuitenkin käsitteenä ja toimintamuotona jäsentymätön ja hakee vielä muotoaan. Tässä julkaisussa korostetaan erityisesti sitä, että sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä on tärkeää ymmärtää nuorten aikuisten suhde omaan ympäristöönsä – siihen, millaisia merkityksiä paikallisuus saa nuorten aikuisten elämäntilanteissa ja tulevaisuudensuunnitelmissa.

Julkaisu liittyy Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan sosiaalityön oppiaineen tutkijoiden toteuttamaan tutkimushankkeeseen ”Nuorten osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus Lapissa”. Tutkimuksen on rahoittanut Kela.

Esitämme suuret kiitoksemme tutkimukseen osallistuneille nuorille aikuisille ja työntekijöille Ivalossa, Kittilässä ja Rovaniemellä. Kiitämme lämpimästi nimettömiä vertaisarvioijia sekä Kelasta Jaana Ahlstedtia, Tarja Hyväristä, Leena Rautjärveä, Jens Engbergiä ja Jyrki Pappilaa kaikenlaisesta avusta julkaisun viimeistelyssä.

Rovaniemellä joulukuussa 2017

Marjo Romakkaniemi, Jari Lindh, Merja Laitinen

Sisältö	
1 Johdanto	9
2 Tutkimuksen käsitteellinen viitekehys	14
2.1 Systeemis-relaationaalinen lähestymistapa	14
2.2 Osallisuuden, toimijuuden ja paikallisuuden suhteet	15
2.3 Sosiaalinen kuntoutus relationaalisena sommitelmana	17
3 Tutkimuksen toteuttaminen	24
3.1 Tutkimustehtävät.....	24
3.2 Tutkimusaineistot.....	24
3.3 Aineiston analyysi	28
3.4 Eettiset kysymykset	31
4 Nuorten aikuisten sosiaalinen osallisuus ja paikallisuus	33
4.1 Pohjoisen paikallisuuden merkitys nuorten aikuisten osallisuudessa ja toimijuudessa.....	33
4.2 Nuorten aikuisten sosiaalinen osallisuus ja syrjäytymisriskijä.....	43
4.3 Kolme kertomustyyppiä nuorten aikuisten osallisuudesta ja toimijuudesta.....	52
5 Sosiaalinen kuntoutus ja palveluosallisuus	63
5.1 Sosiaalisen kuntoutuksen relaatiot ja rationaliteetit	63
5.2 Yhteistyön sommitelmia sosiaalisessa kuntoutuksessa	74
5.3 Nuorten aikuisten palveluosallisuuden haasteita	79
5.4 Nuorten aikuisten palveluosallisuus asiantuntijoiden harkintavallan kehyksissä	86
6 Johtopäätökset	102
Lähteet	110
Liiteluettelo	127

1 Johdanto

Sosiaalinen kuntoutus voidaan ymmärtää toimintana, jonka tavoitteena on parantaa ihmisen mahdollisuuksia selviytyä arkipäivän toimista, vuorovaikutussuhteista ja toimintaympäristön edellyttämistä rooleista (Järvikoski ja Härkäpää 2011). Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskunnallinen merkitys on korostunut nyt, kun niin kuntoutus ja koko kuntoutusjärjestelmä kuin sosiaaliala ja sosiaalityökin ovat murroksessa ja erilaisten sisällöllisten ja rakenteellisten muutosten äärellä. Esimerkiksi Kuntoutuksen uudistamiskomitean tekemä kuntoutusjärjestelmän kokonaisuudistus, tuleva sote-palvelurakennemuutos, uusi sosiaalihuoltolaki ja perustoimeentulotuen siirto Kelaan tulevat vaikuttamaan sosiaalisen kuntoutuksen palveluprosesseihin ja kehittämistarpeisiin. Uutta sosiaalihuoltolakia voidaan pitää merkittävänä askeleena kohti sosiaalisten tekijöiden (arjen ongelmat, syrjäytymisen ehkäiseminen, osallisuuden vahvistaminen) ja huono-osaisuuden hyväksymistä kuntoutuksen piiriin (Palola 2012, 30–32). Lain mukaan sosiaalisen kuntoutuksen tarve määritellään muun kuin lääketieteellisesti todetun sairauden tai vamman perusteella. Kuntien tehtävä on huolehtia siitä, että toimintakykyyn, sosiaaliseen syrjäytymiseen tai lähisuhde- ja perheväkivaltaan liittyvissä tilanteissa tai äkillisissä kriisitilanteissa tuen tarpeessa olevien henkilöiden sosiaalisen toimintakyvyn, vuorovaikutuksen sekä yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi järjestetään sosiaalista kuntoutusta. (Järvikoski 2014, 17.)

On myös esitetty, että perustoimeentulotuen Kela-siirron yhteydessä toimeentulotuen merkitys sosiaalityössä vähenee, minkä vuoksi on mahdollista ja osin välttämätöntäkin kehittää työn sisältöjä, kohdentaa resursseja suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen asiakastyöhön sekä luoda erilaisia sosiaalisen kuntoutuksen palveluja (Rajavaara ja Karjalainen 2012). Samoin kasvavaa tarvetta sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseksi luovat nuorten ja nuorten aikuisten monimutkaistuneet työ- ja toimintakykyongelmat, kasvava pitkäaikaistyöttömyys, päihde- ja mielenterveysongelmat, köyhyys, huono-osaisuus ja syrjäytymisriskien lisääntyminen niin sosiaalityön kuin kuntoutuksenkin palveluissa (Aaltonen ym. 2015). Sosiaalisten tekijöiden merkitys korostui myös Kelan ammatillisen kuntoutuksen lakimuutoksessa vuonna 2014, jolloin ammatilliseen kuntoutukseen pääsyä helpotettiin niin, että useampi työkäinen, erityisesti nuori, pääsisi riittävän ajoissa ammatilliseen kuntoutukseen (HE 128/2013).

Sosiaalinen kuntoutus edellyttää käytännössä useimmiten eri ammattilaisten ja organisaatioiden välistä yhteistyötä ja verkostoitumista. Suomessa kuntien rooli ja merkitys työllisyyden hoidossa on kasvanut 2000-luvun alusta lähtien. Työllisyyspolitiikan ja sosiaalipolitiikan tavoitteiden lähentyessä toisiaan kunnat on liitetty lainsäädännöllä enemmän mukaan pitkäaikaistyöttömien ja syrjäytymisvaarassa olevien työllistymisen ja kuntoutuksen järjestämiseen. (Keskitalo 2013, 61–70.) Suuntaus näyttää olevan, että työllistymiseen ja kuntoutumiseen enemmän tukea tarvitsevien asiakkaiden palvelujen järjestämistä on siirtämässä entistä enemmän kuntien tehtäväksi (Välimaa ym. 2012, 12).

Myös useat yhteiskunnalliset tekijät nostavat sosiaalisen kuntoutuksen ajankohtaiseksi. Nykyään esimerkiksi kansalaisten osallistumiseen, selviytymiseen sekä toiminta- ja työkykyyn liittyvät kysymykset ovat aiempaa monisyisempiä ja vaikeammin hallittavia. Vappu Karjalainen (2012) kirjoittaa modernisaatioteoreetikoihin, kuten Ulrich Beckiin, viitaten jälkimodernin aikakauden mukanaan tuomasta yksilöllistymiskehityksestä, jonka vaikutus näkyy esimerkiksi aiempien turvaa tuottavien rakenteiden purkamisena ja yksilön vastuun lisääntymisenä. Yksilö joutuu yhä enemmän ottamaan vastuuta omasta elämästään.

Tutkimuksen yhteiskunnallinen tausta liittyy yhtäältä nuoruudesta, hyvinvoinnista ja kuntoutuspalveluista käytäviin keskusteluihin, joissa kysymykset vastuista ja velvollisuuksista ilmenevät erilaisin tavoin (ks. Pohjola 1994; Suurpää 2009; Mäki-Ketelä 2012; Aaltonen ym. 2015), sekä toisaalta keskusteluun asiakkaan osallisuudesta sosiaali- ja terveys- sekä kuntoutuspalveluissa. Vaikka tutkimukset ovat tuottaneet tietoa asiakkaiden osallisuuden tärkeydestä, silti osallisuuden käytännön toteutumisessa on edelleen puutteita (Laitila 2010; Kaseva 2011; Laitinen ja Niskala 2013; Kivistö 2014). Tässä kehityksessä sosiaalisen kuntoutuksen sisällöt ja käsitteet kaipaavat paikantamista ja monenlaista kehittämistä. Sosiaalisessa kuntouksessa voidaan korostaa ensinnäkin mahdollisuuksien politiikkaa eli kuntoutujan toimijuuden, toimintavalmiuksien ja osallisuuden tukemista. Toiseksi voidaan painottaa syrjäytymisen problemaattisuutta yksilöllisissä elämänkuluissa ja sosiaalisten ongelmien ja hyvinvoinnin vajeiden siirtymistä seuraaville sukupolville. Niihin tulee puuttua ja ne tulee pyrkiä katkaisemaan sosiaalisen kuntoutuksen palveluilla ja interventioilla. Tällöin osallisuus ja toimijuus kääntyvät toimenpiteiksi ja näyttävät yksisuuntaiselta integraation haasteelta. Kolmantena erityisesti nuoruuteen liittyvissä keskusteluissa korostuvat nuorten haavoittuvuus sekä huoli- ja riskipuhe, joissa nuoret nähdään suojelua ja ohjausta tarvitsevina mutta jotka samalla voivat johtaa nuorten oman toimijuuden kaventumiseen. Käsittelemme tutkimuksessa lähtökohtaisesti ensin mainittua ulottuvuutta.

Tutkimukselliset valintamme korostavat tiedon tuottamista sekä palvelujärjestelmän että nuorten arjen näkökulmista. Erityisesti pyrimme kiinnittämään huomiota nuorten subjektiivisten kokemusten ja tietojen kunnioittamiseen erityisissä ja moninaisissa elämäntilanteissa, joihin sisältyy erilaisia tuen tarpeita. Lähtökohtaisesti painotamme kokonaisvaltaisuutta ja puramme ongelmalähtöistä otetta, joka korostuu esimerkiksi nuoriin kohdistuvassa syrjäytymis-integraatio-keskusteluissa Rauno Perttulan (2015) mukaan syrjäytyminen on pikemminkin yhteiskuntapolitiikan iskuna kuin sosiaalieteellinen käsite, ja se tuottaa uudenlaisia ongelmia yksinkertaistaessaan nuorten monimuotoisia tilanteita ja asettaessaan ongelmien taustatekijät yksilöllisiksi.

Yhteiskuntapoliittisesti ajateltuna nuoren pitäminen jossain tukimuodossa keinolla millä hyvänsä voi ylläpitää ongelmia, ja esimerkiksi sijoitusta työvoimapoliittiseen

toimenpiteeseen pidetään ratkaisuna ongelmiin. Nuorten tilanteet yksilöllistyvät, ja sosiaalisten ongelmien taustalla olevat yhteiskunnalliset ja rakenteelliset syyt väistyvät. Tällöin tärkeäksi tulevat yksilöllisten riskien tunnistaminen ja kontrollointi. (Harrikari 2008.) Ajattelukaava näkyy myös yhteiskunnallisessa puheessa sosiaalisten ongelmien ylisukupolvisuudesta ja tarpeena katkaista tuo kierre. Kyse on laajemmin tulkittuna uusliberalistisen yhteiskuntapolitiikan mukaisista toimintalogiikoista, joiden yksilöllistävä ja kategorisoiva vastuullistamisen politiikka herättää monia kysymyksiä (Metteri 2012; Selkälä 2013).

Tutkimuksen arvolähtökohtana on kysymys oikeudenmukaisuudesta ja sen edistämisen ja tukemisen mahdollisuuksista tiukan talouspolitiikan aikana. Sosiaalisen kuntoutuksen merkityksen ja sisällön analysoiminen nuorten aikuisten osallisuuden tukemisessa liittyy arvovalintoihin ja moraalikäsitteisiin: mikä on hyvää ja tavoiteltavaa ja mikä on hyväksyttävää, toivottavaa ja oikein. Nuorille ja nuorille aikuisille suunnattuja sosiaalisen kuntoutuksen palveluja ja erityisesti niiden sisältöjä määrittävät yhteiskunnalliset ja professionaaliset arvovalinnat sekä se, millaiset moraaliset perustelut ovat kulloinkin vaikuttavimpia. Kyse on moninaisista yhteiskunnan eri tasoilla käytävistä neuvotteluista, jotka konkretisoituvat eri tavoin yksittäisissä asiakas kohtaamisissa (ks. Banks 2004; Juhila 2009b). Palvelujen tarjoamisen lähtökohdaksi, kuten asiakaslähtöisyys tai osallisuus, todentuvat tai jäävät todentumatta konkreettisissa asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa. Sosiaalitieteelliset tutkimukset ovat tuottaneet paljon tietoa siitä, miten laadukasta palvelua kuvaavat päämäärät jäävät usein retoriikaksi (Helén 2011; Metteri 2012; Kivistö 2014; Rissanen 2015).

Tässä kohden voi kysyä, miksi näin on. Meillä on kasvava määrä tietoa siitä, mitä osallisuus ja toimijuus erilaisissa elämäntilanteissa tarkoittavat ja miten ne asettuvat erilaisten sosiaalisten ongelmien dynamiikkaan (Mattila-Aalto 2009; Juvonen 2015). Tiedostamme myös monia sosiaalisia kysymyksiä, joista ennen vaikenimme. Kompleksiset sosiaaliset ilmiöt ja taloudelliset ehdot ovat pakottaneet tiivistämään monialaista, sektorirajat ylittävää yhteistyötä. Voi ajatella, että tämä kehitys tuottaa lähes automaattisesti palveluja, jotka ovat osallisuutta tarjoavia ja asiakaslähtöisiä. Kuitenkin nuorten kokemuksiin perustuvassa tutkimuksessa on havaittu, etteivät palvelut kohtaa erityisesti niiden nuorten tarpeita, jotka tarvitsisivat tukea siirtymävaiheessaan opiskeluun tai työelämään (esim. Aaltonen ym. 2015). Palvelujen kohtamattomuus on ollut jatkuva poliittisen ja ammatillisen huolen aihe ja toimenpiteiden kohde. Esimerkiksi hallituksen Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma -kärkihankkeen tavoitetekstissä korostetaan nuorten voimavarojen vahvistamista sekä osallistumista ja kokemusasiantuntemusta. Muutosohjelman avulla pyritään kohentamaan lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia kustannusvaikuttavasti niukkeiden julkisten määrärahojen puitteissa. (Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle ... 2012.)

Nuoruus sisältää odotuksia sekä henkilökohtaisen elämän siirtymistä että koulutus- ja työuriin kiinnittyvistä institutionaalisista siirtymistä (esim. Pohjola 1994; Komonen 2001; Aaltonen ym. 2015). Nuoruus elämänvaiheena on pidentynyt ja muuttunut epävakaammaksi. Puhutaan pidentyneen nuoruuden kulttuurista, jossa koulutukseen ja työelämään siirtymisen aika pitenee sekä taloudellinen itsenäisyys ja perheen perustaminen lykkääntyvät. Kyse on yhtäältä välttämättömyyden pakoista ja toisaalta tietoisista valinnoista. (Aapola ja Ketokivi 2013, 22–23.) Vaihe, jossa nuoret aloittavat oman elämän ja toiminnan itsestään vastuullisina aikuisina, on herkkä, ja siihen liittyy merkittäviä haasteita. Nuorilta odotetaan siirtymistä itsenäisyyteen, jossa he kantavat aikuisten velvollisuuksia elämän eri alueilla. Aikuisuuteen siirtyminen tarkoittaa itsestä huolehtimista ja omista asioista päättämistä. Aina elämä ei suju odotetusti, ja nuorten päätöksenteossa voi olla sekä puutteita että epäonnea. (Juvonen 2014, 255–256.) Reitti, jota pitkin nuoret löytävät yhteiskunnallisen paikkansa koulutuksessa tai työssä, on usein monimutkainen ja epävarma (Myrskylä 2011 ja 2012; Pietikäinen 2013). Tämä tutkimus kohdentuu 18–25-vuotiaisiin nuoriin aikuisiin, joiden elämänkulussa eivät kaikki lineaariset siirtymät ole sujuneet yhteiskunnallis-kulttuuristen odotusten mukaisesti.

Tutkimus- ja tilastotiedon valossa voidaan piirtää erilaisia kuvia siitä, millaisia riskejä ja vaikutuksia odotettujen siirtymien ulkopuolelle jääminen aiheuttaa ja millaisia pitkäaikaisia seurauksia sillä voi olla. Tuota kuvaa hallitsee huono-osaisuuden erilaiset ilmentymät (Saari 2015). Siirtymien katkeaminen koskettaa nuorten sosiaalista, terveydellistä ja taloudellista elämäntilannetta. Erityisen hankala tilanne on koulutus- ja työmarkkinoille kiinnittymättömillä nuorilla, joilla ei ole itsenäistä oikeutta työmarkkina- eikä toimeentulotukeen ja joista palvelujärjestelmän mikään taho ei ole vastuussa. (Pietikäinen 2007; Nurmi 2011.) Esimerkiksi suomalaisten hyvinvointia käsittelevässä tutkimuksessa 18–24-vuotiaat työttömät sijoittuivat heikoimman elämänlaadun ryhmään (Vaarama ym. 2010, 138).

Monen terveyden ja hyvinvoinnin mittarin mukaan nuoruusikäinen väestö on voimakkaasti polarisoitunut. Mielen terveyden häiriöiden vuoksi korvattujen sairauspäivien lukumäärä on alle 30-vuotiailla nuorilla kasvanut noin 37 prosenttia vuodesta 2004 vuoteen 2009. Vuonna 2008 yleisin syy ennen aikaiseen eläkkeeseen 16–35-vuotiailla oli masennus tai muu mielen terveyden ongelma. Mielen terveyshäiriöiden aiheuttama työpanoksen menetys oli 4,7 miljardia euroa. (Eduskunnan tarkastusvaliokunta 2013.) Nuorten pahoinvointi ja tukitarpeet ovat lisänneet myös muun muassa lastensuojelupalveluiden sekä erikoissairaanhoidon ja perusterveydenhuollon psykiatristen avohoitokäyntien määrää (Raitasalo ja Maaniemi 2011).

Nuorten elämään liittyvät ihmissuhteet, kuten perhe ja ystävät, opiskeluun ja työmarkkinoihin liittyvät kokemukset, vapaa-aika ja elämäntyö sekä kyky tulla itsenäiseksi aikuiseksi ovat muuttuneet ja tuovat oman haasteensa nuorten elämään (Furlong ja Cartmel 2006; Green 2010). Nämä havainnot tulevat esiin myös lappilaisten

nuorten elämäntilanteissa. Nuorten arjen osallisuuden näkökulmasta toimintaympäristö sisältää monia haasteita. Esimerkiksi Lapin nuorisopolitiikan kehittämissuunnitelmassa 2015 (Niemi 2012) todetaan, että lappilaiset nuoret kokevat terveydentilansa ja mielenterveytensä huonommaksi kuin suomalaisnuoret keskimäärin. Kehittämissuunnitelmassa tuodaan nuorten tulevaisuusuhkina esiin myös koulutusmahdollisuuksien väheneminen, elinkeinojen kehittämistoiminnan epäonnistuminen, palveluiden keskittyminen asutuskeskuksiin, yhteisöllisyyden heikkeneminen ja nuorten pahoinvoinnin syveneminen. Näiden uhkien vuoksi tarvitaan tietoa sekä ennalta ehkäisevistä että korjaavista palveluratkaisuista, joilla voidaan edistää nuorten hyvinvointia ja heidän mahdollisuuksiaan integroitua yhteiskuntaan.

Vaikka nuorten syrjäytymisen riskeistä on kannettu laajasti huolta, syrjäytymisen käsitettä on myös kritisoitu leimaavaksi ja kategorisoivaksi (Nyyssölä ja Pajala 1999; Perttula 2015). Leena Suurpää (2009, 8) toteaa, että nuorten syrjään jääminen nähdään usein turhan yksioikoisesti normatiivisen elämäntilanteen tai hyvinvointijärjestelmän poikkeavuutena. Tällöin ei onnistuta erottamaan syrjäytymisongelmaa sellaisesta elämäntilanteesta, jossa koulutusputkesta irtautuminen ei väistämättä tarkoita putoamista yhteiskunnasta.

Osallisuuteen ja sosiaaliseen kuntoutukseen pureutuva analyysimme liittyy siten ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin, joissa limittyvät poliittiset, taloudelliset, hallinnolliset ja erilaiset professionaaliset diskurssit. Tutkimus osallistuu näihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin sanoittamalla lappilaisten nuorten ja ammattilaisten kokemuksellista ja professionaalista tietoa sosiaalisen kuntoutuksen ehdoista ja mahdollisuuksista Lapissa. Raportti etenee siten, että luvussa 2 kuvaamme tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat ja luvussa 3 esittelemme tutkimuksen tehtävät ja aineistot. Luvussa 4 siirrymme tarkastelemaan nuorten osallisuuden ja toimijuuden problematiikkaa suhteessa paikallisuuteen ja yhdistämme tilastoaineistoa nuorten kokemuksiin. Luvussa 5 painopisteenä on nuorten palveluosallisuuden sosiaalisen kuntoutuksen ja laajemminkin palvelujärjestelmän välinen suhde. Luvussa 6 esitämme tutkimuksen johtopäätökset ja kehittämisehdotukset.

2 Tutkimuksen käsitteellinen viitekehys

2.1 Systemis-relaationaalinen lähestymistapa

Tutkimuksemme tavoitteena on tuoda esiin, miten sosiaalisen kuntoutuksen paikallisissa palveluissa ja nuorten aikuisten paikallisissa elinympäristöissä ilmenevät erimuotoiset toimijuudet sekä sosiaalinen osallisuus ja palveluosallisuus rakentuvat. Olemme tietoisesti ja ehkä osin poikkeuksellisestikin valinneet laaja-alaisen ja moniulotteisen systemis-relaationaalisen tavan analysoida ja tulkita nuorten osallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen suhteita ja merkityksiä. Tukeudumme systemis-relaationaaliseen ajattelutapaan (Trevithick 2003; Folgheraiter 2004; O’Leary ym. 2013), jonka pohjalta tarkastelemme nuoren ja sosiaalisen kuntoutuksen palvelujärjestelmän kohtaamista systemisesti ja vuorovaikutteisesti (Juvonen 2014). Ajattelutavan ideana on se, että asiakkaan ja palvelujärjestelmän välisessä systemis-relaationaaliossessa sommitelmassa kytkeytyy eri järjestelmiä toisiinsa: nuori aikuinen elämäntilanteessaan perheineen ja sosiaalisine verkostoineen sekä toisaalta sosiaalisen kuntoutuksen palveluita taustaorganisaatioineen, toimintapolitiikkoineen ja yhteistyöverkostoineen. Näitä suhteita ja kohtaamisia kehystävät paikalliset ja kulttuuriset resurssit ja toimintamallit, jotka realisoituvat tilannekohtaisesti. Näissä kohtaamisissa ja toimijoiden välisissä suhteissa luodaan uudenlaisia toimintajärjestelmiä, joita ei voida määrittellä pelkästään yksittäisten osien perusteella.

Systemis-relaationaalinen lähestymistapa soveltuu luontevasti nuorten kuntoutumisen problematiikan tarkasteluun (ks. Juvonen 2014), sillä kuntoutumista tukevissa käytännöissä ja prosesseissa on usein tarpeen yhdistää muun muassa lääketieteen, psykologian, sosiaalityön sekä kasvatus- ja työtieteiden asiantuntemusta, jolloin asiantuntijoiden on hyvä päästä aitoon dialogiin toistensa ja asiakkaan kanssa (Karjalainen 2012, 23). Kuntoutuksen keskeinen tavoite onkin viime vuosina ollut kiinnittää vahvemmin huomiota eri toimijoiden välisiin suhteisiin ja kehittää eri viranomaisten verkostoyhteistyötä (Liukko ja Kuuva 2015; Seppänen-Järvelä ym. 2015). Sosiaaliselle kuntoutukselle ja kuntouttavalle sosiaalityölle ovat tyypillisiä organisaattorajojen ja ammattiroolien sekä asiakas–työntekijä-hierarkioiden ylitykset (Hinkka ym. 2006, 36–38). Eri ammattiryhmien yhteistyön tiivistämistä on pidetty keskeisenä keinona pyrittäessä asiakaslähtöiseen ja kokonaisvaltaiseen työotteeseen työllistymisen ja kuntoutumisen tukemisessa (Liukko ja Kuuva 2015). Sosiaalisen kuntoutuksen käytännön toteutukselle on tunnusomaista, että asiantuntijat asettuvat asiakkaitensa kanssa verkostosuhteisiin ja monien toimijoiden leikkauspisteisiin. Tämä vaatii dialogisuutta, yhteyksien rakentamista ja useiden näkökulmien yhteen sovittamista. (Rajavaara ja Karjalainen 2012; Kesä ym. 2013.) Patric O’Leary ym. (2013) toteavat ammattikuntien päätyneen korostamaan pikemminkin ammattien yhteyksiä kuin erillisyyttä.

Tutkimuksemme keskeinen käsitteistö – toimijuus, osallisuus, paikallisuus, sommitelma ja sosiaalinen kuntoutus – muodostaa vuorovaikutteisen ja toisiinsa kytkey-

tyvän relationaalisen kokonaisuuden, jonka avulla tutkimme nuorten osallisuutta sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen ja arjen toimintaympäristöjen välisissä suhteissa lappilaisessa kontekstissa. Lähestymme nuorten aikuisten kanssa tehtävää sosiaalista kuntoutusta sosiaalityön ja kuntoutuksen teoriaperustan ja käsitteistön vuoropuhe- lussa. Tavoitteenamme on vastata sosiaalisen kuntoutuksen monitoimijaisen koko- naisuuden kehittämistarpeisiin.

2.2 Osallisuuden, toimijuuden ja paikallisuuden suhteet

Osallisuus on noussut keskeiseksi käsitteeksi aktivoivassa sosiaali-, terveys- ja työpo- litiikassa (Keskitalo ja Karjalainen 2013). Aktiivisen asiakkaan roolin korostuminen palvelutuotannossa on osaltaan johtanut keskusteluihin osallisuusyhteiskunnasta (esim. Matthies ja Uggerhoej 2014). Osallisuudesta on tullut tärkeä yhteiskunnalli- nen tavoite, jonka avulla pyritään löytämään ratkaisuja moninaisille yhteiskunnalli- sille haasteille ja sosiaalisille ongelmille. Samanaikaisesti siitä on muodostunut myös yksi tärkeimmistä tavoitteista sosiaali- ja terveyspalveluissa. (Närhi ym. 2014, 228.)

Käsitteitä osallisuus (*inclusion*) ja osallistuminen (*participation*) käytetään usein epä- johdonmukaisesti ja välillä jopa synonyymeinä. Osallisuuteen sisältyy oletus siitä, että palveluiden käyttäjän tai asiakkaan toiminnalla on vaikutusta palveluproses- siin. Osallistuminen voi olla mukanaoloa esimerkiksi tiedonantajan roolissa. (Lai- tila 2010, 8; Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle ... 2012.) Osallistumalla voi kokea osallisuutta. Tarkastelemme osallisuutta yhtäältä sosiaalisena osallisuutena ja nuorten aikuisten kokemuksina arjessaan ja yhteisöissään. Toisaalta tarkastelemme osallisuutta osallisuutena palveluihin, mikä tarkoittaa nuorten mahdollisuuksia saa- da tietoa sosiaalisen kuntoutuksen palveluista, päästä niihin sekä osallistua palvelu- prosessien suunnitteluun, sisältöihin ja toteuttamiseen.

Sosiaali- ja terveyspalveluissa asiakkaan osallisuutta painotetaan syrjäytymisnäkö- kulman rinnalla ja sen kehittämistä pidetään tärkeänä sellaisille ryhmille, joiden vaikutusmahdollisuudet ovat puutteellisia ja joilla on hyvinvointivajeita, kuten työt- tömyyttä, toimeentulo-ongelmia ja sosiaalista osattomuutta (Mattila-Aalto 2009; Metteri 2012). Tutkimuksissa (esim. Jalava ja Seppälä 2010; Kananoja 2012) kaiva- taan asiakkaan aktiivista roolia ja osallisuutta niin palvelujen kuin oman kuntoutu- misenkin suunnitteluun ja toteutukseen. Osallisuus voidaan ymmärtää syrjäyty- misen vastakohtana – aktiivisuutta, mukanaoloa ja inhimillistä toimijuutta tukevana asiana. Osallisuus liittyy myös empowerment-ajatteluun: yksilön valtaistumiseen ja voimaantumiseen (Hokkanen 2009). Näiden pohjalta sosiaalityön keskeisenä tavoit- teena on kohdella asiakasta omia pyrkimyksiään toteuttavana aktiivisena toimijana. Asiakkaan osallisuus omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon korostuu. (Ala- ranta ym. 2008; Koukkari 2010; Paltamaa ym. 2011, 35; Jeglinsky ym. 2013.) Yksilön näkökulmasta kansalaisilla on oikeus olla mukana itseään koskevassa päätöksen- teossa. Yhteiskunnallisessa mielessä osallisuuden päämääränä on tukea yhteiskun- taan integroitumista sekä vähentää stigmatisoitumista ja sosiaaliin ongelmiin liitty-

vää syrjintää. Palvelujärjestelmän näkökulmasta osallisuus liittyy tarpeeseen tuottaa laadukkaita, asiakkaiden tarpeita ja toiveita vastaavia palveluja (Kaseva 2011).

Osallisuuden rinnalla toimijuuden käsite on varsin ajankohtainen yhteiskuntatieteissä sekä sosiaalityön ja kuntoutuksen tutkimuksessa, joissa on korostettu asiakkaan roolia toimijana ja vaikuttajana sosiaali- tai kuntoutustyöntekijän rinnalla (Saikku ja Kokko 2012; Laitinen ja Niskala 2013; Martin 2016). Toimijuutta on yhteiskuntatieteissä määritelty sekä yhteiskunnallisten rakenteiden, erilaisten tilanteiden ja toimijan omien pyrkimysten kautta että niiden välisenä vuorovaikutuksena (Giddens 1984). Suvi Ronkaisen (1999) mukaan toimijuus määräytyy toiminnan näköalojen, esteiden ja realisoitavissa olevien mahdollisuuksien mukaisesti. Toimijuudessa on kyse itsensä näkemisestä ihmisenä, jolla on mahdollisuus tehdä päätöksiä ja valintoja. Valinnat ovat kuitenkin aina jossain määrin rakenteiden ja ympäröivän todellisuuden ehdollistamia ja mahdollistamia. Toimijuus on samanaikaisesti sekä väylä osallisuuteen että osallisuuden elinehto.

Osallisuus ja toimijuus realisoituvat aina tietyssä ajassa, paikassa ja yhteisössä. Alberta Andreotti ym. (2012) arvioivat, että aktivointipolitiikan yleistymisen on lisännyt paikallisen hyvinvointipolitiikan merkitystä. Paikka ja paikallisuus on myös sosiaalityössä ja kuntoutuksessa yhä enemmän tunnustettu merkittäviksi tekijöiksi (Besthorn ja Pearson McMillen 2002; Lehmann 2005; Gitterman ja Germain 2008, 52; Turbett 2009). Ihmiset asemoivat itseään fyysiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön. Fyysiseen elinympäristöön sisältyvät sekä luonnollinen että rakennettu ympäristö. Sosiaalinen ympäristö koostuu ihmisten välisistä suhteista ja verkostoista, instituutioista ja muista sosiaalisista systeemeistä, kuten naapurustosta, yhteisöstä ja yhteiskunnasta. Sosiaaliseen ympäristöön sisältyvät yhteiskunta itsessään, sen poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset rakenteet sekä lait. Kulttuurista ympäristöä tuotetaan ihmisten arvoissa, normeissa, uskomuksissa ja kielessä. (Meyer 1983, 28–30; Besthorn ja Pearson McMillen 2002, 222; Gitterman ja Germain 2008, 52.) Ihminen toimii vuorovaikutuksessa ympäristössään, joten sen huomioiminen sosiaalisessa kuntoutuksessa on tärkeää.

Paikallisuus korostaa tutkimuksessamme sitä, että nuoret rakentavat vuorovaikutteisissa suhteissaan ja elämäntilanteessaan paikkaansa yhteiskunnassa. Nuorilla voi olla erilaisia sidoksia ja suhteita niin valtavirtaan kuin erilaisiin marginaaleihin, ja sidokset voivat olla hauraita, osittaisia, vahvoja tai vaihtuvia (esim. Suutari 2001; Väyrynen 2007; Juvonen 2014). Kotimaisessa tutkimuksessa paikallisyhteisön merkitykseen kuntoutumisessa on kiinnitetty vain vähän huomiota. Tutkimus on painotunut pikemminkin järjestelmälähtöiseen ja toimenpidekeskeiseen kuntoutukseen. Myös nuorten näkökulma ja kokemukset ovat jääneet tutkimuksen katvealueelle (Myllyniemi 2012; Laitinen ja Niskala 2013; Aaltonen ym. 2015) ja nousseet vasta viime vuosina tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteiksi (Gretschel 2011; Gretschel ja Junttila-Vitikka 2013; Juvonen 2013; Aaltonen ym. 2015).

2.3 Sosiaalinen kuntoutus relationaalisena sommitelmana

Nuorten sosiaalinen kuntoutus on viime vuosina noussut niin sosiaalityössä kuin kuntoutuksessakin vilkkaan keskustelun kohteeksi (esim. Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014; Kokko ja Veistilä 2016). Sosiaalisen kuntoutuksen käsite on eri aikoina määritelty eri tavoin. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä on pidetty esimerkiksi koko kuntoutusjärjestelmän kattokäsitteenä, kuntoutustoimintaa läpäisevänä periaatteena tai ”jätemaana”, johon on voitu kaataa se, mikä ei ole kuulunut muuhun kuntoutukseen (Haimi ja Kahilainen 2012). Sosiaalisella kuntoutuksella on viitattu laajasti syrjäytymistä ehkäisevään ja toimintakykyä vahvistavaan työhön, osallisuuden lisäämiseen ja elämänhallinnan tukemiseen (Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014; L 1301/2014, 17. §). Sillä on viitattu erityyppisiin kuntoutuspalveluihin, joiden keskeinen tehtävä on tukea kuntoutujien toimijuutta ja osallisuutta ja siten myös lisätä heidän todellisia toimintamahdollisuuksiaan (Lindh ja Suikkanen 2011; Saikku ja Kokko 2012; Romakkaniemi ja Järvikoski 2013). Sosiaalinen kuntoutus on määritelty myös kohderyhmänsä mukaan toiminnaksi, jonka kohde ovat syrjäytymisvaarassa olevat tai syrjäytyneet nuoret ja aikuiset, mielenterveys- tai päihdekuntoutujat, pitkäaikaistyöttömät tai maahanmuuttajat (Kokko ja Veistilä 2016, 221–222).

Uudessa sosiaalihuoltolaissa on osaltaan pyritty puuttumaan kuntoutuksen sirpaleisuuteen, sosiaalisen kuntoutuksen jäsentymättömyyteen toimintana sekä siihen, että vakiintuneet kuntoutusjärjestelmät eivät ole riittävästi tavoittaneet sosiaalisen kuntoutuksen tarpeessa olevia asiakkaita, kuten syrjäytymisvaarassa olevia nuoria. Sosiaalihuoltolain uudistuksen taustalla on ajatus ihmisten tarpeista lähtevästä monialaisesta työstä, joka tukee yhteiskunnan täysivaltaista jäsenyyttä. Sisällyttämällä sosiaalisen kuntoutuksen käsite sosiaalihuoltolakiin on haluttu korostaa ihmisten arjen toimintamahdollisuuksia, omien voimavarojen hyödyntämistä, yhteisöissä toimimista ja sosiaalisia vuorovaikutussuhteita. (Palola 2012, 30–32.)

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalinen kuntoutus perustuu aina kokonaisvaltaiseen arvioon asiakkaan toimintakyvystä ja kuntoutustarpeesta. Tarvittaessa siihen voidaan kytkeä myös muita palveluja ja tukitoimia monialaisesti yli sektorirajojen, esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalveluja. (L 1301/2014, 17. §.) Kuntoutuksen yhteistyötahot vaihtelevat kunnittain tai esimerkiksi projektiokohtaisesti. Niitä voivat olla esimerkiksi kolmannen sektorin toimijat, Kela, oppilaitokset, sosiaali- ja terveystoimi, TE-hallinto ja yritykset. (Hinkka ym. 2006; Liukko 2006; Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014.) Kuntoutuksen pirstaloituneella kentällä toimii monia toimijoita ja ammattilaisia, joilla on erilainen koulutustausta ja työorientaatio. Kuntoutus sijoittuu sosiaali-, terveys-, työvoima-, koulutus- ja sosiaaliturvapolitiikkojen rajapintaan. Kaiken kaikkiaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelut ja palvelukokonaisuudet ovat vasta rakentumassa, ja paikalliset erot palvelujen järjestämisessä, sisällöissä ja tuottamisessa ovat suuria. Myös kohderyhmissä on paikallisia eroja.

Monet sosiaalisen kuntoutuksen keinoista ovat tavallisia sosiaalipalveluita ja muita kuntouttavia palveluita, joita ei useinkaan mielletä kuntoutukseksi, vaikka niillä olisiikin merkittävä kuntoutumista edistävä vaikutus (Kananaja 2012, 36). Moni kunnallisen sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalleista ja palveluista sisältyy seuraaviin palveluihin: aikuissosiaalityö, maahanmuuttajapalvelut, mielenterveys- ja päihdepalvelut, sosiaalinen kuntoutus, talous- ja velkaneuvonta, toimeentulotuki ja työllisyshoidon palvelut (esim. Kesä ym. 2013). Käytännössä sosiaalisen kuntoutuksen piiriin luetaan usein monenlaisia asioita kuntouttavasta sosiaalityöstä ja kuntouttavasta työtoiminnasta aina sopeutumisvalmennuksiin ja erilaisiin toiminnallisiin menetelmiin, joiden arvioidaan tukevan työ- ja toimintakyvyltään heikentyneiden kansalaisten osallistumis- ja kuntoutumismahdollisuuksia. (Suikkanen ja Piirainen 1995; Hinkka ym. 2006; Mattila-Aalto 2012; Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014.) Esimerkiksi pitkään työttömänä olleiden kuntoutustarve sijoittuu usein ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen välimaastoon. Pitkään työttöminä olleiden henkilöiden ongelmat saattavat liittyä niin toimeentuloon, terveyteen kuin sosiaaliseen selviytymiseenkin. (Karjalainen 2011.)

Sosiaaliseen kuntoutukseen liittyy keskeisesti sosiaalisen toimintakyvyn käsite, jota on myös kritisoitu epämääräisyydestä sekä käytäntöjen että tutkimuksen osalta (Kannasoja 2013). Sosiaalisella toimintakyvyllä viitataan ihmisen toimintaan vuorovaikutussuhteissaan ja toisaalta osallistumiseen yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan (Järvikoski ja Härkäpää 2011). Sosiaalisen toimintakyvyn käsite on suhdekäsite (Kannasoja 2013), sillä se määrittyy ihmisen, hänen sosiaalisen verkostonsa, ympäristönsä ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa ja on sidoksissa aina kontekstiinsa. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on tukea ja parantaa sosiaalista toimintakykyä. Sosiaalisella kuntoutuksella pyritäänkin ensisijaisesti parantamaan arkipäivän toiminnoista selviytymistä ja vahvistamaan yhteiskunnallista osallisuutta ja näin luomaan edellytyksiä sosiaalisten verkostojen toimivuudelle, liikkumiselle, asumiselle, taloudelliselle turvallisuudelle sekä sosiaaliselle osallisuudelle. (Palola 2012.)

Sosiaalinen kuntoutus kytkeytyy tiiviisti myös kuntouttavaan työtoimintaan. Blomgren ym. (2016, 92) ovat hahmotelleet tutkimuksessaan kolme erilaista näkemystä sosiaalisen kuntoutuksen ja kuntouttavan työtoiminnan välisestä suhteesta:

1. Sosiaalinen kuntoutus on matalan kynnyksen kuntouttavaa työtoimintaa.
2. Sosiaalinen kuntoutus edeltää kuntouttavaa työtoimintaa. Toimintakyvyn parantuaessa sosiaalisesta kuntoutuksesta voidaan siirtyä työelämävalmiuksia edistävään kuntouttavaan työtoimintaan.
3. Sosiaalinen kuntoutus on suurempi kokonaisuus. Tässä näkyy sosiaalihuoltolain mukainen tulkinta, jossa sosiaalinen kuntoutus käsitetään laajaksi, erilaisia toimintoja sisältäväksi kokonaisuudeksi eikä sidos kuntouttavaan työtoimintaan tai työllistymisen edistämiseen ole niin kiinteä.

Sosiaalista kuntoutusta voi hahmottaa myös vertaamalla sitä kuntoutukseen. Kuntoutuksen ideana on alusta alkaen ollut saattaa yksilöt mahdollisimman itsenäiseen suoriutumiseen ja viime kädessä palkkatyöhön. Tavoite on koskenut niin lääkinnällistä kuin ammatillistakin kuntoutusta, mutta menetelmät ovat olleet erilaisia (Miettinen 2011; Järvikoski 2014). Erityisesti kuntoutuksen sosiaalisen ulottuvuuden laajeneminen merkitsee eriytymistä lääkinnällisen ja ammatillisen kuntoutuksen perinteisistä tavoitteista. Kuntoutuksen perusteiksi ovat tulleet myös sosiaaliset ja henkilökohtaiset tekijät, jotka eivät liity vikaan, vammaan ja sairauteen. Näillä tekijöillä on kuntoutusjärjestelmässä aiemmin perusteltu vetäytymistä kuntoutuksen käynnistämisestä ja etenemisestä. Näiltä osin sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvissä keskusteluissa on erityistä huomiota kohdistettu ryhmään, jota pidetään ammatillisen kuntoutuksen näkökulmasta toissijaisena. (Piirainen 2016.)

Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskunnalliset perustelut liittyvät erityisesti osallisuuden tukemiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Se pyrkii asiakkaiden toimintakyvyn vahvistamiseen tavoitteellisesti erilaisin osallistavin ja toiminnallisoin menetelmin. Haasteena on erityisesti se, että sosiaalisen kuntoutuksen palveluja järjestetään vielä varsin epäyhtenäisesti ja usein hankerahoituksella (Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014). Sosiaalinen kuntoutus hakee vielä muotoaan osana aktivoivaa sosiaalipolitiikkaa, kuntoutusta ja sosiaalityön käytäntöjä. Sosiaalityön käytössä ovat tavoitteiden mukaiset sosiaalipalvelut. Ammatillisen ja lääkinnällisen kuntoutuksen näkökulmasta sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet ovat perinteiseen kuntoutukseen verrattuna usein luonteeltaan välitavoitteita. Työllistymisen osalta tavoitteena ei ole esimerkiksi välitön työllistyminen vaan työllistymisessä ja opinnoissa tarvittavien voimavarojen vahvistaminen sekä voimavarojen saaminen tavoitteenmukaisten palvelujen käyttöön, esimerkiksi sosiaali- ja terveystalouteihin sekä työllistymisen tukeen liittyviin palveluihin.

Kuntoutumisen päätavoite määrittää myös sosiaalisen kuntoutuksen kulkua. Sosiaalisen kuntoutuksen keinoin voidaan vahvistaa muuta ammatillista kuntoutusta. Esimerkiksi nuorisopsykiatrisia palveluja saaneen nuoren opintoja voidaan tukea sosiaalisen kuntoutuksen keinoin tarjoamalla tukihenkilötoimintaa tai tukea sosiaalisista tilanteista suoriutumiseen tai itsenäiseen asumiseen. Usein kuntoutuksen käynnistymiseen tarvitaan monialaista yhteistyötä, johon sosiaalinen kuntoutus tarjoaa erityisen palvelu- ja menetelmäpohjan. Sosiaalityön kannalta keskeiset yhteistyötahot liittyvät sairaaloiden, kuntoutuslaitosten, työhallinnon ja sosiaalitoimistojen sosiaalityöhön. Yhteistyö eri kuntoutusmuotoja koordinoivien tahojen kanssa on keskeistä, ja sen kehittämistä tarvitaan edelleen. Kuntoutuksen järjestämisessä ja tavoiteorientoituneessa palvelujen tuotannossa tarvitaan kokonaisuuksien hallintaa, tarkoituksenmukaista infrastruktuuria ja koulutusta.

Mielenkiintoisen laajennuksen sosiaalisen kuntoutuksen ja osallisuuden suhteen ymmärtämiseen ja käsitteellistämiseen tarjoaa Martha Nussbaumin ja Amartya

Senin (1993) toimintavalmiuksia koskeva ajattelu (*capability approach*). Toimintavalmiuksien käsite laajentaa ymmärrystä nuorten sosiaalisen kuntoutumisen ideasta ja sosiaalisen kuntoutuksen teoreettisesta perustasta suhteessa osallisuuden ja toimijuuden kysymyksiin (Saikku ja Kokko 2012). Se nostaa kuntoutuksen ytimeksi yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen rakentumisen ja siihen liittyvät periaatteet ja toimintakäytännöt (ks. myös Suikkanen ja Lindh 2008). Toimintavalmiuksien käsitteen idea on nimenomaan keskittää huomio yhteiskunnan ja palvelujärjestelmien rakenteellisiin ja toiminnallisiin periaatteisiin ja mahdollisuuksiin tukea asiakkaan – tässä yhteydessä nuoren aikuisen – lisääntyviä resursseja vaikuttaa omaan elämäänsä ja tavoitella itselleen tärkeitä päämääriä. Kun kuntoutumisen ajatellaan vahvistavan kykyä ja mahdollisuuksia tehdä omaa elämää koskevia valintoja, voidaan sosiaalisen kuntoutuksen nähdä tukevan yksilön kykyä ja mahdollisuuksia elää elämisen arvoista elämää. Nuoren kuntoutumisen tukeminen on tällöin nuoren tukemista siinä, että hän kykenee vapaasti – sisäisten kykyjen puutteen ja ulkoisten olosuhteiden estämättä – tekemään omaa elämäänsä koskevia valintoja.

Toimintavalmiuksien teorian mukaan yksilöiden todelliset toimintamahdollisuudet muotoutuvat yksilöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden vuorovaikutuksessa ja suhteissa (Nussbaum ja Sen 1993; Björklund ja Sarlio-Siintola 2010; ks. Suikkanen ja Lindh 2008; Lindh ja Suikkanen 2011). Hyvinvointiin ja sen oikeudenmukaiseen jakautumiseen liittyvänä kehikkona toimintavalmiuksien teoria on kuntoutuksen viitekehystä laajempi. Kuntoutuksen näkökulmasta keskeisiä ovat teoriassa korostuvat toimijuuden, valinnanvapauden ja todellisten mahdollisuuksien periaatteet (ks. Lindh ja Suikkanen 2011, 130). Toimintavalmiuksien teorian oleellinen kysymys on, miten institutionaaliset rakenteet tukevat yksilön todellisia mahdollisuuksia toimia itselleen merkityksellisellä tavalla (Björklund ja Sarlio-Siintola 2010, 37). Tämä voidaan ymmärtää myös kuntoutukseen kohdistuvaksi odotukseksi: miten kuntoutus osaltaan tukee yksilön toimijuutta ja siten lisää hänen todellisia toimintamahdollisuuksiaan yhteiskunnassa?

Toimintavalmiuksien teorian keskiössä on ihmisen mahdollisuus päästä osallistumaan oikeudenmukaisen yhteiskunnan toimintaan (Saikku ja Kokko 2012, 7). Toimintavalmiuksien teorian lähtökohdat ovat hyvin samansuuntaisia kuin valtaistamiseen (*empowerment*) ja sosiaaliseen asianajoon (*social advocacy*) liittyvässä ajattelussa (Hokkanen 2014). Tässä tutkimuksessa sosiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan nuorten toimintavalmiuksia ja mahdollisuuksia tukevaa, nuorten tarpeista lähtevää ja kokonaisvaltaiseen työskentelyorientaatioon perustuvaa toimintaa, jossa nuorten osallisuus on keskeistä.

Erityisesti palvelujärjestelmän näkökulmasta tulkitsemme sosiaalista kuntoutusta laaja-alaisesti paikalliseen palvelurakenteeseen yhteen kietoutuneena sommitelmana (*agencement/assemblage*) (DeLanda 2006; Autto ja Nygård 2015; Cochoy ym. 2016). Tällöin kuntoutusta ei tulkita lähtökohtaisesti staattiseksi tai vakiintuneeksi järjes-

telmäksi, vaan sommitelman käsitteellä pyritään korostamaan sosiaalisen kuntoutuksen moninaista ja muuttuvaa systeemis-relaationaalista toimijuutta. Sommitelma kuvaa nuorten kuntoutuksen ja osallisuuden tukemisen taustalla olevaa monitoimijaisista ammattilaisten ja läheisten verkostoa, joiden toiminta- ja ajattelutavat lähtevät erilaisista lähtökohdista. Moninaisuudestaan huolimatta ne voivat kytkeytyä toisiinsa. Se haastaa analysoimaan ja tunnistamaan, kuinka jonkin sommitelman elementit voidaan saada pysymään koossa – tai miksi se ei onnistu (Newman ja Clarke 2009; Autto ja Nygård 2015).

Ajatus sosiaalisesta kuntoutuksesta sommitelmana korostaa sosiaalisen kuntoutuksen moniulotteista muotoutumista ja moninaisuuksia sekä sen kehittymisen ja muuttumisen aikasidonnaisuutta ja hetkellisyttä. (Venn 2006, 107; myös Lendvai ja Stubbs 2007, 675; Autto ja Nygård 2015). Kuntoutuksen tutkimiseen sovellettu sommitelman käsite haastaa käsityksen jähmeistä ja pysyvistä instituutioista tai ideaalityyppisistä kuntoutusregiimeistä, joihin voi rinnastaa esimerkiksi kuntoutuksen nelijaon lääkinälliseen, ammatilliseen, sosiaaliseen ja kasvatukselliseen kuntoutukseen. Samoin se haastaa institutionalistisen polkuriippuvuusteorian ajatuksen siitä, että kuntoutuksen ja työllisyydenhoidon historiassa instituutioissa kerran valitut toimintamallit olisivat vakiintuneet niin pysyviksi, että niiltä poikkeaminen on myöhemmin vaikeaa. (Lendvai ja Stubbs 2009, 675–676; Stubbs 2012, 3.)

Sommitelman käsitettä on käytetty ja sovellettu myös laajemmin niin sanotussa hyvinvointivaltion kulttuuritutkimuksessa (ks. Autto ja Nygård 2015; Clarke 2015). Noémi Lendvai ja Paul Stubbs (2009) ovat sommitelman ajatusta soveltaen tuoneet esiin, miten kansallisen sosiaalipolitiikan kehittyminen ja muuttuminen ovat jähmeisiin hyvinvointimalleihin perustuvan regiiminäkökulman sijasta paremmin ymmärrettävissä kompleksisiksi prosesseiksi, joissa kohtaavat useat paikalliset, kansalliset, ylikansalliset ja välittävät toimijat. Esimerkiksi John Clarke on puhunut sellaisen lähestymistavan puolesta, joka tarkastelisi hyvinvointivaltion monimuotoisuutta ja sitä, miten tietty hetki on muotoutunut ”moninaisten ja potentiaalisesti ristiriitaisten voimien, paineiden ja suuntausten” vaikutuksesta (Clarke 2004, 25; Autto ja Nygård 2015).

Sosiaalisen kuntoutuksen tarkastelua laaja-alaisena, relationaalisena, dynaamisena ja verkostomaisena sommitelmana voidaan perustella useasta lähtökohdasta. Ensinnäkin kuntoutus ja sen toimintaympäristö ovat muutoksessa (Ashorn ym. 2013; Lindh 2013; Salminen ja Rintanen 2014). Kuntoutuksen muutoshaasteet ilmenevät uudella tavalla eri palveluntuottajien vuorovaikutuksena, yhteyksien ja suhteiden ymmärtämisenä ja tulkintana (ks. Seppänen-Järvelä ym. 2015). Osaltaan kuntoutuksen muutoshaasteet ovat järjestelmälähtöisiä, ja ne liittyvät keskeisesti käynnissä oleviin sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteellisiin uudistuksiin ja laajemminkin yhteiskuntapoliittiseen agendaan palveluiden yhdistämisestä (Hiilamo 2015). Eri sektoreiden ja alueiden hallinnollisten ja organisatoristen rajojen uudelleen määrittäminen on

osa laajaa hyvinvointipalvelujen rakenteellista kehitystä, joka voi aiheuttaa kuntoutuksessa muutosvastarintaa ja epävarmuutta sekä pakottaa uudenlaiseen organisointumiseen.

Toiseksi käsitteellisellä ja abstraktilla tasolla sommitelman idea nostaa esille kysymyksen monialaisen kuntoutuksen organisatoris-hallinnollisen kompleksisuuden lisääntymisestä, joka ilmenee kuntoutuksen eri organisaatioiden ja järjestelmien siirtymisenä nykyisestä tasapainosta uuteen epätasapainoon ja pysyvyydestä muutokseen (ks. Lindh 2013; Sipari 2014, 66–71). Kuntoutusjärjestelmää on luonnehdittu kompleksiseksi, millä on viitattu esimerkiksi moniammatillisen yhteistyön ongelmiin, katkeileviin kuntoutus- ja palveluketjuihin sekä yhdessä tietämisen ja toimimisen vaikeuksiin (Lehto ja Miettinen 2013, 34–41). Sommitelman käsite korostaa näkemystä, jonka mukaan ennakoitavuuden väheneminen ja epäjärjestyksen lisääntyminen merkitsevät sitä, että osien ja toimijoiden välisen vuorovaikutuksen merkitys lisääntyy ja yksittäisen järjestelmän merkitys vähentyy (DeLanda 2006, 37–39; Jalonen 2010). Yleensä kompleksisuutta pidetään lähinnä ei-toivottavana, epäjärjestyksiä ja monimutkaisuutta aiheuttavana. Kompleksisuutta pyritään hallitsemaan erilaisilla toimintakäytännöillä, työmetodeilla, standardeilla ja periaatteilla, joiden oletetaan lisäävän järjestelmän tasapainoa, lineaarisuutta ja ennakoitavuutta. Tällaisia toimintaperiaatteita ovat muun muassa vaatimukset kuntoutuksen näyttöön perustuvasta toiminnasta, hyvien käytäntöjen mallintaminen, syy-seuraussuhteiden ja vaikuttavuuden mekanismien tunnistaminen, yhtenäiset palvelusuunnittelun formaatit sekä työ- ja toimintakykyluokitukset ja -mittarit.

Kolmanneksi, kun sosiaalista kuntoutusta tarkastellaan eri tekijöiden yhteen kietoutuneena sommitelmana, voidaan analyysissä painottaa ja tarkastella kuntoutuksen vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan luonnetta jo lähtökohtaisesti relationaalisenä ja kompleksisena ilmiönä (ks. Härkönen ja Airaksinen 2012; Westhorp 2013; Byrne 2013; Seppänen-Järvelä ym. 2015). Kun sosiaalista kuntoutusta tarkastellaan sommitelman käsitteen avulla, ei ensisijaisesti kyse ole asioiden tai tilanteiden monimutkaisuudesta. Kyse on pikemminkin siitä, että kuntoutus muodostuu toimijoiden välisissä suhteissa ja asiat kietoutuvat yhteen, mikä johtaa jatkuvaaan muutokseen. Sosiaalista kuntoutusta tulkitaan tällöin liikkuvana sommitelmana, johon vaikuttavat käsitykset nuorten ongelmista, vallitsevat palvelu- ja etuus-kriteerit, eri organisaatioiden toimintatavat ja intressit. Sommitelman peruselementtejä ovat muun muassa organisatoristen tekijöiden yhteen kietoutuminen, toiminnan tilannesidonnaisuus ja paikallisuuden merkitys, organisaatioiden toiminnan epävarmuus sekä päätöksenteon vaikutusten epälinearisuus.

Neljänneksi sommitelman käsitettä mukaillen sosiaalinen kuntoutus voidaan käytäntöjen tasolla tulkita eri asioiden ja toimijoiden välisiksi suhteiksi eli relaatioiksi. Sosiaalista kuntoutusta ei tällöin ymmärretä erilliseksi palveluksi, sektoriksi tai osaamisalueeksi, vaan huomio kiinnittyy toimijoiden välisiin suhteisiin ja niiden yh-

teisiin rajapintoihin. Sosiaalisessa kuntoutuksessa ei ole kyse pelkästään sellaisista asioista kuin elämänhallinta ja sosiaalinen vuorovaikutus, vaan siihen kytkeytyvät myös paikalliset työ- ja koulutusmarkkinat, palvelurakenne ja laajemminkin talouden, politiikan ja teknologian tuottamat ehdot ja mahdollisuudet. Sosiaalinen kuntoutus ei tällöin palaudu pelkästään perinteisen kuntoutuksen, sosiaalityön tai sosiaalipoliittisen toimintakentän kysymykseksi, vaan se on aina erilaisten sosiaalisten, taloudellisten, juridisten, fyysisten sekä psyykkisten tekijöiden ja suhteiden sommitelma. Sosiaalinen kuntoutus ei paikannu yksistään mihinkään palvelu-, tiede- tai tutkimusjärjestelmän yksittäiseen osaan vaan pikemminkin yhteiselle rajapinnalle, ”ei-kenenkään-maalle”. (Ks. Lindh 2013 ja 2014.)

Pyrimme avaamaan moniulotteisella ja laaja-alaisella käsitteistöllä nuorten aikuisten osallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen monimuotoisia suhteita ja sommitelmia tiettyssä paikallisissa toimintaympäristöissä. Sosiaalinen kuntoutus on väistämättä moniammatillista ja monialaista, erilaisilla rajapinnoilla tehtävää työtä. Rajapinnat ovat asiakkaan, hänen sosiaalisen verkostonsa ja viranomaisten välisissä suhteissa, joita värittävät erilaiset intressit sekä toimijuuden näkymät ja mahdollisuudet. Sosiaalisen kuntoutuksen ammattilaiset tuovat vuorovaikutukseen taustaorganisaationsa tavoitteet, jotka konkretisoituvat toiminnaksi paikallisten resurssien mukaan. Resurssit ovat paitsi konkreettisia palveluja ja vuorovaikutussuhteita myös paikallisyhteisöissä muodostuneita kulttuurisia tapoja sekä sosiaalista pääomaa.

Nuoren, sosiaalisen kuntoutuksen ja paikallisuuden rajapinnat kuvaavat niitä sosiaalisen kuntoutumisen systeemis-relaationaalaisia tiloja, joissa rakennetaan yhtäältä esteitä rajoja, mutta toisaalta rajoja myös ylitetään, ja syntyy mahdollisuuksia ja uusia avauksia. Rajapinnat voivat olla joko ajattelussa ja kielessä syntyviä toimijuuden ja osallisuuden esteitä tai ne voivat olla toiminnallisia ja rakenteellisia tekijöitä eri järjestelmien välillä. Yhteistyösuhteen toisen osapuolen kontrollointi on mahdotonta: nuorta ei voi muuttaa interventioilla, vaan palvelun on asetettava vastavuoroiseen yhteistyösuhteeseen nuoren kanssa. Hän on muutoksen toteuttaja, ei kohde. Sosiaalisessa kuntoutuksessa ovat siten läsnä kysymykset myös hallinnasta ja hallintavallasta. Kriittinen tutkimusotteemme korostaa myös tiedon, vallan ja toiminnan sidosten näkyväksi tekemistä sosiaalisessa kuntoutuksessa.

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimustehtävät

Tutkimuksen yleinen tavoite on tuottaa tietoa nuorten aikuisten osallisuudesta sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen asiakkaina lappilaisten nuorten aikuisten ja ammattilaisten näkökulmasta. Tutkimusintressinä on tuoda esiin nuorten aikuisten ja ammattilaisten kokemuksia sosiaalisen kuntoutuksen mahdollisuuksista ja haasteista osana lappilaista palvelujärjestelmää nuorten aikuisten osallisuuden tukemisessa. Tutkimus kohdentuu 18–25-vuotiaisiin sosiaalisen kuntoutumisen tukea tarvitseviin nuoriin aikuisiin, joiden elämänsäkuuluun on liittynyt osallistumattomuutta työhön ja koulutukseen. Osalla on myös työ- ja toimintakyvyn vajeita ja huono-osaisuutta.

Tutkimuksemme fokusoituu tunnistamaan tekijöitä, jotka estävät tai edistävät sosiaalisen kuntoutuksen palveluita käyttävien nuorten aikuisten osallisuutta tutkimuskuntien sosiaalisen kuntoutuksen palveluverkostossa ja arjen toimintaympäristöissä. Tutkimustehtävänä on tarkastella, millaisia kokemuksia nuorilla aikuisilla ja ammattilaisilla on sosiaalisen kuntoutuksen merkityksistä, ehdoista ja haasteista nuorten aikuisten osallisuuden tukemisessa osana paikallista palvelujärjestelmää. Systeemirelacionaalinen lähestymistapamme kohdentuu niin palvelujärjestelmän kuin nuorten aikuistenkin toimintaan ja vuorovaikutukseen.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Mitkä tekijät edistävät ja mitkä estävät sosiaalisen kuntoutuksen palveluita käyttävien nuorten aikuisten osallisuutta paikallisiin toimintaympäristöihin kiinnittyvissä sosiaalisen kuntoutuksen prosesseissa?
2. Miten nuorten aikuisten osallisuus toteutuu omien kuntoutustavoitteiden ja palvelujen suunnittelussa kolmen lappilaisen kunnan palveluverkostossa?
3. Miten sosiaalisen kuntoutuksen palvelujärjestelmää tulisi kehittää nuorten aikuisten osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien tukemiseksi?

3.2 Tutkimusaineistot

Tutkimuksen aineisto koostuu tilastoaineistosta, 24 nuoren aikuisen yksilöhaastatteluista ja neljästä sosiaalisen kuntoutuksen palveluntuottajien ryhmähaastattelusta, joihin osallistui yhteensä 21 työntekijää. Doug Ramsey ja Barry Smit (2002) pitävät tärkeänä sekä mikro- että makrotasojen tarkastelua paikallisen hyvinvoinnin tutkimisessa. Heidän mukaansa on tarkasteltava yksilöllisten kokemusten ja ulkoisten paineiden välistä suhdetta. Yksilölliset kokemukset voivat olla henkilökohtaisia, kulttuurisia ja taloudellisia motiiveja. Ulkoiset muutospaineet liittyvät yleiseen politiikkaan, hintoihin, markkinoihin, tuotantoon ja niiden tuottamiin sisäisiin prosesseihin, kuten paikallisiin rakenteellisiin muutoksiin. Näemme paikallisen toimintaympäristön areenana, joka mahdollistaa ja mahdollistaa nuorten aikuisten toimijuutta ja osallisuutta.

Tutkimukseen valitut kolme kuntaa, Rovaniemi, Kittilä ja Inari, ilmentävät erilaisia lappilaisia elinympäristöjä. Alueelliset tilastot näistä kunnista muodostavat toimintaympäristöä kuvaavan tausta-aineiston. Toimintaympäristön kuvaus suhteuttaa nuorten osallisuuden ehtoja ja mahdollisuuksia. Kuntatilastoista voidaan hahmottaa harvaan asutun seudun keskeistä problematiikkaa hyvinvointipalvelujen järjestämisessä ja tavoittamisessa. Tilastot aineiston kunnista havainnollistavat niiden heikkoa taloudellista kantokykyä, ikääntyvää väestörakennetta, pitkiä etäisyyksiä, koulutus- ja työllistymismahdollisuuksien rajallisuutta, palveluvalikoiman kapeutta ja vähäisiä verkostoitumismahdollisuuksia, jotka asettavat ehtoja niin palvelujen käyttämiselle kuin niiden järjestämiselle ja toimintatavoillekin. (Esim. Laitinen ja Pohjola 2001; Green 2003, 210; Kilpeläinen ja Pohjola 2007.)

Ensimmäisen varsinaisen aineiston muodostavat nuorten aikuisten elämäntilanteiden haastattelut (n = 24). Haastatteluissa keskityttiin nuorten aikuisten sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen käyttökokemuksiin sekä kokemukselliseen osallisuuteen ja toimijuuteen palveluissa ja paikallisyhteisöissä. Haastatteluissa tavoiteltiin nuorten aikuisten arkeen ja palveluasiakkuuksiin kiinnittyviä, osallisuutta muotoilevia sosiaalisia prosesseja (esim. Pohjola 1994). Haastatteluun valittiin kustakin tutkimuskunnasta kahdeksan tutkimushaastatteluun suostunutta nuorta aikuista.

Haastateltavien rekrytoinnissa tutkijan on väistämättä tehtävä valintoja erilaisten lähtökohtien tarkoituksenmukaisuuden ja mahdollisimman edustavan ja laajan haastateltavien joukon etsimisen välillä. Kun haastateltaviksi haluttiin sosiaalisen kuntoutuksen piirissä olevia nuoria aikuisia, nähtiin keskeisiksi yhteistyökumppaneiksi tutkimuksessa mukana olevien kuntien sosiaalityöntekijät. Kustakin kunnasta pyydettiin sosiaalityöntekijää nimeämään hankkeelle yhdyshenkilö, jonka kautta tutkimuksesta informoitiin tutkimuksen kohderyhmän valintakriteerit täyttäviä nuoria aikuisia. Sosiaalisen kuntoutuksen toimenpiteiksi tässä tutkimuksessa määriteltiin kuntouttava työtoiminta, työhönvalmennus, mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus, kuntouttava sosiaalityö ja nuorten työpajatoiminta. Tästä syystä käytännössä keskeisiksi toimijoiksi haastateltavien rekrytoinnissa sosiaalityöntekijöiden ohella tuli etsivän nuorisotyön ammattilaisia ja työpajojen yksilövalmentajia. Työntekijöiden rooli oli ennen kaikkea informoida potentiaalisia haastateltavia tutkimuksesta, jakaa tutkimuksen tiedotetta ja kysyä nuorten aikuisten kiinnostusta ja suostumusta haastatteluun. Vaikka lähtökohtaisesti oletettiin, että työntekijät informoivat tiettyä ajanjaksona palvelujen piirissä olevia nuoria aikuisia, he ovat avainasemassa myös haastateltavien valikoimisessa.

Käytännössä nuoret aikuiset ohjattiin haastatteluihin nuorten työpajoista. Koska pienten kuntien palvelurakenteet ovat ohuita, työpajoihin oli päätyneet hyvin erilaisissa tilanteissa olevia nuoria aikuisia erilaisine suunnitelmineen ja erityyppisine tavoitteineen. Heidät oli ohjattu työpajoihin sosiaali- tai terveyspalveluista, etsivästä nuorisotyöstä ja TE-toimistoista. He olivat olleet eripituisia aikoja työmarkkinoiden

ulkopuolella, ja heillä saattoi olla useita eripituisia työttömyysjaksoja. Pisimmillään nuori aikuinen oli ollut työmarkkinoiden ulkopuolella seitsemän vuotta. Täysin sosiaalisen kuntoutuksen ulkopuolella olevia nuoria ei tällä rekrytointimenetelmällä tavoitettu.

Haastatteluihin valittiin tutkimussuunnitelman mukaisesti kustakin kunnasta kahdeksan kriteerit täyttävää, haastatteluun suostunutta nuorta aikuista. Haastattelut olivat 19–25-vuotiaita – tosin yksi oli täyttänyt 26 vuotta juuri ennen haastattelua. Heistä 6 oli naisia ja 18 miehiä ja heidänkoulutus vaihteli merkittävästi. Jotkut suorittivat peruskoulun loppuun työpajassa. Joillakin oli lukio-opintoja ja muutamalla ylioppilastutkinto. Osalla ei ollut peruskoulun jälkeistä koulutusta lainkaan, ja osalla oli puolestaan ammatillisia opintoja, jotka olivat keskeytyneet. Joillakin haastatelluilla oli vaikeita lapsuudenkokemuksia, masennusta, koulukiusaamista tai terveydellisiä ongelmia. Osalla ongelmat olivat kasaantuneet, mutta osalla ne rajoittuivat lähinnä ammatinvalintaan, koulutus- tai työpaikan saamiseen tai itselle soveltuvan työelämän johtavan reitin löytymiseen.

Vaikka nuoria aikuisia yhdisti jääminen eripituisiksi ajoiksi koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle, heidän elämäntilanteensa olivat hyvin erilaiset. Tutkimukseen osallistuneiden nuorten aikuisten kuvaaminen syrjäytyneiksi kätkesi heidän elämäntilanteiden monikerroksisuuden. He ovat olleet eripituisia aikoja työn ja koulutuksen ulkopuolella, joten he ovat täyttäneet ne kriteerit, joiden perusteella nuoret Pekka Myrskylän (2012) tutkimuksessa määriteltiin syrjäytyneiksi. Haastatteluhetkellä he osallistuivat nuorten työpajatoimintaan, mikä ilmentää yleisestikin nuorten tilanteita. Tilastojen takana olevien nuorten tilanteet ovat usein muuttuvia. Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten ylipäätään tunnistamat omakohtaiset syrjäytymiskokemukset olivat väliaikaisia, lähinnä nuoruuteen liittyviä pitkittyneitä siirtymävaiheita, joissa omaan elämään liittyviä ratkaisuja ei ollut mahdollista tehdä.

Haastattelut toteutettiin kullakin paikkakunnalla nuorten työpajoissa, joissa nuorten työskentely perustui erilaisiin lähtökohtiin, kuten työkokeiluun, kuntouttavaan työtoimintaan, työharjoitteluun, palkkatukeen tai oppisopimukseen. Haastattelut toteutettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina, joissa keskusteltiin nuorten elämänkulusta yleisesti ja heidän kokemuksistaan sitä muokanneista tekijöistä. Nuoret puhuivat kouluajoistaan, harrastuksistaan, perhesuhteistaan sekä sosiaalisista verkostoistaan. Haastatteluissa keskityttiin erityisesti nuorten kohtaamisiin palvelujärjestelmän kanssa ja siihen, millä tavoin palveluissa oli kyetty tunnistamaan heidän tarpeitaan, millä tavoin dialogisuutta oli kyetty synnyttämään työntekijöiden ja nuoren välille, miten nuori oli kokenut osallisuutensa palveluissa ja miten palvelu kykeni tukemaan nuorta elämäntilanteessaan. Haastattelut olivat keskimäärin noin tunnin pituisia, ja ne nauhoitettiin haastateltavan suostumuksella. Litteroitua tekstiä kertyi noin 600 sivua (2,5 cm marginaalit, 1,5 riviväli).

Haastatteluaineisto on painottunut miehiin eikä siten edusta kaikkien työpajoilla olevien asiakkaiden sukupuolijakaumaa. Koko maassa vuonna 2016 työpajatoimintaan osallistuneista nuorista 60 % oli miehiä ja 40 % naisia (Bamming 2017, 10). Miesten osuutta aineistossamme kasvatti muun muassa se, että esimerkiksi Inarin työpajalla haastatteluajanjaksolla kaikki asiakkaat olivat miehiä. Myöskään muiden yksilöllisten tekijöiden osalta haastateltavien ei voida katsoa edustavan kaikkia sosiaalisessa kuntoutuksessa olevia nuoria. Haastatteluaineisto kuvaa nuorten aikuisten subjektiivisia kokemuksia osallisuuden mahdollisuuksista ja esteistä lappilaisen elämismaailman ja palvelujärjestelmän kontekstissa. Siten tutkimuksen tavoitteena ei ole yleistää tutkimustuloksia koskemaan laajasti sosiaalisessa kuntoutuksessa olevia nuoria. Tutkimuksen yleistäminen on pikemminkin analyttistä yleistämistä: haastatellut nuoret aikuiset kertovat kokemuksistaan, jotka ovat tärkeitä mietittäessä sosiaalisen kuntoutuksen sisältöä ja merkityksiä. Tutkimuksen tavoitteena on tuotetun aineiston suhteuttaminen teoriaan.

Toisen aineiston muodostavat neljä palveluntuottajien ryhmähaastattelua: neljän työntekijän ryhmähaastattelu Kittilässä, viiden työntekijän ryhmähaastattelu Inarisessa sekä kaksi ryhmähaastattelua Rovaniemellä, joista toiseen osallistui viisi ja toiseen seitsemän työntekijää. Ryhmähaastateltavien valintakriteereitä olivat toimiminen sosiaalisen kuntoutuksen palveluita tuottavissa organisaatioissa, toimiminen asiakastyössä 18–25-vuotiaiden parissa ja organisaation antama lupa osallistua haastatteluun. Ryhmähaastatteluihin osallistuneet työntekijät toimivat sosiaalisen kuntoutuksen palveluja tuottavissa organisaatioissa, kuten kunnallisessa sosiaalityössä ja sosiaaliohjauksessa (n = 6), nuorisotyössä ja etsivässä nuorisotyössä (n = 6), kunnallisissa päihde- ja mielenterveyspalveluissa (n = 2), kuntoutusorganisaatioissa (n = 1), työpajoissa ja kuntoutus- ja työllistämissätiössä (n = 2), järjestöissä (n = 3) sekä työvoiman palvelukeskuksessa (n = 1). Organisaatioittain nimettynä mukana olivat kolmesta Lapin kunnasta sosiaalitoimi, nuorisotoimi, TYP, Eduro-säätiö, Nuorten ystävät (klubitalo), Nuppi (nuorten mielenterveyspalvelut), Romppu (Lapin nuorten päihde- ja huumeambulanssi), Mielenterveyden keskusliitto, Nuorten ohjaamo -hanke ja Lapin Kuntoutus Oy.

Ammattilaisten haastatteluihin osallistui kaikkiaan 21 henkilöä, joista miehiä oli 5 ja naisia 16. Kaksi haastattelua toteutettiin kunnissa ja kaksi Lapin yliopiston tiloissa, ja haastattelut nauhoitettiin osallistujien suostumuksella. Haastatteluissa keskityttiin palveluverkoston toimivuuteen ja yhteistyöhön, asiakaslähtöisyyteen, nuorten osallisuuden toteutumiseen ja tukemiseen sekä sosiaalisen kuntoutuksen toimivuuteen ja kehittämiseen. Ryhmähaastattelut olivat kestoaltaan kahden tunnin mittaisia, ja niistä litteroitua tekstiä kertyi noin 350 sivua.

Työntekijöiden ryhmähaastattelut on tehty fokusryhmämenetelmää hyödyntäen (esim. Greenbaum 1998; Hennink 2007). Ryhmämuotoiseen haastatteluun päädyimme siksi, että halusimme työntekijöiden pohtivan yhdessä, miten he näkevät oman

roolinsa sosiaalisessa kuntoutuksessa ja millaisiksi he tulkitsevat nuorten aikuisten ongelmat, sosiaalisen kuntouksen haasteet ja mahdollisuudet sekä ylipäättään paikallisten palvelujärjestelmien toimivuuden. Focus group -haastatteluun aineistonkeruumenetelmänä päädyimme, koska halusimme moninäkökulmaisuuuden ja työryhmien yhteisten keskustelujen syventävän ja rikastuttavan tiedon rakentamista. Yhteisiä keskusteluita ohjasivat reflektio ja täydentävät, vastustavat sekä myötäilevät argumentit ja puheparret. (Hennink 2007.)

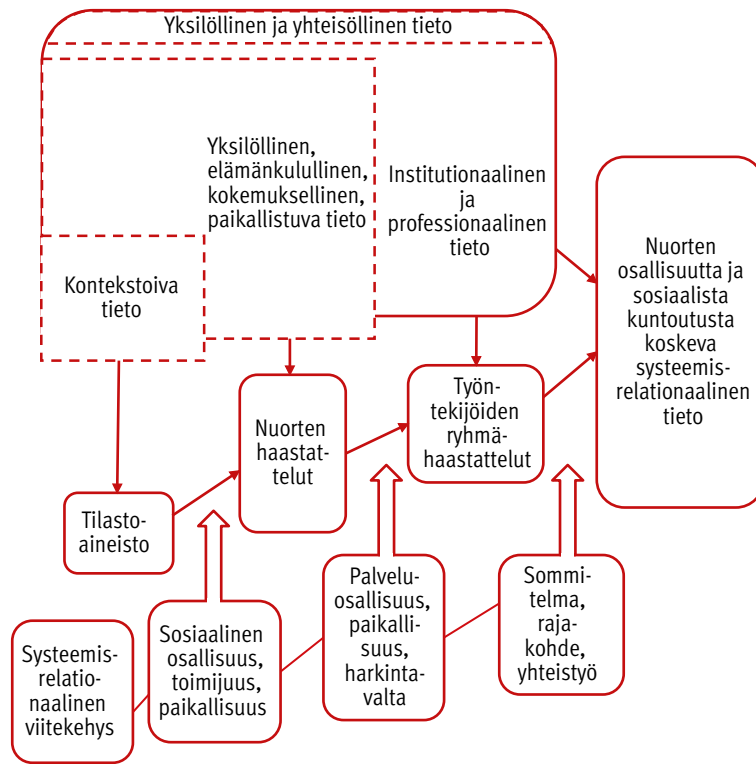
3.3 Aineiston analyysi

Koska tutkimus on moniaineistoinen, se on analysoitu vaiheittain. Kuviossa 1 (s. 29) on kuvattu aineistonanalyysin ja tiedon rakentuminen prosessuaalisesti. Aineistoina ovat tutkimuskuntia koskevat tilastomateriaalit, nuorten aikuisten yksilöhaastattelut ja nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden ryhmähaastattelut. Taustoittava eli kontekstoiva tieto, yksilöllinen, elämäntilallinen, kokemuksellinen ja paikallistuva tieto sekä institutionaalinen ja professionaalinen tieto kiinnittyvät erilaisiin aineistoihin, mutta ne ovat vuorovaikutteisessa suhteessa ja rakentavat kukin osaltaan kokonaiskäsitystä nuorten osallisuudesta ja sosiaalisesta kuntoutuksesta. Tutkimusaineistoon liittyvä triangulaatio mahdollistaa tutkimuksen tarkastelun monesta näkökulmasta, jossa keskeistä on eri tavoin muodostuneiden aineistojen yhdistäminen (Eskola ja Suoranta 1998, 69–70).

Kaikkien aineistojen analyysi aloitettiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Tarkoitus oli järjestää ja tiivistää aineistot sellaiseen muotoon, jossa niiden keskeiset sisällöt tulivat teemoittain esille. Näin järjestettyä aineistoa työstettiin edelleen tulkitsevan ja koordinoivan luennan periaatteella, jossa teemoja tarkasteltiin suhteessa laajempiin merkityskokonaisuuksiin sekä aiemmin kuvattuihin tutkimuksen keskeisiin käsitteisiin (Mason 2002; Tuomi ja Sarajärvi 2006, 104–105). Nuorten ja työntekijöiden haastatteluita käsiteltiin erillisinä aineistoina.

Kontekstoivaa analyysiä tehtiin tutkimuskuntia koskevan tilastoaineiston avulla. Analyysi kehystää paikallisesti toteutettavia sosiaalisen kuntoutuksen toimintatilanteita ja nuorten aikuisten sosiaalisen osallisuuden tiloja ja mahdollisuuksia. Tosin tällä tavoin oli mahdollista tavoittaa alueellisia eroja vain mitattavissa olevien indikaattorien avulla, sillä vertailu rajautuu saatavilla olevaan tilastomateriaaliin hyvinvoinnin osatekijöistä. Lisäksi nämä indikaattorit kuvaavat yleisesti pikemminkin hyvinvoinnin haasteita kuin hyvinvointia. Tilastot ovat myös monitulkintaisia, joten samaakin indikaattoria voidaan tulkita eri tavoin (Karvonen ja Kauppinen 2009, 469). Tuotettu aineisto on kuvaileva, vaikka valitut indikaattorit perustuvatkin jäsenyyksiin hyvinvoinnin ulottuvuuksista.

Kuvio 1. Tiedon prosessuaalinen rakentuminen.

(Mukaillen Kilpeläinen 2012, 165.)

Tilastojen avulla tarkastellaan aluekohtaisesti nuorten sosiaalisia oloja ja sosiaalista selviytymistä kuvaavia indikaattoreita: työllistymistä, työttömyyttä, toimeentulotukiasiakkuutta ja mielenterveysongelmien esiintyvyyttä. Aineistoina on käytetty Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanetia sekä Lapin liiton tilastoaineistoa. Tilastoaineiston tuottamaa kuvaa syvennettiin paikallisuuteen kiinnittyvän aiemman tutkimuksen sekä nuorten yksilöhaastattelujen avulla, joissa paikallinen näkökulma tuli monin tavoin esiin. Pidimme tärkeänä, että tilastojen ja aiemman tutkimuksen tuottaman yleiskuvauksen ohella tulee näkyviin myös kokemuksellinen ulottuvuus, joka on tilastollista analyysiä vivahteikkaampaa.

Paikallisuutta analysoitiin sekä yksilökokemuksina että paikallisina toimintamalleina ja -mahdollisuuksina. Paikallisuuden merkitysten analyysin tukena käytettiin myös jäsentelyä paikallisuuden fyysisistä, sosiaalisista ja kulttuurisista ulottuvuuksista (Meyer 1983; Kilpeläinen ja Romakkaniemi 2014). Koska teemoittelu pirstoo elämäkerrallisissa haastatteluissa tavoitetun elämäntilallisen kokonaishahmon, teimme analyysiä nuorten haastatteluista myös niiden kokonaishahmon pohjalta. Laadimme nuorten haastatteluissa usein toistuvien teemojen ja ilmiöiden pohjalta juonitiivis-

telmät, jotka sisälsivät nuorten esiin tuomat merkitykselliset kokemukset ja käännekohtat heidän elämäntuntunsa varrelta (merkittävät elämäntapahtumat, lineaarisen elämäntuntun katkokset, osallisuuden kokemukset yhteisöissä ja palveluissa, kiinnittyneisyys kotipaikkakuntaan, kokemukset insitutionaalisista kohtaamisista). Haastatteluja tarkasteltiin loogis-kronologisina kokonaisuuksina, ja muodostuneista kertomuksista etsittiin yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Nämä analyysit tuottivat kuvan paikan vaikutuksista nuorten identiteettiin, elämäntuntullisiin valintoihin sekä sosiaaliseen osallisuuteen. Haastatteluista oli erotettavissa kolme osallisuuden kertomustyyppiä: katkoksellisen osallisuuden, paikallisuuteen kiinnittyneen osallisuuden sekä rajoitetun osallisuuden kertomustyypit.

Seuraavassa vaiheessa nuorten haastatteluaineistoa analysoitiin yhdistämällä heidän kokemuksiaan sosiaalisesta kuntoutuksesta ja niiden merkityksistä osallisuuden kokemukseen (tutkimuskysymys 1). Nuorilta saatua kokemustietoa peilattiin asiantuntijoiden ryhmähaastatteluissa tuotettuihin näkemyksiin nuorten osallisuudesta sekä sosiaalisen kuntoutuksen palvelujärjestelmästä ja sen toimivuudesta (tutkimuskysymys 2). Moninäkökulmaisuus teki mahdolliseksi saada sekä elämäntuntun ja kokemukseen liittyviä tietoja yksilöllisestä arjesta että yhteisöllistä, professionaalista ja insitutionaalista tietoa, joista sosiaalisen kuntoutuksen monimerkityksisyys rakentuu.

Ryhmähaastattelujen analyysi on toteutettu sisällönanalyysinä siten, että aineistoa on luettu ensin aineistolähtöisesti. Tässä yhteydessä aineisto koodattiin keskeisten ryhmäkeskusteluissa nousseiden teemojen mukaan. Teemat olivat nuorten syrjäytymisen riskitekijät, nuorten kohtaamisen käytännöt ja niihin liittyvät ajattelu- ja toimintatavat, nuorten osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet palveluissa, sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuus, sisällöt ja paikka palvelujärjestelmässä sekä nuorille suunnattujen palvelujen toimivuus, yhteistyö ja kehittämistarpeet. Temaattisen luennan jälkeen analyysissä siirryttiin teoreettiseen luentaan ja teemoja suhteutettiin tutkimuksen systeemis-relaationaaliseen lähtökohtaan ja hallintateoreettisiin käsitteisiin. Temaattisen luennan ja käsitteellistämisen pohjalta muodostettiin tulkinta sosiaalisesta kuntoutuksesta monen eri tekijän yhteen kietoutuneena sommitelmana, käsitteellistettiin sosiaalisen kuntoutuksen hallinnan rationaliteettityypit (ajattelu- ja toimintatavat) sekä tarkasteltiin nuorten palveluosallisuuden ulottuvuuksia ja palvelujärjestelmän yhteistyön ja kehittämisen kysymyksiä. Ryhmähaastatteluaineiston analyysissä sovellettiin Pertti Alasuutarin ja Ali Qadirin (2014) etenkin politiikan analysoimisessa käytetyn ”episteemisen hallinnan” menetelmää. Sitä hyödyntäen teemoittelimme ja luokittelimme ammattilaisten ryhmähaastattelut niin, että on ollut mahdollista nähdä ja tulkita, millaisten näkemysten varaan sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuus perustetaan, ketkä ovat keskeisiä toimijoita ja millaisille käsityksille hyvästä asiantuntijuudesta ja siihen liittyvistä riskeistä näkemykset perustuvat.

Sosiaalisen kuntoutuksen hallinnan rationaliteettityypit tulkittiin ja muodostettiin työntekijöiden ryhmähaastatteluista suhteessa kolmeen asiantuntijuuden rationa-

liteettia kuvaavaan hallintateoreettiseen käsitteeseen, jotka ovat episteemi (tietoperusta), tekniikka ja eetos (Dean 1999). Sosiaalisen kuntoutuksen episteemisessä ulottuvuudessa olemme kiinnittäneet huomiota siihen, miten jokin sosiaalisen kuntoutuksen alue käsitteellistetään ja otetaan säätelyn kohteeksi tuottamalla sitä koskevia käsityksiä, esimerkiksi millaisen tiedontuotannon ja tietoperustan varassa asiakkaan työ- ja toimintakykyä arvioidaan, luokitellaan ja suunnitellaan. Sosiaalisen kuntoutuksen teknisessä ulottuvuudessa olemme tarkastelleet, millaisin käytännön keinoin, taktiikoin ja teknologioin asiakkaiden työ- ja toimintakykyä arvioidaan ja suunnitellaan. Sosiaalisen eetoksen ulottuvuuden osalta olemme tarkastelleet toiminnan ja toimijoiden identiteettiä sekä sitä, millaisia asemia, kykyjä, ominaisuuksia, rooleja ja orientaatioita ammattilaisilta ja asiakkailta odotetaan.

Analyysin perusteella on eroteltavissa neljä toisiinsa kytkeytyvää sosiaalisen kuntoutuksen sommitelmaa määrittävää hallinnan rationaliteettia (ajattelu- ja toimintatapaa), jotka vaikuttavat asiakkaiden ja ammattilaisten väliseen suhteeseen sekä muokkaavat sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuutta. Kussakin rationaliteetissa painottuivat eri tavoin episteemiset, tekniset ja eetokselliset ulottuvuudet. Sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuuden rationaliteeteiksi olemme nimenneet 1) kategorisoivan, 2) diagnosoivan, 3) osallistavan ja 4) organisoivan rationaliteetin. Rationaliteetit eivät ole erillisiä, vaan samaan aikaan läsnä olevia hallinnan diskursseja ja käytäntöjä, jotka muodostavat myös osin jännitteisen ja ristiriitaisen sosiaalisen kuntoutuksen sommitelman kentän.

Lopuksi muodostettiin tehdyistä analyyseistä synteesi, jonka kautta tuodaan esille palvelujärjestelmän kehittämistarpeita asiakkaiden ja asiantuntijoiden näkökulmista (tutkimuskysymys 3). Aineisto-otteita käytetään havainnollistamaan moniäänisyyttä, eroja ja niihin liittyviä tutkijoiden tulkintoja ja jäsennyksiä.

3.4 Eettiset kysymykset

Tutkimuksessa on noudatettu kaikissa vaiheissa hyvän tieteellisen käytännön periaatteita: rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta sekä eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Olemme sitoutuneet itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen, vahingon välttämiseen ja tietosuojaan. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009.) Olemme tietoisia siitä, että nuorten elämää koskeva tutkimus vaatii moniulotteista eettistä pohdintaa. Tutkimuseettiset kysymykset liittyvät tutkimuksenteon jokaiseen vaiheeseen: tutkimuksen suunnitteluun ja tutkimusaiheen valintaan, tutkimuskysymyksiin, teoreettisiin ja käsitteellisiin valintoihin, metodologisiin ratkaisuihin ja tutkimuksen raportointiin (Pohjola 2003; Laitinen ja Uusitalo 2007; Juvonen 2015). Kelan tutkimuseettinen toimikunta toteutti hankkeen eettisen ennakoarvioinnin ennen rahoituksen myöntämistä ja hankkeen aloitusta. Tutkimuskunnista haettiin tutkimusluvat. Lisäksi kaikilta haastateltavilta pyydettiin kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta (tutkimusluvat ja suostumuskirje liitteenä).

Tutkimuksemme taustalla ovat keskeisesti yhteiskunnallisen osallisuuden edistämisen ja ihmisten kunnioittamisen arvot sekä tasa-arvo. Olemme muotoilleet tutkimuksen lähtökohdat ja käsitevalinnat siten, että ne kunnioittavat nuorten ääntä eivätkä ole leimaavia. Metodologisissa valinnoissa olemme painottaneet moniulotteisen ja prosessuaalisen tiedon tavoittamista. Nuorten tutkimushaastattelut on toteutettu nuorten työpajoissa, millä voi olla haastattelujen sisältöjen kannalta merkitystä. Paikat eivät ole neutraaleja, vaan niissä esiintyy erilaista hallintavallan käyttöä. Nuorten kiinnittyminen yhteiskuntaan on tällä hetkellä huolenaihe, ja syrjäytymisen uhka helposti yksilöityy ja moralisoituu. Huolipuhe syrjäytymisestä voi olla syrjäyttävää. Tutkimuksesta raportoidessaan tutkijat väistämättä ottavat kantaa. Myös tässä suhteessa tunnistamme asemamme moraalisisina toimijoina (Pohjola 2003).

Olemme antaneet tutkimuksesta siihen osallistuneille tarkan ja totuudenmukaisen kuvauksen, jonka pohjalta informantit ovat voineet tehdä päätöksen osallistumisestaan. Haastatteluihin osallistuneille kerrottiin sekä kirjallisesti että suullisesti, mistä tutkimuksessa on kysymys sekä miten ja mihin tarkoitukseen haastatteluja käytetään. Haastattelut sisälsivät paikoin sensitiivisiä aiheita, joissa tunnistimme tutkijan vastuumme. Tutkijalta edellytetään tilannekohtaista herkkyyttä tunnistaa keskustelun tai muistikuvien aiheuttamia tunteita. Tutkijoina olimme varautuneita siihen, että haastattelu voitaisiin tarvittaessa keskeyttää, mutta tällaisia tilanteita ei haastatteluisissa tullut. Nuorille korostettiin myös mahdollisuutta irtautua tutkimuksesta missä tahansa vaiheessa.

Tutkimukseen osallistuneiden anonymiteettiä on kunnioitettu kaikissa tutkimuksen teon vaiheissa. Raportoinnissa tunnistettavuuteen on kiinnitetty erityistä huomiota ja esimerkiksi aineistolainauksissa on häivytetty ja muutettu tietoja, joista henkilöt olisivat tunnistettavissa. Tutkimuksen raportoinnissa ei ole käytetty henkilöiden oikeita nimiä eikä muita tunnistamisen kannalta merkityksellisiä tietoja tai elämäntapahtumia. Haastateltaviin ei ole yhdistetty rekisteri- tai dokumenttitietoja. (Ks. Kuula 2006.) Anonymisoitu aineisto säilytetään Lapin yliopistossa lukituissa arkistokaapeissa ja tutkijoiden tietokoneilla, joihin pääsy on suojattu käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Tutkimusaineisto on arkistoitu Lapin yliopistoon viiden vuoden ajaksi, jonka jälkeen aineisto hävitetään.

4 Nuorten aikuisten sosiaalinen osallisuus ja paikallisuus

4.1 Pohjoisen paikallisuuden merkitys nuorten aikuisten osallisuudessa ja toimijuudessa

Tässä luvussa kuvaamme tutkimukseen valikoituja kuntia nuorten aikuisten arkeen ja elämään vaikuttavina paikallisina hyvinvointiympäristöinä, jotka tuottavat osaltaan ehtoja ja edellytyksiä nuorten aikuisten sosiaaliselle elämälle, osallisuudelle ja toimijuudelle. Hyödynnämme rinnakkain sekä nuorten aikuisten kokemuksia että tilastoaineistosta saatavaa kuvaa nuorten aikuisten elämisen ja osallisuuden ehdoista ja mahdollisuuksista pohjoisessa. Jokaisen nuoren aikuisen elämänpolku on omanlaisensa, ja siihen vaikuttavat monet asuinympäristön fyysiset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (Meyer 1983, 28–30; Kilpeläinen ja Romakkaniemi 2014). Ajattelemme, että paikallisuus on moninaista ja muotoutuva, yhtä aikaa sekä suhde että paikka, joka määrittyy yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi Ram Cnaan ym. (2008, 8) tarkastelevat yhteiskunnan kokonaisuutta jaetun ekologian, sosiaalisen organisoitumisen sekä kulttuuristen ja symbolisten merkitysten kautta. Jaettu ekologia viittaa sijaintiin ja tilaan sosiaalista elämää määrittävinä tekijöinä, ja sosiaalinen organisoituminen sisältää sosiaalisen pääoman tai sen puuttumisen sekä sosiaaliset verkostot. Kulttuuriset merkitykset puolestaan luovat yhteisöllisyyden tunteen ja yhteisöön identifioitumisen. Paikallisuus on näin yhtä aikaa materiaalista todellisuutta, sosiaalisten instituutioiden paikallisia toimintamalleja ja kollektiivisten representaatioiden tuote. Vuorovaikutus on kulttuurin perusta, mutta paikallinen kulttuuri myös muodostaa perustan vuorovaikutukselle.

Hyvinvoinnin alueelliset erot on tunnistettu jo pitkään, ja hyvinvointi-indikaattoreihin ja sosiaalisiin ongelmiin liittyvät alueelliset erottelevat tekijät ovat edelleen olemassa ja osin myös voimistuneet. Syitä eroihin ovat luonnonmaantieteellisten tekijöiden lisäksi teollistuminen ja kaupungistuminen, kunnan maaseutumaisuus, elintaso ja palvelurakenteet, elintapojen ja sosiaalisen pääoman erot, työelämän ulkopuolella olevien osuus sekä muuttoliike (Martelin ym. 2006; Karvonen ja Kauppinen 2009). Doug Ramsey ja Barry Smit (2002) korostavat, että paikallisen hyvinvoinnin määrittelyssä on otettava huomioon useita eri tasoja, sillä yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointi määrittyy eri tavoin. He toteavat yhteisöjen ulkopuolisten ylipaikallisten tekijöiden, kuten poliittisten ja taloudellisten paineiden, sekä niiden luonteen tuottavan erityisiä ja paikallisesti omalakisia vaikutusketjuja. Paikallisyhteisöjen hyvinvointi on sidoksissa muun muassa yhteisöjen ekologiisiin, sosiaalisiin, poliittisiin, taloudellisiin ja institutionaalisiin resursseihin, jotka suuntaavat ihmisten osallisuuden ja toimijuuden muotoutumista eri elämänalueilla. Paikallista hyvinvointia määrittävät sosiaaliset verkostot, sosiaalinen vuorovaikutus, työllistymismahdollisuudet ja taloudellinen vakaus. Yhteisö- ja yksilötason kytkös ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. (Ramsey ja Smit 2002, 369–371.)

Lappi on harvaan asuttua aluetta, millä on keskeinen merkitys niin infrastruktuurille kuin sosiaalisten verkostojen ja arjen rakentumiselle. Lapin osuus Suomen maapinta-alasta on 30,5 prosenttia ja väestöstä 3,4 prosenttia. (Lappi lukuina 2012–2013.) Arttu Saarisen ym. (2013, 520) mukaan koko Suomi on Euroopan näkökulmasta harvaan asuttu maa ja se aiheuttaa haasteita yhteiskunnallisten resurssien turvaamiselle erityyppisillä alueilla. Harvaan asutuilla alueilla pitkät välimatkat, katoavat palvelut ja elinkeinon rakennemuutos vaikeuttavat ihmisten elinoloja. Syrjäiset maaseutupaikkakunnat kamppailevat huonon taloustilanteen, runsaan työttömyyden ja nuorten poismuuton kanssa. Kun jaotellaan asuinalueita ihmisten hyvinvoinnin perusteella, pienillä kuntakeskuksilla, taajamilla ja harvaan asutulla maaseudulla on tärkeä rooli alueellisten yhteisöjen muodostamisessa. Lapin vahvuuksia ovat monimuotoinen luonto, pienet yhteisöt, pohjoiseen maantieteellisenä alueena liittyvä osaaminen, elinympäristön turvallisuus sekä tiiviit yhteydet naapurimaihin Norjaan, Ruotsiin ja Venäjään (Laitinen ja Pohjola 2001; Ollila 2008; Niemi 2012, 17; Kilpeläinen ja Romakkaniemi 2014).

Nuorten aikuisten osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta tarkastellaan empiirisesti kolmessa lappilaisessa kunnassa, Rovaniemellä, Kittilässä ja Inarissa, jotka ilmentävät erilaisia elinympäristöjä ja eroavat myös väestömäärältään ja palvelurakenteeltaan. Inari ja Kittilä ovat alle 7 000 asukkaan kuntia, ja Rovaniemen väestömäärä on hieman yli 61 000. Kittilän ja Rovaniemen väestömäärät ovat kasvaneet 2000-luvulla, kun taas Inarin väestömäärä on vähentynyt. Kunnat ovat alueeltaan laajoja, ja ne sisältävät kaupunki- tai kuntakeskuksen ja sitä ympäröivän maaseudun, jossa on sekä harvaan asuttua seutua että pieniä kyläkeskuksia. Rovaniemi edustaa lappilaista kaupunkia, Kittilä vahvalle matkailuelinkeinolle rakentuvaa kasvavaa lappilaista kuntaa ja Inari pientä kuntaa, jota kuvaavat vähentyvä ja ikääntyvä väestö, kulttuurinen moninaisuus sekä palvelujen etäntyminen.

Sakari Karvonen ja Timo Kauppinen (2009) ovat tutkineet Suomen jakautumista hyvinvoinniltaan erilaisiin alueisiin. Luonnonmaantieteelliset ja asutushistorialliset tekijät ovat Suomen historiassa vaikuttaneet eri alueiden eroihin. Itä- ja Pohjois-Suomen köyhyyttä on perinteisesti kuvattu kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja tutkimuksissa. Tutkiessaan hyvinvoinnin alue-eroja Suomessa 2000-luvulla he jakoivat hyvinvoinnin kuuteen ulottuvuuteen: 1) materiaallinen hyvinvointi, 2) terveys, 3) psykososiaalinen hyvinvointi, 4) turvallisuus, 5) poliittinen osallisuus ja 6) palveluiden saatavuus ja laatu. Suomen kunnat ryhmiteltiin hyvinvoinniltaan viiteen eri ryhmään. Tutkijat totesivat, että hyvinvointiryhmien luonnehdintoja leimaa enimmäkseen pahoinvointi, koska hyvinvointia positiivisena ilmiönä kuvaavia tietoja oli vähän saatavilla.

Rovaniemi määritellään edellä mainitussa jaottelussa ”sosiaalisen irrallisuuden kunnaksi”, jota kuvaavat hyvä elintaso mutta toisaalta myös sosiaalinen irrallisuus, huum- ja väkivaltarikollisuus sekä psykososiaaliset ongelmat. Deprivaatiota, jolla tässä tapauksessa tarkoitetaan kunnan yleistä pienituloisuutta, työllisten vähäistä osuutta

väestöstä sekä puutteellisesti varustettuja asuntoja, on suhteellisen vähän. Rovaniemen keskusta-alueetta ympäröi laaja maaseutu, jonka etuja Saarisen ym. (2013) mukaan ovat asuinpaikan rauhallisuus ja tila sekä palvelujen ja työpaikkojen sijainti sopivalla etäisyydellä. Kittilä sijoittuu ”vaatimattoman elintason kuntiin”, joita kuvaavat keskimääräistä yleisempi deprivaatio ja sairastavuus. Positiivista ryhmässä on keskimääräistä vähäisempi rikollisuus. Inari kuuluu ”huonosti voivien kuntien” ryhmään. Ryhmän kunnissa on yleistä sairastavuus, deprivaatio ja riippuvuus sosiaaliturvasta. Myös väkivalta ja päihteisiin sekä lastensuojeluun liittyvät ongelmat ovat näissä kunnissa tavallista yleisempiä. (Karvonen ja Kauppinen 2009.)

Kunnallisia toimintaympäristöjä voidaan paikallisuuden käsitteen kautta ajatella tiloina, jotka yhtäältä tuottavat sosiaalista järjestystä ja toisaalta ohjaavat sitä, miten toimijat tulkitsevat tapahtumia (Hall 2003; Ollila 2008; Fine 2010; Andreotti ym. 2012; Salminen 2012). Alueellista polarisaatiota tuotetaan keskusteluissa, joissa tietyt elämäntyyli- ja asuinpaikat määrittyvät tavoiteltaviksi ja toiset toivottomiksi tai mahdollottomiksi (Ollila 2008, 13). Vaikka medioituneissa ympäristöissä paikallisuus toisaalta murenee, toisaalta paikkarepresentaatiot tuottavat moninaisia aineksia identiteetin rakentumiseen sen mukaan, miten paikoista kerrotaan. Pohjoista Suomea tarkastellaan usein vastakohtaisuuksien kautta: aluetta leimaavat heikkenevä taloudellinen kantokyky, ikääntyvä väestörakenne ja ongelmalliset sosiaaliset rakenteet, mutta toisaalta se nähdään myös luonnonkauniina, eksoottisena, arktisena alueena kansainvälisine kytkentöineen, teollisuuden ja turismin moninaisten mahdollisuuksien paikkana. (Laitinen ja Pohjola 2001; Keskitalo-Foley 2006; Ollila 2008; Armila 2016.)

On huomattava, että objektiivinen, tilastoin mitattava hyvinvointi ja subjektiiviset kokemukset hyvinvoinnista eivät ole yhteneväisiä. Vain osa hyvinvoinnin ulottuvuuksista muodostuu elintason eli työn, koulutuksen, terveyden ja asumisen pohjalta. Erik Allardtin (1976, 32–33) jaottelun mukaisia hyvinvoinnin ulottuvuuksia ovat edellisten ohella myös yhteisyyssuhteet, jotka sisältävät paikallis-, perhe- ja ystävyyssuhteet, sekä kolmantena ulottuvuutena itsensä toteuttamisen muodot. Marika Kunnarin ja Asko Suikkasen (2013) tutkimuksessa tarkasteltiin lappilaisten ihmisten hyvinvointikokemuksia ja niihin liittyviä uhkakuvia. Materiaalisten hyvinvointiin ja terveyteen liittyvien tekijöiden lisäksi tutkimuksessa korostettiin koettua hyvinvointia. Yleisimmin Lapissa hyvinvoinnin heikkenemiskokemuksia tuottivat taloudellinen tilanne, palkkatyö ja asuinkunnan palveluiden saatavuus. Tyytyväisimpiä oltiin sosiaalisiin suhteisiin, vapaa-aikaan ja asumiseen.

Tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret kokivat pohjoisen moniulotteisena. Anne Ollilan (2008, 126) tutkimuksessa osalle nuorista lappilaisuus tarjosi identiteetin, johon nuoret olivat halukkaita sitoutumaan mutta josta osa taas halusi irrottautua. Samoin on tässä tutkimuksessa. Hallin (2003, 92) mukaan vakiintunut asutus, sosiaalisten suhteiden verkostot ja fyysisen ympäristön elämäntapoja muovaavat merki-

tykset tuottavat paikalliskulttuuria, joka ohjaa toimintatapoja, niiden välittymistä ja säilymistä. Ihmisten käsitykset yhteiskunnasta rakentuvat niiden sosiaalisten piirien kautta, joihin he kokevat kuuluvansa (Salminen 2012). Ollilan (2008, 203) tutkimuksessa paikka on keskeinen osa nuorten tulevaisuuskerrontaa, ja sen merkityksiin itselle on otettava kantaa (myös Armila 2016; Käyhkö 2016). Paikallisuus on myös tässä tutkimuksessa nuorten puheissa yksi keskeisistä teemoista.

Asuinpaikasta muodostuu erityinen eletty paikka, joka tarjoaa aineksia nuorten identiteetin ja elämän muotoutumiselle (Hall 2003, 91–93; Ollila 2008; Kietäväinen 2009, 65–68; Armila 2016). Doreen Massey (2008, 24) kirjoittaa paikan ja paikallisuuden tunnusta, joka muodostaa vastapoolin muutokselle ja sen tuomalle turvattomuudelle. Rajoja ei tuoteta pelkästään sosiaalisesti, kuten seuraavasta aineisto-otteesta ilmenee, vaan paikallisuuden tuntu ja siihen kuulumisen tunne kiinnittyy niin fyysiseen, kulttuuriseen kuin sosiaaliseenkin ulottuvuuteen. Luonto on myös nuorille tärkeä hyvinvoinnin tuoja ja harrastusten mahdollistaja (myös Niemi 2012, 17).

”Että kyllä siis täällä on aina se joku mikä vettää takasin, vaikka täältä lähtiskin, että kun tääl on se luonto ja kun mie tykkään kuitenkin mettässä samuilla ja kalastella, ni. No täällä kun assuu, ni luonto on oikeesti tosi lähellä, että sitten kun isä perheen kanssa ja sukulaiset tykkää käydä mettässä ja kalastella ni se tulee siitä, että kun on pienestä asti kulkenu.” (Antti)

Paikan on useissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan nuorten identiteetin rakentumiseen, sillä harvaan asutulla alueella ihmisen arki rakentuu paikallisten erityispiirteiden määrittämällä tavalla (Laitinen ja Pohjola 2001; Bæck 2004; Ollila 2008; Armila 2016). Keskustelua on kuitenkin käyty myös siitä, missä määrin identiteetin rakentuminen on irtaantunut paikallisuudesta (Bæck 2004) tai ovatko yleinen ja erityinen, globaali ja lokaali erotettavissa (Ramsey ja Smit 2002; Hall 2003, 91–95; Fine 2010). Unn Doris Bæck käyttää urbaanin eetoksen käsitettä viitatessaan siihen, että nuorten arvot ja mieltymykset ovat kiinnittyneet aiempaa vahvemmin urbaaneihin ympäristöihin, vaikkakin sidoksen paikkakuntaan ja paikallisen identiteetin on todettu erityisesti pohjoisissa yhteisöissä olevan edelleen merkityksellisiä. Asioita arvotetaan syrjäinen–urbaani-jatkumolla. Fine (2010, 357) korostaa historian ja kollektiivisen ymmärryksen merkitystä paikallisuuden perustana.

Tarkoitamme paikallisilla sosiaalisilla rakenteilla sekä ihmisten välisiä suhteita ja verkostoja että sosiaalisia instituutioita. Fine (2010) korostaa sosiaalisten suhteiden ja paikallisen kulttuurin vastavuoroisuutta sosiaalisten rakenteiden muotoutumisessa. Erityisesti pohjoisimpien tutkimuspaikkakuntien sosiaalisia verkostoja leimasivat läpinäkyvyys ja ohuus. Ihmiset tiedettiin paikkakuntalaisiksi, vaikka heitä ei tunnettu henkilökohtaisesti. Ihmisten tuttuudella oli kuitenkin monia merkityksiä, sekä kielteisiä että myönteisiä. Paikkojen ainutkertaisuus rakentuu muun muassa niiden moninaisten verkostojen varaan. Paikkojen sosiaaliset merkitykset ovat murentuneet,

mutta ne edelleen myös sisältävät omanlaisiaan toimintatiloja, sosiaalisia suhteita ja ryhmittymiä, joista muotoutuu moninaisia prosesseja (Massey 2003 ja 2008; Andreotti ym. 2012). Tutussa ympäristössä monet nuoret kokivat, että heillä on paikka sosiaalisessa rakenteessa. Toisaalta nuoret puhuivat myös jatkuvasti uudelleen muotoutuvasta paikallisuuden sosiaalisesta rakenteesta sekä verkostojen hapertumisesta, kun ystävät olivat muuttaneet toisille paikkakunnille. Lähtemisen diskurssi väritti myös sosiaalisten verkostojen ylläpitoa. Paikkakunnalla asuvien nuorten suhteet olivat muodostuneet usein hyvin monikerroksisiksi.

”Täällä saa nostaa kaikille vastaan tulijoille kättä, mutta sitten tuolla, lähet jonnekin muualle, niin kaikkia pitää väistellä ja kukkaan ei puhu mitään.” (Marko)

”Ja sitten se, että täälläkin on silleen, että joku on sanonu minulle, että mie oon sillee jännä henkilö, että kun minullakin on viis eri kaveriporukkaa, mikkä ei hengaa keskenään, mutta minä pystyn hengaan niitten kaikkien kanssa, mutta nämä ei oo silleen tosi hyvissä väleissä, mutta väleissä ne kuitenkin on nämä kaikki keskenään. Että mulla vaihtelee kaveriporukka laidasta laitaan, että mie pystyn periaatteessa olemaan tulemaan toimeen ihmisen kun ihmisen kanssa.” (Antti)

Yhteisössä vallalla oleva arvopohja sitoo yksilöä yhteiskuntaan sosiaalisesti. Kun Risto Eräsaari (2000) määrittelee sosiaalipoliittista viitekehystä ajan yhteiskunnan ja yhteisömaailman kontekstissa, hän toteaa, että yksilön elämään vaikuttavat niin yhteiskunnan kulttuurin rakenne, paikallisuus, arvot, elämäkatsomus, sosiaalinen vuorovaikutus kuin monet muutkin tekijät. Nuorten haastatteluissa paikallisuus kiinnittyy vahvasti lapsuuteen ja nuoruuteen ja sen aikaiseen sosiaaliseen toimintaan ja yhteisöihin.

”Kyllähän se oli ihan hienoa aikaa, että minä asuin tuolla [sivukylässä]. Ja siellä on semmonen tiivis kyläyhteisö. Ja sitten siellä on saman ikäisiä nuoria ja vähän nuorempiakin vielä, niin aika paljon. Meillä oli semmonen oma porukka sekä täällä kylillä, kouluissa että sitten vapaa-ajallakin. Se on jatkunut ihan tähän päivään asti, että meillä on oma urheiluseura ja siinä on nämä samat kaverit, ketkä on ihan lapsuudesta asti pyörinyt. Osa asuu jo Rovaniemellä ja osa tosiaan siellä [Etelä-Suomen kaupunki] asti. Ja Helsingissä, mutta kuulun seuraan ja ollaan yhteyksissä aina, kun tänne päin tulevat.” (Vesa)

”[Etelä-Suomen kaupungissa] koulussa, niin se kouluhomma oli semmosta, että oli paljon enemmän siinä omassa luokkaporukassa. Mut sit, kun tänne tuli, niin huomaa, että täällä nää luokkalaiset ristiin rastiin on kavereita toistensa kanssa. Ja paljon enemmän toiminnassa toistensa kanssa. Toisin kun Etelä-Suomessa.” (Juha)

Doreen Massey (2003, 59–65) mukaan paikan ja tilan välisen suhteen muutos liittyy vuorovaikutuksen, liikkumisen ja vaikuttamisen tilojen laajentumiseen ja paikoista

irtaantumiseen. Tällöin myös paikkojen sosiaaliset merkitykset ovat muuttuneet ja sosiaalinen tila muotoutuu moninaisista verkostoista, jotka voivat olla pienimuotoisia, lokaaleja tai globaaleja. Massey käyttääkin toimintatilan käsitettä, joka kuvaa sekä toimintaa paikassa että sen yhteyksiä, mikä auttaa hahmottamaan yhteiskuntien, paikallisyhteisöjen ja yksilöiden organisoitumista tilassa. Toimintatila muotoutuu paikassa olevista areenoista ja arjesta, kodista, koulusta, työpaikasta, paikasta irrottavasta liikkuvuudesta sekä yhteydenpidosta ylipaikkallisesti.

Paikallisuus on tässä tutkimuksessa sidoksellisuutta fyysiseen paikkaan sekä sen sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin. Aineiston pohjalta voi yhtyä Doreen Massey'n (2003, 61) näkemukseen jokaisen ihmisen toimintatilasta, joka muotoutuu arkisen elämän paikallisista reiteistä ja paikoista sekä mahdollisuuksista ylittää niitä. Vaikka pohjoinen useimmiten esitetään monessa suhteessa ongelmallisena, tähän tutkimukseen osallistuville nuorille aikuisille pohjoinen on myös monella tavoin voimavara ja resurssi. Kiinnittyminen paikkaan voi olla sekä resurssi että riski: resurssi silloin, kun nuori voi asettua paikkaan, joka tukee hänen toimijuuttaan, ja riski silloin, kun paikkakunnalle jääminen pakottaa valitsemaan toimijuutta murentavia vaihtoehtoja.

”Kyllä oon sen jälkeen kokonaisuudessaan viihtynyt paremmin ja ollut onnellisempi, mitä Rovaniemellä kertaakaan. Täällä on omat harrastukset ja oma kaveripiiri, niin se on vaikuttanut niin paljon siihen.” (Vesa)

Nuorten osallisuutta erityisesti koulutus- ja työllistymispolkujen näkökulmasta rajoittavat kuntien taloudelliset tilanteet, jotka ovat sidoksissa elinkeinorakenteisiin ja työllistymisen mahdollisuuksiin. Mari Käyhkö (2016) kritisoikin sitä, ettei nuorten valintojen rakenteellisten tekijöiden, kuten asuinpaikan tai -alueen, merkityksiä tunnusteta tai oteta riittävästi huomioon. Talustilannetta kuvaavia indikaattoreita ovat kuntien lainamäärä asukasta kohden sekä kuntien omavaraisuusaste. Pasi Leppäsen (2011, 158) mukaan omavaraisuusaste kuvaa kunnan kykyä suoriutua sitoumuksistaan pitkällä aikavälillä. Hyvä omavaraisuusaste on 70 prosentista ylöspäin, ja 50 prosentin omavaraisuusaste kuvaa jo merkittävää velkarasitetta. Vuonna 2014 Inarin omavaraisuusaste ylsi 68,1 prosenttiin ja Rovaniemen 58,1 prosenttiin. Kittilän omavaraisuusaste oli pienin, 37,4 prosenttia.

Pohjoisten kuntien elinkeinorakenteet ovat viime vuosina muuttuneet. Aiemmin merkittävän luontaistalouden rinnalle ja osittain tilalle ovat tulleet palvelut ja erityisesti matkailu sekä kaivosteollisuus. Näissä nähdään myös tulevaisuuden mahdollisuuksia (Ollila 2008; Niemi 2012). Paikallinen elinkeino- ja palvelurakenne tuottaa ehtoja ja edellytyksiä nuorten koulutus- ja työllistymispoluille sekä osallisuuden rakentumiselle. Lapin elinkeinotoiminnan kulmakiviä ovat metalliteollisuus, metsäala, matkailu, kaivokset sekä alkuperäiset elinkeinot maatalous, porotalous ja luonnonvara-ala. Julkisella sektorilla työpaikat vähenevät, ja uusia työpaikkoja tulee yksityiselle sektorille. Suurteollisuus on vahvaa ja vientivetoista, ja se vaikuttaa positiivisesti myös muuhun yritystoimintaan. (Lapin luotsi 2015.)

Matkailu on tärkeä osa Lapin elinkeinorakennetta. Lapissa rekisteröitiin vuonna 2011 yhteensä 2 286 888 yöpymistä, joista ulkomaalaisia yöpyjiä oli noin 40 prosenttia. Yöpymisluvut kasvavat keskimäärin 5 prosenttia vuodessa. Lapin osuus koko maan rekisteröidyistä yöpymisistä oli 11,4 prosenttia ja kansainvälisistä yöpymisistä 15,9 prosenttia. Matkailun tulovaikutus on 600 miljoonaa euroa vuodessa, ja sen työllistävä vaikutus on 5 000 henkilötyövuotta. (Lappi lukuina 2012–2013.) Matkailun kehittämiseen liittyy monenlaisia odotuksia: esimerkiksi ekologista matkailua on alettu kehittää vasta viime aikoina (Lappi-sopimus 2014). Matkailuun ja turismiin liittyvä koulutus ja ammatit tarjoavat pohjoisen nuorille mahdollisuuden työllistyä omalla kotiseudullaan.

Matkailun kasvu on luonut parempia näkymiä myös kaupan alalle. Talousnäkymissä on lyhyellä aikavälillä epävarmuustekijöitä, mutta pitkällä aikavälillä, arvioidaan elinkeinoelämän ja talouden kehittyvän suotuisasti. Viime vuodet ovat olleet haastavia. Kaivoshankkeita on pysähtynyt globaalin taloustilanteen ja raaka-aineiden hintojen kallistumisen vuoksi, eikä matkailuun ole tehty suuria investointeja. Venäläisten Lapin-matkailu on vähentynyt, mutta uusia markkinoita on löydetty Aasiasta sekä Keski- ja Etelä-Euroopasta, ja matkailijoiden kokonaismäärä on kasvanut. (Lapin luotsi 2015.)

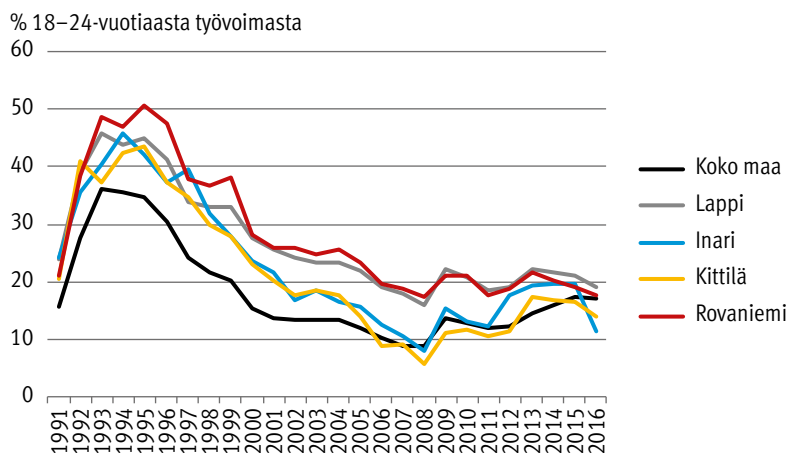
Lappilaisiin erikoistumisaloihin kuuluvat myös maaliikenne, vähittäiskauppa ja erikoistunut rakennustoiminta (Lapin luotsi 2015). Maatalous ja porotalous ovat edelleen merkittäviä pohjoisen Suomen elinkeinoja. Lapin puhtaisiin vesiin ja metsiin perustuva luonnontuoteala on voimakkaasti kehittyvä elinkeino. Lähiruoka, kuten riista, kalat, marjat ja sienet, on nouseva trendi, ja sillä on olennainen merkitys Lapin matkailulle ja brändille. Nouseva trendi on myös Green Care – vihreä hoiva, joka nähdään luontoon ja maaseutuympäristöön liittyvänä toimintana, joka edistää ihmisten hyvinvointia ja elämälaatua. (Lappi-sopimus 2014.)

Julkiset palvelut ovat pohjoisen kunnissa merkittävässä osassa. Vuonna 2010 Lapissa kunnat ja valtio työllistivät suhteellisesti muuta Suomea enemmän ihmisiä: 27,8 prosenttia työssä käyvistä. Kunnan tai valtion tehtävissä työskentelevien osuus Rovaniemellä on 27,1 prosenttia, Kittilässä 26,3 prosenttia ja Inarissa 22,7 prosenttia verrattuna koko maan 22,5 prosenttiin.

Pohjois-Suomessa työllistymiseen on vaikuttanut työpaikkojen keskittyminen entistä enemmän kaupunkikeskuksiin 1990-luvun laman jälkeen. Yhä useammat työpaikat ovat palvelualalla, koska yhteiskunnalliset ja liike-elämän palvelut ovat kasvaneet. Tulevaisuudessa turismi ja siihen liittyvä kehitys voivat vaikuttaa maantieteellisten alueiden eroihin. (Karvonen ja Kauppinen 2009.) Tutkimuksemme kunnista paras työllisyysaste vuonna 2015 oli Kittilässä (45,1 % väestöstä). Koko Suomen työllisyysaste oli samana vuonna 41,1 prosenttia. Rovaniemellä työllisten osuus väestöstä oli 40,9 ja Inarissa 41,1 prosenttia. Lapin työllisyysaste vuonna 2015 oli 37,8 prosenttia.

Lukuun ottamatta Kittilää tutkimuksemme kunnissa nuoria 18–24-vuotiaita työttömiä on ollut 1990-luvulta lähtien hieman enemmän kuin maassa keskimäärin, vaikkakin ero on kaventunut (kuvio 2). Kittilässä 2000-luvun puolivälin jälkeen on nuorisotyöttömyys ollut muuta maata alemmalla tasolla. (THL, Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet 2005–2017.)

Kuvio 2. Nuorisotyöttömyyden kehitys tutkimuskunnissa, koko maassa ja Lapin maakunnassa vuosina 1991–2016.

Lähde: THL 2017.

Nuorten haastatteluaineistossa heidän koulutus- ja työllistymispolkujensa näköaloja viitoittaa kysymys paikallisuudesta. Tutkimukseen osallistuneet nuoret suhteuttavat omaa toimijuuttaan niin paikalliseen kuin ylipaikalliseenkin, ja kiinnittyneisyys paikkakuntaan näyttää ohjaavan selkeästi joidenkin nuorten valintoja. Veli-Matti Salminen (2012, 40) määrittelee paikkakuntaan kiinnittymisen paikan tajun, identiteetin rakentumisen ja aktiiviseen paikallisympäristöön samaistumisen dynamii-kaksi. Merja Sinkkonen-Tolpin (2005) tutkimuksessa paikkakuntaan kiinnittyminen liittyi perhesiteisiin ja juuriin, kokemuksiin osallisuudesta kotikunnassa, koulussa viihtymiseen ja siihen, että ammatinvalintaa pidettiin toissijaisena verrattuna asuin-paikkaan. Kiinnittyneisyys osoittautui tutkimuksessa sukupuolittuneeksi ilmiöksi (Sinkkonen-Tolppi 2005, 99). Vaikka valinnanmahdollisuudet ovat rajallisia, jotkut nuorista, erityisesti inarilaiset ja kittiläläiset, olivat vahvasti kiinnittyneitä paikkakun-nalleen, jonka tunsivat kodikseen ja jossa mahdollisuuksia kuitenkin nähtiin olevan.

”Kyllä mä olen vakaasti päättänyt, että minä työllistyn joko Inariin, Ivaloon tai Saari-selkä-alueelle, jossain vaiheessa johonkin.” (Vesa)

”Se on parasta, että tämä on kuitenkin koti, kun täällä on syntynyt. Niin se on ehkä paras. Huonointa on ehkä tämä pieneys... Ei tämä nyt mikään hirveän pieni ole kuitenkin.” (Leevi)

”Jaa’ ei se [muutto Helsinkiin] mikään suuri este ole että... kyllä sitä mieluiten täällä tekis esimerkiksi töitä kun siellä.” (Panu)

”Mä siinä vaiheessa jo poikkesin, että se [lähtö muulle paikkakunnalle] ei ollut minun kiinnostuksessa, että niin se on tavallaan varmaan semmoinen minun henkilön semmoinen yks peruspilari, että se perhe on siinä. Sitten se muodostaa sen, että perhe on täällä ja minäkin tulen olemaan täällä ja sitten se on ainakin yks semmoinen iso osa minua. Tosiaan se vähän tämmöinen arka ehkä sosiaalisille tilanteille.” (Kimmo)

Nuorten haastatteluissa lähtemisen ja jäämisen sekä mahdollisen palaamisen diskurssit ovat vahvasti läsnä. Nuorten kerronta ilmentää kuulumista paikkakuntaan sekä paikkakunnalle jäämisen valinnan ehdottomuutta, toisaalta vaihtoehtoisuutta, puutteistaan huolimatta asumisen turvallisuutta sekä jäämisen suhteen valtavirrasta poikkeamista. Kodin tuntu voi syntyä siitä, että pieni paikkakunta on ”rento ja rauhallinen”, ”sopivan kokoinen”, ”hiljainen” tai ”tuttu ja turvallinen”. Elina Lahelman ja Tuula Gordonin (2003, 377) mukaan kotiin liittyy sosiaalisia käytäntöjä, fyysisiä paikkoja ja niille annettuja merkityksiä, jotka vaikuttavat kotoa lähtemiseen tai sinne jäämiseen. Koti voi edustaa kuulumista johonkin, moraalisia vaateita jäämiseen ja sosiaalista tukea. Päätöksiin liittyy myös materiaalsiin, kulttuurisiin ja sosiaalsiin resursseihin kohdistuvia toiveita ja suunnitelmia (Lahelma ja Gordon 2003, 383) mutta myös pelkoja. Kasvukeskuksiin muuttaminen on sekä paikallisesti että yhteiskunnallisesti kuitenkin vahva diskurssi. Muuttamisen pakko voi kotipaikkakuntaan sitoutuneelle nuorelle merkitä asettumista itselle vieraaseen tilaan.

”Haluu lähteä johonki muualle, kuhan uskaltais koulun tai töihin, mutta sitte taas tää on tuttu ja turvallinen. Ei oo liian iso eikä tää [Rovaniemi] oo taas liian pieni, mutta välillä tuntuu, että ku, että liian paljon tulee tuttuja vastaan.” (Niina)

”Kyllä sitä on tullu käytyä, mutta en oo semmoinen, että kaupunkiin tekis mieli muuttaa ainakaan täältä, sitten tulee etteen se, että kun hain nyten yhteishaussa, että lähen kouluun Rovaniemelle ammattikouluun, niin se on semmoinen, että silloin on pakko asua kaupungissa, mutta en mie sinne tule jäämään, että en mie tykkää kaupungissa asua.” (Antti)

”– – että jotkut ihmiset vain, niillä kasvaa se oma status tässä paikassa. Oma semmoinen justiin, että mikä tekee tästä sen turvallisen paikan, että sulla on oma nimi tässä kylässä. Sit, jos sie lähet täältä pois, niin sit et ole enää, olet vain pelkkää massaa siellä muitten joukossa.” (Marko)

Aineisto-otteissa pohditaan toisaalta lähtemisen välttämättömyyttä ja jäämisen halua sekä tasapainoilua näiden välissä. Nuoret pohtivat lähtemistään tai jäämistään sen perusteella, millaisia ovat heidän persoonallisuutensa ja mieltymyksensä, kuten luontoon liittyvä harrastaminen ja elämäntapa. Muita päätökseen vaikuttavia asioita ovat terveydentila, taloudellinen tilanne, sosiaalinen verkosto, paikkaan sidottu turvallisuudentunne, lähtemiseen tarvittava rohkeus sekä työllistymismahdollisuudet. Lähteminen vaatii uskallusta (myös Käyhkö 2016). Lahelman ja Gordonin (2003) tutkimuksessa koti määriteltiin fyysiseksi, mentaaliseksi ja sosiaalisiksi tilaksi. Paikkakuntaan kiinnittyminen näyttää myös aineistossamme liittyvän nuorten käsityksiin itsestään, arvoihin ja kokemusmaailmaan sekä omiin intresseihin ja päivittäiseen toimintaan (ks. Luukkonen 2016, 33). Paikkakuntaan kiinnittymisellä ja sosiaalisella pääomalla on todettu olevan yhteys (Sinkkonen-Tolppi 2005; Salminen 2012). Veli-Matti Salminen (2012, 39) toteaa, ettei paikkakunnan valinta perustu pelkästään ihmisen preferensseihin vaan se on kompromissi omien pyrkimysten ja mahdollisuuksien välillä. Siten paikallisuudella on sidos myös yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen (myös Käyhkö 2016, 75–77). Muuttamista rajoittavia tekijöitä ovat esimerkiksi vanhempien näkemys siitä, ettei nuori ole valmis muuttamaan, vanhempien mahdollisuudet tukea nuorta toisella paikkakunnalla tai nuoren terveydellinen tilanne:

”No se, että jotenki mulla oli ennen, ku mä aloin tälle sairaslomalle tai tää neljän vuojen sairasloma ni mul oli haaveita sillon, että mä haluan muuttaa etelämmäs, käyvä siellä kokkeilee, miltä tuntuu asua siellä. Et mulla hyvä ystävä muutti sinne [kaupunki Etelä-Suomessa] kolme vuotta sitte, että siel ois ainaki tuttu, mutta mä en oikein tiijä. Joku vielä piijättää mua täällä ja seki on, että oon itteni kans tehny sopimuksen siitä, että mä haluan ensi olla kunnossa. En ehkä varmaan täydellisesti, et saattaa olla loppuelämäni paniikkihäiriö ja näin, mutta kuitenkin, että pärjäis ittänsä kans, että mä en pakenis niitä asioita vaan toiselle paikkakunnalle.” (Niina)

Paikalliset työ- ja koulutusmarkkinat sekä sosiaaliset verkostot tuottavat rakenteellisia edellytyksiä, jotka luovat perspektiivejä nuorten valinnoille. Nuorille paikalliset työ- ja koulutusmarkkinat ovat kapeita, osalle kuitenkin riittäviä (myös Armila 2016). Nuoret kuvaavat paikallisia työmarkkinoita sesonkiluonteisiksi ja lähinnä matkailuun kytkeytyviksi palveluiksi. Samoin Paula Kähkösen ja Ellinoora Köpmanin (2012) tutkimuksessa nuoret ajattelivat työllistävimmiksi aloiksi pohjoisessa matkailun ja turismin sekä kaivosalan. Heidän tutkimuksessaan nuoret pitivät terveydenhuoltoalaa, palvelualoja ja luovia aloja, erityisesti pelialaa, tulevaisuuden työllistäjinä. Sen sijaan tässä tutkimuksessa julkiset palvelut eivät tulleet esiin, vaikka ne ovat merkittävä työllistäjä. Paikalliset sosiaaliset instituutiot ja palvelurakenne määrittivät nuorten aikuisten mielikuvissa kapea-alaisiksi.

”On pakko lähteä vissiin tuohon Levi-instituuttiin, kun ei ole muuta koulua. Kaks vaihtoehtoa; rakennuspuoli tai sitten matkailupuoli, niin mie otin matkailupuolen, koska ei minusta rakentajaa saa tekemälläkään.” (Marko)

”Ja ei siellä talven aikaan paljon ollutkaan tapahtumia kaupan alalla. Mutta nyt sit kesällä, kun alkaa turisteja taas tulemaan, niin on siinä puolen. Talvella oli lähinnä sitten tämmöstä matkailualan justinsa, työpaikkoja auki. Niin siinä mielessä sitten ei koskenut sitä matkailualaakaan. Siinä vois joko työllistyä talvella ite tai sitten tosiaan alkaa pyörittään sitä ommaa yritystä.” (Vesa)

Nuoruus elämänvaiheena merkitsee useita samanaikaisia siirtymiä ja niihin liittyviä valintoja, jotka koskevat itsenäistymistä, ihmissuhteita, koulutusta ja työtä. Jokainen valinta muuttaa toisten päätösten perusteita. Valintojen vaikeutumista tai pitkittymistä pidetään ongelmana tai riskinä, ja se puolestaan käynnistää tarpeen nuorten ohjaamiseen, tukemiseen tai kontrolloimiseen (Harrikari 2008; Pohjola 2009). Paikallisuus asettaa ehtoja näille valinnoille, mutta samanaikaisesti on todettava, että ihmisten liikkuvuus, informaatioteknologia ja yhteiskunnan medioituminen ovat yhä enemmän irrottaneet nuorten valintoja paikallisesta. Median tarjoama informaatio ja virikemahdollisuudet ovat samat paikkakunnasta riippumatta (Ollila 2008, 35). Doreen Massey (2003, 64–65) toteaa, että vain harvojen ihmisten elämää voidaan pitää pelkästään paikallisena vaan ihmiset asemoituvat suhteessa globaaliin monin eri tavoin. Tästä syystä käsitykset paikoista ja niiden identiteeteistä saavat erilaisia merkityksiä eri ihmisillä. Myös sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa on tärkeää ymmärtää, millaisia merkityksiä paikallisuus kunkin nuoren elämäntilanteessa saa.

4.2 Nuorten aikuisten sosiaalinen osallisuus ja syrjäytymisriski

Nuorten elämästä, toimijuudesta ja tarpeista voidaan piirtää erilaisia kuvia sen mukaan, millaista tietoa on käytettävissä ja mistä suunnasta tilannetta tarkastellaan (ks. Pohjola 1994). Palvelujen käyttöä kuvaavat tilastot ja syrjäytymistä ennustavat indikaattorit, kuten koulutuksen ulkopuolelle jääminen, tuottavat osaltaan tärkeää tietoa nuorten elämästä ja niistä tarpeista, joita nuorilla liittyy laajemmin palvelujärjestelmään ja suppeammin sosiaaliseen kuntoutukseen. Samanaikaisesti niihin sisältyy yleistettävyyden ja rajatuksi tulemisen vaara: nuoret leimataan sidoksettomiksi, historiattomiksi, tietyn mittarin tai asiakkuuden muovaamiksi kategorioiksi, joihin kiinnitetään erilaisia nimilappuja – työtön, syrjäytynyt, mielenterveysongelmainen (Pohjola 2009).

Nuoren syrjäytyminen määritellään työssäkäyntitilastojen pohjalta tilanteeksi, jossa nuorella ei ole peruskoulun lisäksi muuta koulutusta ja hän on opiskelun ja työelämän ulkopuolella (esim. Myrskylä 2012). Tästä syystä syrjäytyneiksi tulee määritellyksi mitä erilaisemmissa tilanteissa olevia nuoria. Tilastot eivät tavoita sitä liikettä, joka koulutustaan tai työtään etsivälle nuorelle on tyypillistä tämänkin tutkimuksen aineistossa (myös Aaltonen ym. 2015, 128). Salla Ikäheimo (2015, 20–21) kuvaa piipahtelijoiksi niitä nuoria, jotka ovat ajoittain määräaikaissa ja lyhytaikaissa töissä ja ajoittain työttöminä. Tässä aineistossa on sekä piipahtelijoita että henkilöitä, jotka ovat halunneet pitää välivuoden opinnoissaan tai jotka ovat olleet sukulaisen yritys-toiminnassa mukana ilman työsuhdetta, esimerkiksi porotöissä.

Kun nuorilta kysytään, millaisia asioita he kytkevät syrjäytymiseen ja miten he määrittelevät syrjäytymisen, pohdinnat liittyvät vahvasti sosiaalisten kontaktien vähäisyyteen ja ulkopuolisuuteen eri elämänalueilla. Nuoret määrittelevät syrjäytymisen usein nuoren omaksi vetäytymiseksi sosiaalisten kontaktien ja sosiaalisen toiminnan ulkopuolelle. Syrjäytymisen taustatekijät voivat olla toisaalta sosiaalisten verkostojen toimivuudessa tai toisaalta valinnan tuloksena syntyvässä ulkopuolelle jättäytymisessä.

”No mulla tulee syrjäytyneestä nuoresta mieleen semmonen, että se on, et se ois jotenkin ollu aina vaikka koulukiusattu, et se ois ollu jotenkin erilainen. – – Että sillä ei tavallaan oo missään, vaikka omassa luokassa kavereita, että se ois aina vaan semmonen yksinäinen, et se ois syrjäytynyt nuori.” (Saana)

”Mun mielestä se on semmonen, että se tykkää olla omissa oloissaan ja sillä ei oo paljon kavereita. Ja se on sillee pois kaikesta muusta maailmasta sillee. Semmonen just, jolla ei oo oikeestaan kavereita paljon.” (Katja)

Syrjäytymistä pidetään usein yksilöllisenä prosessina, ja sellaisena se esitetään yleensä myös poliittisessa keskustelussa (Russell ym. 2011). Nuoret aikuiset tunnistavat tässä aineistossa syrjinnäksi välittömän syrjinnän, joka ilmenee eriarvoisena kohteluna, kuten vähättelynä, nimittelynä, kiusaamisena ja väkivaltana, mutta eivät niinkään välillistä syrjintää, jolla tarkoitetaan ihmisten eriarvoisesta asemasta johtuvaa resurssien epätasaista jakautumista (ks. Myllyniemi 2015, 29). Taloudelliset ongelmat eivät nouse tässä aineistossa esiin, kuten Ollilan (2008, 169) tutkimuksessa. Syrjäytyminen määrittyy ennen muuta yksinäisyyden ja tietynlaisen näkymättömyyden kautta. Myös nuorisobarometrissä ystävien puute oli yleisin syrjäytymiseen liitetty taustatekijä (Myllyniemi 2015, 49). Arjen rytmi rakentuu nuorten aikuisten mielessä koulun, työn ja ystäväpiirin varaan. Syrjäytyminen merkitsee rytmiikan murtumista ja voimattomuutta muuttaa tilannettaan.

”No varmaan, että ei ole koulussa, eikä töissä. On vaan kotona, eikä oikeestaan tee yhtään mitään. Eikä oikeestaan näy missään. Ehkä jossain kaupassa joskus, mut ei muuten näy ikinä missään.” (Aleksi)

”Syrjäytynyt nuori. Kyllä semmonen on syrjäytynyt nuori, jolla ei oo arjessa periaatteessa minkään näköstä rytmiä ollu pitkään aikaan, että ei käy töissä tai ei käy koulussa. Ja sitten ei hirveän paljon välttämättä oo sosiaalisia kontakteja. Voi syrjäytyneelläki nuorellaki olla kavereita, mutta se on tavallaan sitten normaalielämästä syrjäytynyt sillon, kun se ei käy tai tee mitään tai ei edes yritä asialle mitään, koska ei jaksa tai ei kiinnosta.” (Harri)

Haastattelemiemme nuorten puheissa syrjäytyneestä nuoresta rakentuu hyvin stereotyyppinen kuva. Kiinnostavaa on se, että jotkut aineistomme nuorista eivät tunnista syrjäytyneitä nuoria omassa elinympäristössään.

[Haastattelija: Onko sun tuttavapiirissä tämmösiä, tai tiedätkö, ketkä olisi syrjäytyneitä?]

”En kyllä nyt hoksaa ketään, että olis semmosta.” (Katja)

”En minä tiää, kun en oo ketään tavannu vielä semmosta. Niitä varmaan täällä Kittilässäki on, mutta ne on niin syrjäytyneitä, ettei ne näy enää.” (Arttu)

”En oo ite ainakaan semmosesta ihmisestä, jota ite tunnen, en oo huomannut. Kuitenkin hankalaa voi olla, mutta ei ne oo kuitenkaan semmosia, että ihan luovuttamassa. Vaan yrittää vielä. En oo tavannut tosiaan semmosta, joka olisi ees kunnolla syrjäytynyt.” (Juha)

”Eipä silleen tule mieleen mitään erityisen syrjäytyneitä nuoria, on niitä totta kai semmosia, jotka käyvät hissukseen esimerkiksi töissä ja sitten menevät vaan kotia ja siellä yksikseen istuskelevat, yks kaveri oli kyllä siinä tilassa, että se oli pakko saaha johonkin, ni me pistettiin se hakemaan kouluun.” (Panu)

Panun aineisto-otteessa puhutaan siitä, että myös työssä käyvä voi syrjäytyä. Syrjäytymisen käsitteen pulma onkin sen ihmisen elämää totalisoivassa luonteessa. Käsite määrittelee ihmistä kaikilla elämänalueilla. Nuori voi olla samanaikaisesti jollain elämänalueella syrjäytyneen ja jollain alueella yhteiskunnan sisällä olevan positioissa (Juvonen 2015, 32). Aineistossamme oli myös niitä, joilla oli koulutuksen aikaisia syrjäytymisen kokemuksia. Nämä kokemukset liittyivät opetuksessa mukana pysymiseen, kaverisuhteisiin, vuorokausirytmiin ja kiusaamiseen. Kokemukset nostavat esiin osallisuuden ja syrjäytyneisyyden välisen rajapinnan häilyvyyden.

Tutkimuksemme nuorten syrjäytymispuheessa olivat läsnä moraalit sekä kysymys vastuista. Syrjäytyminen merkitsi liikettä toiseuden ja kuulumisen jatkumolla. Kun syrjäytymisriskin tai -vaiheen ajateltiin liittyvän omaan elämään, se nähtiin välivaiheena jossain elämäntilanteessa. Tytöt liittyivät syrjäytymiseen myös erilaisuuden, tunteet ja itsetunnon.

”No, itse koen olevani vähän tämmönen, että justiin, että jää tuon opiskelun ulkopuolelle. No, se on varsinkin kaikkein pahinta, että jos tosiaan ei pääse mihinkään kuntouttavaan tai minnekään työkokeiluun, tai minnekään muualle. Niin syöhän se itsetuntoa, mulla ainakin söi, kun oli vain kotona. Vertasi itseään muihin menestyneisiin nuoriin, että se oli ihan kauhkaa... ei nyt niinkään paljon, että kun kuitenkin nyt opiskelee ja tuommosta. Mutta siis silloin tuli mietittyä, että tavallaan oli semmonen luuseriolo sitten vähän.” (Satu)

”Siinä vaiheessa, kun ei enää mikään kiinnostaa. Ja sillee oot vaan. Kuitenkin itellä, niin kiinnostus on pysynyt moniin asioihin. Ja sekin, että töitä oon hakenut aktiivisesti koko ajan, että ei se ole minua lannistanut, että en mie ole saanut niitä töitä. Se,

että sinä et jaksakaan enää alkaa ees niitä hakemaan, niin se on jo sitä syrjäytymistä minun mielestä.” (Vesa)

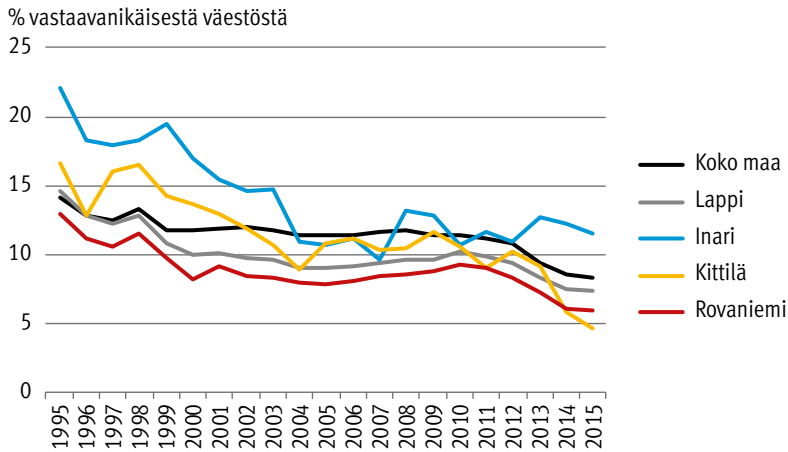
”Ollaan yhteiskunnan rattaitten ulkopuolella. On helppo syrjäytyä, koska kaikki saa kotiovelle internetin kautta. Jos sulla on tietokone, patja ja jääkaappi, niin niillä säilyy aivan hyvin. Ja sit toki sekin, että miksi joku lähtis esimerkiksi työpajalle, jos sie saat saman verran rahkaa ilman, että sie tehet mittään. Ja sama homma tämmönen nuori, että jos se haluaa olla siellä kotonansa, maata patjalla ja tutkia internetiä ja syyä mikropizzaa, sitten se haluaa olla semmonen. Onko semmonen enää sitten syrjäytynyt. Yhteiskunnan silmissä on tietenkin, mutta entä hänen omassa elämässä. Mitä, jos hän haluaa olla semmonen?” (Marko)

Aineisto-otteet ilmentävät myös itse syrjäytymisen käsitteen problematiikkaa ja kategorian leimaavuutta (Aaltonen ym. 2015, 122–123). Nuoret pohtivat itseään suhteessa syrjäytymiseen, jolloin näkyväksi tulevat syrjäytymisen väliaikaisuus ja prosessuaalisuus. Työttömyys johtaa syrjäytymiseen siinä vaiheessa, kun oma aktiivisuus työn hakemiseen murenee. Nuoret tunnistavat ajanjaksoja, jolloin heidät olisi voinut määritellä syrjäytyneeksi, mutta toisaalta tekijöitä, jotka johtavat kategoriasta ulos. Nuoret pohtivat syrjäytymistä myös yhteiskunnan kannalta, mikä sisältää ajatuksen yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän syrjäyttävistä mekanismeista.

”Siis minun mielestä syrjäytynyt on semmonen, joka on kotona, ei käy töissä ja eikä pietä yhteyttä kavereihin, vaikka niitä olisi niitä kavereita, ni ei pietä yhteyttä niihin, että niinku vetäytyy omiin oloihinsa, erakoituu. Mutta sittenkin siinä, että ei siitä saa sanoo, et se on syrjäytynyt, koska jokku ihmiset saattaa tehdä semmosta vaikka, että ne haluaa rauhottua. Että se on tilannekohtasta oikeestaan se syrjäytyminen. Että sitä on vähän huono lähteä jollakin, että siitä säädetään. Että mikä määrittää, mikä on syrjäytynyt, että se on vähän niinku kaikissa, noissa, että miten määritellään joku. Ni niissähan tulee tietenkin aina niitä poikkeuksia, kun periaatteessa, niin siis jokuhan ois voinu, siis periaatteessa miehen oisin kirjoissa määritelty syrjäytyneeksi, en ollu työnhaussa, en ollu koulussa, asuin kotona, mutta ei mulla kyllä.” (Antti)

Tilastojen avulla voidaan kuitenkin tunnistaa niitä riskitekijöitä, jotka saattavat osaltaan vaikuttaa merkittävästi nuorten hyvinvoinnin ja arjen edellytyksiin sekä syrjäytymisprosesseihin. Tällaisena pidetään keskeisesti nuorten jäämistä koulutuksen ulkopuolelle (kuviot 3, s. 47). Tämä indikaattori koskettaa kaikkia tutkimukseen osallistuneita nuoria. Tutkimuskunnista 2000-luvun puolivälistä lähtien vain Inarissa koulutuksen ulkopuolelle on jäänyt enemmän nuoria kuin koko maassa tai Lapin maakunnassa. Rovaniemellä koulutuksen ulkopuolelle jääneitä nuoria on ollut vähemmän kuin koko maassa tai Lapin maakunnassa koko tarkastelujakson ajan.

Kuvio 3. Koulutuksen ulkopuolelle jääneet nuoret koko maassa, Lapin maakunnassa ja tutkimuskunnissa vuosina 1995–2015.

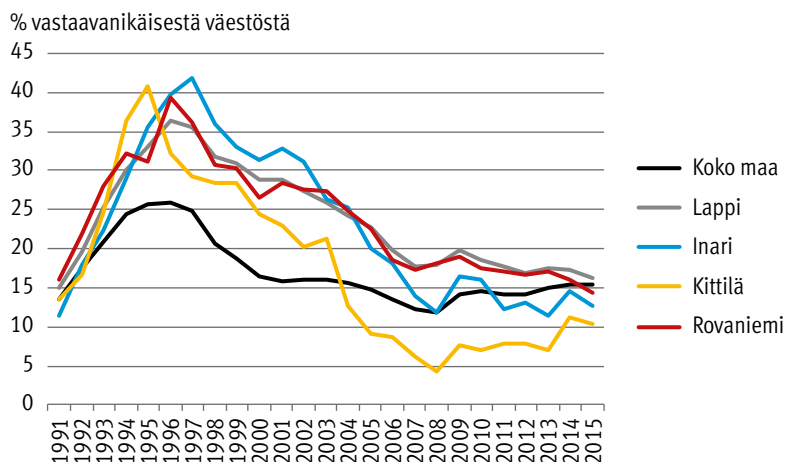
Lähde: THL 2017.

Rauno Perttulan (2015, 106) mukaan nuorille asetettu ”kouluttautumispakko” voi tuottaa epäonnistumisia epärealististen ja näennäisten suunnitelmien vuoksi (myös Russell ym. 2011; Juvonen 2015, 33; Käyhkö 2016). Koulutus kuitenkin on samanlaisesti myös riskiympäristö, jossa yhteiskuntaan kiinnitytään tai siitä syrjäydytään. Nuoret tekevät valintoja, mutta tietystä yhteiskunnallisesta lainsäädännön ja moraalisten pakkojen kehityksessä. (Russell ym. 2011; Perttula 2015, 36.) Erityisesti Lapissa koulutusmahdollisuuksien vähäisyys pakottaa nuoria muuttamaan kauas kotoaan, mikä osaltaan tuottaa koulutuksen ulkopuolelle jättäytymistä. Lapin Nuorisopoliittisessa ohjelmassa uhkana nähdään koulutusmahdollisuuksien väheneminen edelleen (Niemi 2012). Leena Viinamäen ym. (2014, 105) tutkimuksen mukaan Rovaniemellä asuvista 18–24-vuotiaista nuorista arvioi koulutuspalveluiden saatavuuden helpoksi 66 prosenttia ja Rovaniemen ulkopuolella asuvista 36 prosenttia.

Eräs keskeinen uhkatekijä osallisuuden kannalta on köyhyys, sillä vahvasti kuluttamiseen liittyvä elämäntapa vaatii taloudellisia resursseja. Toimeentulotukea saaneiden nuorten osuus muusta samanikäisestä väestöstä on vähentynyt Lapissa, kuten koko maassa, lähes vuosittain 1990-luvun puolivälistä alkaen (kuvio 4, s. 48). Kittilässä toimeentulotukea saaneiden nuorten osuus on ollut 1990-luvun puolivälistä lähtien pienempi kuin Lapissa keskimäärin, samoin Inarissa toimeentulotukea saaneiden nuorten osuus on ollut pienempi kuin maakunnassa 2000-luvun puolivälistä lähtien. Rovaniemellä toimeentulotukea saaneiden nuorten osuus on hieman lisääntynyt 2010-luvulla. Yleisesti toimeentulotuen vähentymiseen liittyvät toimeentulotuen myöntämisperusteissa tapahtuneet muutokset, esimerkiksi mahdollisuus pienentää perusosaa asiakkaan kieltäytyessä työvoimapolitiisesta toimenpiteestä.

1990-luvun loppupuolelta alkaen toimeentulotuen sidos työhön voimistui ja oikeutta tukeen arvioitiin sen perusteella, miten henkilö aktivoituu työmarkkinoille (Kuivalainen 2013). Palolan ym. (2012) tutkimus kuitenkin osoittaa, että taloudellisen tuen menettämällä uhkaaminen on huono keino kannustaa nuoria koulututtautumaan

Kuvio 4. Toimeentulotukea saaneiden 18–24-vuotiaiden osuus vastaavanikäisestä väestöstä koko maassa, Lapin maakunnassa ja tutkimuskunnissa vuosina 1991–2015.

Lähde: THL 2017.

Nuoret saavat toimeentulotukea usein työttömyyden ja siitä aiheutuvan tulottomuuden takia, sillä 18–24-vuotias nuori, jolla ei ole tutkintoa ja joka ei osallistu koulutukseen, ei ole oikeutettu työttömyysturvaan. Simo Ahon ym. (2012) tutkimuksen mukaan suuri osa nuorista ei täytä tätä velvoitetta, jolloin sanktiot ovat yleisiä. Esimerkiksi vuonna 2009 peruskoulun päättäneistä nuorista 8,6 prosenttia ei sijoittunut jatko-opintoihin ja ylioppilaiksi valmistuneista 59,6 prosenttia ei aloittanut tutkintoon johtavaa koulutusta samana vuonna. Lähes 90 prosentilla nuorista on kuitenkin tutkinto tai he ovat suorittamassa sitä. Toisen asteen opintojen keskeyttäminen on yleistä: lähes kolmannekselta opinnot jäävät kesken.

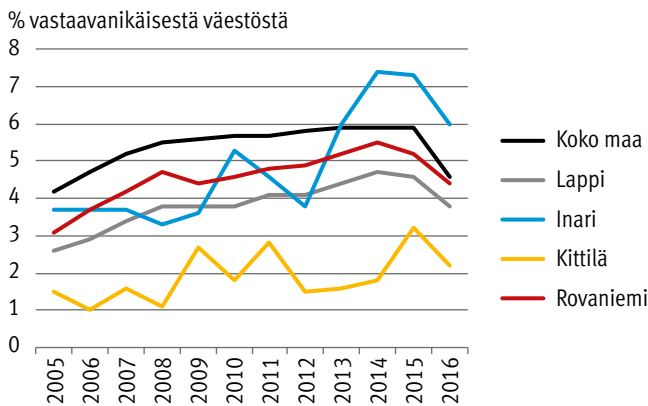
Haastattelemamme nuoret ovat työpajatoiminnassa mukana joko kuntouttavan työtoiminnan sopimuksella, työkokeilussa, työharjoittelussa, palkkatuetussa työssä, oppisopimuksella tai työhön valmentavalla kurssilla. Muutama nuorista on velkaantunut niin, että heidän luottotiedoissaan on maksuhäiriömerkintöjä ja heillä on velkaa ulosotossa. Velat johtuvat pikavipeistä, rikosvastausta tai pelkästään maksamattomista elämiseen liittyvistä laskuista. Puolet haastatelluista kertoo pärjäävänsä, kun he asuvat vanhempiensa luona. Kolmella pojista on ollut keikkaluonteisia töitä, ja joidenkin vanhemmat ovat auttaneet raha-asioissa. Erityisesti tutkimukseen osallistuneet tytöt tuovat esiin hankaluuden pärjätä niukalla toimeentulolla, kuten sairauspäi-

värahalla tai toimeentulotuella. Säästäminen kohdentuu esimerkiksi ruoka-, vaate- ja vapaa-ajanviettokustannuksiin.

”Mitä mie nyt saan sitä työmarkkinatukea, että siltä nyt makselen vuokrat ja sähköt. Ja ruokaa pitäis ostaa ja pärjätä, että kyllä se välillä meinaa loppua kesken se raha. Ei sillä oikein hyvin pärjää... Oon saanut täältä, kun oon yksilövalmentajan kans puhunut, niin oon ihan joutunut joskus diakonista hakemaan ruoka-apua ja semmosta. Täältä suunnasta on autettu siltä suunnalta tosi paljon, että nää on kannustaneet ja ollaan etitty yhdessä puhelinnumeroita ja semmosta. Se on ollut hyvä tuki siinä asiassa, että on saanut avustusta. [Haastattelija: Mistä kaikesta olet joutunut tinkimään?] No, vaatteista. Ja elämästä, että ei vapaa-ajalla ole ollu rahaa tehdä mitään. Se nyt on ollutkin se, että ei ole ollut varaa sitten.” (Katja)

Mielenterveysongelmia kuvataan tilastoissa yleensä erityiskorvattavien lääkkeiden saamisena, sairauspäivärahoina ja työkyvyttömyyseläkkeinä. Palveluiden käyttöön liittyvät tilastot ovat keskeisesti riippuvaisia kunnan palvelurakenteesta. Mielenterveysongelmien perusteella sairauspäivärahaa vuosina 2004–2014 saaneita 18–24-vuotiaita on Lapin maakunnassa koko maata vähemmän lukuun ottamatta vuotta 2013. Vuosina 2015 ja 2016 Lapin maakunnassa mielenterveyssyistä sairauspäivärahaa saaneita nuoria on ollut koko maan keskiarvoa enemmän. (THL 2017.) Depressiolääkkeiden käyttö on Lapissa ja tutkituissa kunnissa vähäisempää kuin koko maassa keskimäärin – poikkeuksena Inari, jossa nuorten depressiolääkkeiden käyttö on ollut vuodesta 2013 alkaen keskimääräistä yleisempää kuin vertailukunnissa, koko maassa ja Lapissa (kuvio 5). Samoin erityiskorvattaviin lääkkeisiin psykoosin vuoksi oikeutettuja 18–24-vuotiaita on Lapissa koko maan keskiarvoa vähemmän.

Kuvio 5. Depressiolääkkeistä korvausta saaneet 18–24-vuotiaat vuosina 2005–2016.

Lähde: THL 2017.

Masennuksesta puhuttaessa on erotettava masennus, jolla tarkoitetaan diagnosoitua sairautta, itse arvioituista masentuneisuuden kokemuksista. Näistä jäkimmäinen on aineistomme kannalta keskeinen ja käytämme siitä Ellosen (2008a) tapaan masentuneisuuden käsitettä. Masennuksella viitataan hyvin eripituisiin ja erisisältöisiin tunnetiloihin. Erkki Isometsä (2008, 57) erottaa masennuksen tunnetilana, mielialana ja oireyhtymänä. Tunnetilana masennuksella tarkoitetaan hetkellisiä masennuksen tunteita, joita jokainen elämässään kohtaa. Mielialana masennus viittaa pitkäaikaisiin tunnevireisiin, jotka voivat kestää päiviä, viikkoja tai jopa vuosia. Kun masentuneeseen mielialaan liittyy myös muita oireita, puhutaan erilaisista masennusoireyhtymistä. Ne jaotellaan lieviin, keskivaikeisiin ja vakaviin. Depressiolla viitataan vakavaan masennusoireyhtymään. Tässä aineistossa nuoret puhuivat sekä diagnosoidusta masennuksesta että masentuneisuudesta.

Haastatelluista nuorista aikuisista joka kolmas kertoo kokeneensa masennusta tai masentuneisuutta, paniikkihäiriöitä, sosiaalisten tilanteiden pelkoja, syömishäiriöitä sekä itsetuhoisuutta, jotka kietoutuvat elämänkulun kerronnassa erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin. Linnea Karlssonin ja Mauri Marttusen (2011, 357) mukaan yhden vuoden aikana noin 5 prosenttia nuorista kokee toimintakykyä haittaavan masennuksen. Ellosen (2008a) mukaan vuosittain peruskoulun 8.- ja 9.-luokkalaisten toteutettavassa kouluterveyskyselyssä noin joka kymmenes vastaaja kertoo kokevansa keskivaikeaa tai vaikeaa masentuneisuutta. Marttusen ym. (2013) mukaan 20–25 prosentilla nuorista on jokin mielenterveyden häiriö.

Tässä aineistossa koulukiusatuksi tuleminen, perheväkivalta, vanhempien kyvyttömyys huolehtivaan vanhemmuuteen tai monien ongelmien kasaantuminen heijastuvat nuorten aikuisten kertomuksissa mielenterveysongelmina ja mielialalääkkeiden käyttönä. Karlsson ja Marttunen (2011, 359) toteavat lievienkin masennusoireiden ennustavan usein vakavampia oireita, ja kun oireisiin liittyy toimintakyvyn heikkenemistä, niihin on suhtauduttava vakavasti.

”Se oli tosi vaikeaa; ala-asteella mua kiusattiin ja sitten yläasteella mä en enää pystynyt oleen koulussa ja tunneilla. Oli tosi paljon lintsauksia ja semmosta. Siis, kun oli tunnilla, niin tuli semmonen kauhee paniikki ja semmonen. Ja sit miehän jouduinkin tonne, mikäs se nyt on... [nuorisopsykiatrinen osasto].” (Janika)

”No ollu vähän tommonen liuta epäonnistumisia suurin piirtein, ettei oo päässy oikein mihinkään ja justiinsa joka paikassa, mihin on menny, ni siäl on kiusattu.” (Jaakko)

Pirjo Kinnusen (2011) tutkimuksen mukaan nuorten huolet liittyvät keskeisesti kouluun ja perheeseen sekä muihin sosiaalisiin suhteisiin. Tyytyväisyys itseän ja suuntautuminen tulevaisuuteen osoittautuivat merkittäviksi tekijöiksi nuorten kehityksessä. Tässä aineistossa masennus liittyi epäonnistumisen kokemuksiin koulussa tai

työelämässä sekä toisaalta työelämän ulkopuolella olemiseen ja toimettomuuteen. Koulu ja opiskelu ovat nuorille tärkeitä toimijuuden areenoita, joissa hankitut menestyksen ja toisaalta vastoinikäymisten kokemukset voivat vaikuttaa pitkiksi ajoiksi siihen, miten nuori hahmottaa roolejaan näillä areenoilla.

”[Työkaveri] sai sitte nakittaa kaikki paskahommat toiselle ja sitten vielä sano, että mite huonoo työtä tekkee. Mä taisin siinä vähän palaa loppuun sitte, että sitä ei oikein jaksanu ja sitte menin sitte syksyllä sillon taas sinne työterveyslaitokselle takasin. Olin sit vieläki masentunu. Ei jaksu tehä mittää. Hankin sitte masennus- ja unilääkityksen, koska unirytmä oli menny päi helkkaria ja sitte sain saikkua sen kolme kuukautta.” (Jaakko)

”No, ahistavaahan se oli. Kun piti koko ajan olla kotona, eikä ollut mitään tekemistä. Oli siinä semmosta masennusta ja ahistusta aika paljon sillon sitten.” (Satu)

Masennuskokemusten pohjalta syntyvät palveluiden tarpeet olivat aineistossamme hyvin erilaisia ja vaihtelevia. Osalle riitti lääkitys, osa koki tarvitsevansa myös terapiaa, osa ei kumpaakaan. Joillekin palveluiden järjestäminen tuotti ongelmia. Siirtymät palveluista toiseen lisäävät palveluista putoamisen riskiä.

”No se oli kyllä ihan hyvä paikka sinänsä, että sain mielialälääkityksen sieltä ja terapeuttikäynnit ja olen varmaan sen avulla päässy tännekin, että kumminkin sen jälkeen oli varmaan kaks ja puoli vuotta olin kotona, ei päässy mihinkään lähtemään.” (Perttu)

Masennusoireita hävettiin, ja ne saivat nuoren vetäytymään sosiaalisista rooleista. Suhde ympäristöön muuttui. Masennukseen liittyvät häpeän kokemukset ovat vaikuttaneet myös palveluihin hakeutumiseen.

”En minä lääkitystä hakenu ole [masennukseen]. Ei siinä oo ikinä, no ensimmäistä kertaa viime tai nytte viime vuojen puolella uskalsin ees mennä puhumaan psykiatrilille. Jotenkin on aina itellä hävettäny puhua siitä. Ei oo enää [masennusta]. Sehän oli viime vuonna taas paha kun asuin Rovaniemellä ja kävin, ammattikorkeessa opiskelin. Siellä sitten se koulu ei sujunu hyvin ja en tuntenu Rovaniemeltä muuta kun papan ja olin sitten kämpässä yksin päivät. Siinähan kun on aikaa ajatella, niin kyllähän se... alkaa kaikennäköstä miettimään.” (Harri)

Aineistossamme vain kahdella on päihdeongelma, jonka vuoksi he ovat olleet päihdehuollon asiakkaita. Yleensä alkoholinkäyttö liittyi viikonloppuihin, useimmiten viikon välein tai harvemmin. Monet nuoret puhuivat alkoholin kalleudesta. 18 vuoden ikä oli ollut monessa tapauksessa vedenjakaja, jolloin alkoholinkäyttö väheni.

”Varmaan joka toinen viikonloppu kuitenkin. Se vähän riippuu ajasta. Tuullee viime kesänäkin... Tai sillee, kun kulkee kylillä, niin sehän on sitä kallista ryyppäämistä, mihin rahansa saa hassattua. Mutta ite on semmonen mökki-/kalastelijaihminen, niin kesällä tulee paljon mökillä oltua. Ja siellä ehkä otettua jopa enemmän, kun talvella tuolla kapakissa. Siinä mielessä se on kuitenkin halvempaa, että siinä ei rahojansa tavallaan voi hukata, että sit sitä niin paljon ei tuu juotua, mitä kuitenkin vaikka työttömyysturvana saa.” (Vesa)

”No kyllähän siis sitä kuppia otetaan, mutta sekin on silleen, että se on rauhottunu nytten, kun kuitenkin ollaan yli kaksikymppisiä jo. Et se on rauhottunu, et sillon kun on 18 ja alaikäsenä, ni sillonhan kuppia otettiin vähän enemmänkin, mutta nyt se on rauhottunu. Se kuitenkin, kun oikeesti aikuista porukkaa alkaa olemaan, ni omia kämppiä ihmisillä ja näin, ni pittää sitä rahan käyttöä vähän kontrolloida enemmän.” (Antti)

”Siis join sillon, aikasemmin saatoin juua viikollakin, ja saatto mennä viikonloput. Mutta nykyisin, jos minä otan, niin se on viikonloppu. Eli aika paljonkin oon vähentänyt, mitä sillon yhdessä vaiheessa.” (Katja)

Kaiken kaikkiaan nuorten haastattelut osoittavat, miten moninaisissa elämäntilanteissa nuoret elävät ja millaisten elämänkulkujen kautta he rakentavat omaa toimijuuttaan ja osallisuuttaan. Vaikka paikallinen toimintaympäristö sisältää riskejä, korostavat nuoret paljon vahvuuksia ja tukevia tekijöitä. Maija Lanaksen ym. (2013) tutkimuksen pohjoissuomalaiset informantit pitivät tärkeänä, että puhe syrjäkylistä lopetetaan, sillä he itse eivät kokeneet asuvansa syrjässä. He asuivat siellä omasta vapaasta tahdostaan, ja myös pohjoisen kylät olivat muutoksessa.

Nuorten kokemustiedon pohjalta tarkasteltuna tässä tutkimuksessa keskiössä eivät ole niinkään syrjäytymisen ja yhteiskunnallisen huolipuheen näkökulmat ja tulkinnot vaan pikemmin omien valintojen, toimijuuden ja toimintamahdollisuuksien reflektointi. Paikallisuus ja siihen liittyvät kiinnikkeet ovat monille nuorille merkityksellisiä tekijöitä heidän osallisuuden kokemustensa rakentumisessa. Nuorten elämänpolkujen ja taustojen kirjavuuden vuoksi tieto on olennaista palvelujärjestelmän eri toimijoille. Viranomaisilta ja ammattilaisilta vaaditaan syvällistä tietopohjaa, jotta stereotyyppiset kohtaamiset voidaan välttää ja nuorten elämään ja valintoihin liittyvät vaikeudet voivat tulla sanoitetuksi heidän oman elämänsä suunnasta.

4.3 Kolme kertomustyyppiä nuorten aikuisten osallisuudesta ja toimijuudesta

Tarkastelemme seuraavassa nuorten osallisuuden ja toimijuuden relationaalista rakentumista nuorten haastatteluista konstruoitujen kertomusten kautta. Aineistotamme on erotettavissa kolme kertomustyyppiä, jotka kuvaavat nuorten aikuisten elämänkulkujen ja niihin liittyvien siirtymien kontekstuaalisuutta ja moninaisuutta: 1) katkoksellisen osallisuuden kertomustyyppi (12 kertomusta), 2) paikallisuuteen

kiinnittyneen osallisuuden kertomustyyppi (6 kertomusta) sekä 3) rajoitetun osallisuuden kertomustyyppi (6 kertomusta). Kertomustyypit eivät ole irrallisia ja toisiaan pois sulkevia, vaan ne risteävät ja niiden sisällä on vaihtelua ja moninaisuutta. Elämänkulikutkimuksessa todetaan, että lineaariset siirtymät nuoruudesta aikuisuuteen tiettyjen toisiaan seuraavien valintojen kautta ovat murtuneet (Komonen 2001; Silva 2012) ja elämänkulku sisältää eri vaiheissaan lukuisia valintoja ja uudelleenvalintoja. Nuorten tekemiin valintoihin kohdistuvat kulttuuriset ja yhteiskunnalliset odotukset kuitenkin kytkeytyvät edelleen vahvasti lineaariseen elämänkulkumalliin.

Tapauskertomukset ovat yhdistelmiä nuorten elämänkuvauksista. Kertomukset rakentuvat aineistossa olevien vahvojen juonenkulkujen varaan. Kertomusten sukupuolijakauma vastaa aineiston kokonaisuutta ja myös eri kertomustyyppien vallitsee sukupuolijakaumaa.

Katkoksellisen osallisuuden kertomustyyppi

Mikael on 22-vuotias. Hänellä on ollut pitkäköö seurustelusuhde, joka päättyi eroon, ja Mikael muutti takaisin vanhempiensa luo. Hän kokee asumisen kotonaan luontevaksi: ”Kun ei oo kunnan työtä ollut, niin ei oo mitään järkeä ottaa omaa asuntoa. Kuitenkin vanhemmat ovat suvaitsevaisia vielä siihen, että asun siellä.”

Mikaelin lapsuusaika sujui ilman suuria ongelmia. Hänellä oli liikunnallisia harrastuksia. Alakoulu sujui hyvin lukihäiriöstä ja keskittymisvaikeuksista huolimatta. ”Ekat muutama vuosi meni ihan iisisti. Musiikki oli silloin ala-asteella, siitä minä tykkäsin. Mut sitten kun siirryin yläasteelle, niin ei se enää kiinnostanutkaan niin paljon.” Yläkoulussa koulunkäyntiä vaikeuttivat keskittymisvaikeudet, ja niiden vuoksi Mikael siirrettiin erityisluokkaan. Hän sai ADHD-diagnoosin. Kiinnostus koulunkäyntiin lopahti. Erityisesti matematiikka ja äidinkieli tuottivat vaikeuksia. ”Mä vaan luin jotain ja arvailin loput.” Mikael kuvaa itseään perushulluksi ADHD-menijäksi. Häntä kiusattiin yläkoulussa, mikä vaikutti koulumenestykseen ja -motivaatioon. Koulu ei puuttunut kiusaamiseen. ”Ei opettajat koskaan nähny sitä hommaa. Yläasteellahan olin aika pelle jätkä, että kun kattoo taakse päin, niin kyllä sitä ois voinu vähän paremmin keskittyä tiettyihin aineisiin.”

Ammatinvalinta oli yläkoulun jälkeen vielä epäselvää, joten Mikael päätti mennä lukioon. Lukio kuitenkin keskeytyi, sillä kurssija jäi suorittamatta keskittymisvaikeuksien ja poissaolojen vuoksi. Lukion keskeytyksen jälkeen Mikael oli ensimmäisen kerran työpajalla ammattistarttikurssilla. ”Siis jotakin niin kun työvalmentavaa tai jotaki tämmöstä. Se kesti muutaman viikon.” Kurssin anniksi hän koki sen, että sai asiapaperit kuntoon työnhakua varten.

Ammattistarttikurssin jälkeen Mikael pääsi opiskelemaan ammattiopistoon auton- asentajalinjalle, mutta varsin pian hänelle kävi selväksi, ettei valinta ollut oikea, ja opinnot keskeytyivät. Ala ei tuntunut omalta. Mikael palasi takaisin työpajaan. ”Se oli

tämmönen – mikähän se nyt ois ollu, sil on niin monta nimeä tällä, näillä kursseilla. Tsemppikurssi, mikä justiaa niinkö työhön tai opiskeluun suuntaava kurssi. Kurssilla tarjoutui mahdollisuus työharjoitteluun, joka tuntui mielekkäältä. Sai kummiski jotain tekemistä. Ja olihan se kiva olla työharjoittelussaki. Harmi vaan, ku eivät hirveesti antanu töitä.”

Mikael oli ajoittain lyhyissä työsuhteissa lähinnä kesätöissä ja ajoittain myös työttömänä, jolloin hän sai toimeentulotukea sosiaalitoimistosta. Myöhemmin Mikael sai työkokeilupaikan, jossa työ osoittautui sekä fyysisesti että henkisesti raskaaksi, ja työkokeilu päättyi Mikaelin jäätyä sairauslomalle. Sairausloman jälkeen Mikael on aloittanut jälleen työpajassa saadakseen rytmiä arkeensa. ”Siin oli kyllä, alko siinä alkuvaiheessa vähä jo tympimään, et taas pitää täällä luokassa istua ja väsyttää sen jälkeen hitosti. Samat asiat ollaan tehty ja katottu.” Tulevaisuudentoiveena hänellä on löytää mielekäs työpaikka.

Mikaelin tarina edustaa aineistossamme katkoksellisen osallisuuden kertomustyyppiä, jossa reitti peruskoulusta ammatinvalinnan kautta opiskelemaan tai työhön sisältää useita katkoksia, keskeyttämisii, suvantovaiheita ja uusia alkujä. Katja Komosen (2001, 31) mukaan siirtymät peruskoulusta ammatilliseen koulutukseen ja työelämään ovatkin muuttuneet lineaarisista malleista pirstaleisiksi, spiraalimaisiksi ja episodimaisiksi. Katkokset liittyvät aineistossamme yhtäältä terveydellisiin esteisiin, kuten ADHD:hen, masennukseen tai sosiaalisten tilanteiden pelkoihin, ja toisaalta toimijuutta murentaviin kokemuksiin, kuten koulukiusaamiskokemuksiin. Katkoksia syntyy myös sellaisten opintojen keskeytyessä, joissa valittu ala ei tunnu omalta tai opinnot eivät syystä tai toisesta suju tai joissa alan valinta on summittaisesti tai hätäisesti tehty.

Koulun keskeyttäminen ei välttämättä ollut negatiivinen asia, vaikka keskustelu koulupudokkuudesta usein siinä sävyssä käydäänkin. Alan valinta on toisille nuorille hyvin epäselvä. Suunnan hakemisessa nuoret näyttävät peruskoulussa usein jäävän vaille tarvitsemaansa tukea. ”Ysiluokalla oli muutama opon tunti, että joo. Teepä näitä testejä. Jaa. Sinusta tulee se ja se. Haepa johonki kouluun. Ni ei.” Hapuilevat alan valinnat liittyvät niin sanottuihin pakotettuihin valintoihin ja toisaalta kulttuurisesti vahvaan paineeseen osallistua kouluttautumiseen ja työhön. Paine opiskelupaikan löytämiseen voi johtaa hätäisiin valintoihin, jotka ajautuvat karille. Yksi aineistomme nuorista oli hakenut samassa yhteisvalinnassa sähköasentajaksi, koneistajaksi, lähihoitajaksi ja merkonomiksi, mikä kuvaa hyvin valinnan pakottavuutta. Vaihtoehtoiksi valitaan mitä erilaisimpia ammatteja, joita voi edes jossain määrin pitää mahdollisena. Pakotettujen valintojen ja nuoren tarpeisiin ja tilanteisiin nähden oikea-aikaisten palveluiden suhde on osallisuuden kannalta keskeinen. Kun nuoren suunnitelmat ovat pirstaleina, kuten seuraavassa Pekan sitaatissa todetaan, on mietittävä, millaisin palveluin tai toimin nuoren tilannetta voidaan selkiinnyttää.

”Minun suunnitelmat niihin [alan valintoihin] nähden on tällä hetkellä niinku pommin jäljiltä, ne on vähän niinku pirstaleina kaikki.” (Pekka)

”Aina uusyritys päästä jonnekin toimintaan ja sitten sehän ei onnistunu tietenkään, ko hoppuulin liikaa ja sillai asetin itelle niitä paineita, että pakko päästä sinne, ko kaikki muut on töissä ja tuolla, että ei se sitten onnistunu ja nyt syksyllä olen tullu tänne [työpajalle].” (Perttu)

”Se lähti siitä se passiivisuuden... se loppui siihen, että pitää itekki miettiä. Elikkä se lähti siitä, että ne terveysjutut tosiaan niistä sai... Kun ne sai jotenkin hallintaan että niitten kanssa pysty elämään tosiaan, niin sitten siinä siitä sai semmoisen potkun, että vois. Tavallaan semmoisen itsevarmuuden, että vois kokeilla kuitenkin.” (Kimmo)

”Ei kehtaa enää lähteä uudelleen opiskelee, ku ei jaksa. Turhauttaa, että ite ainaki oisin hyötynyt siitä, että jos ois saanu vuojen, ylimääräsen vuojen ja kokkeilla jotaki eri aloja.” (Niina)

Katja Komonen (2001) toteaa, että nuoret osoittavat koulutusratkaisuilleen standardoidun elämänkulun pulmallisuuden. Itsenäistymisen vaade sisältää kulttuurisesti vahvoja moraalisia ja poliittisia arvoasetelmia (myös Russell ym. 2011), mikä ajaa nuoria nopeisiin ratkaisuihin. Pohjoisen nuorille opiskelemaan lähtö tarkoittaa usein muuttoa kauas kotoa. Kahden nuoren vanhemmat eivät halunneet päästää nuortaan vielä toiselle paikkakunnalle opiskelemaan. Muutto opiskelupaikkakunnalle aiheutti kahdella nuorella ongelmia, kuten yksinäisyyttä ja vuorokausirytmien kääntymistä, jotka johtivat opiskelun keskeytymiseen ja muuttoon takaisin kotipaikkakunnalle. Mikaelin tarina kuvastaa sitä yleistä ilmiötä, että kotoa lähteminen ei tarkoita välttämättä yksittäistä muuttoa itsenäiseen asumiseen, vaan se voi olla sarja erillisiä prosesseja: muuttoa omaan asuntoon ja takaisin vanhempien luo.

Aineistossamme paikkakunnalta muuttamiseen ja sinne jäämiseen liittyvä keskustelu on vahva. Anne Ollila (2008, 203) näkee muuttopuheen ilmentävän toimijuutta, sillä oman tulevaisuudenkuvan voi sekä irrottaa paikasta että kiinnittää siihen. Ollilan mukaan nuorten puheissa korostuvat uskallus, taito ja mahdollisuudet. Lähtemisen ja jäämisen diskurssit ovat keskeinen osoitus nuorten toimijuudesta. (Ollila 2008, 204.)

Mikaelin tarina kuvaa nuorten toimijuuden ehtoja palvelujärjestelmässä ja laajaltikin yhteiskunnassa. Institutionaalinen aika (ks. Harrikari 2016) pyrkii ohjaamaan nuorten elämänkulkua. Erilaiset toimenpiteet kestävät tietyn aikaa, ja nuorten koulutukseen tai työllistymiseen vievä prosessi pirstaloituu erityyppisten kurssien pituisiksi ajoiksi. Erilaisilla kursseilla on erilaisia painopisteitä, mutta yhtä kaikki ne tähtäävät nuorten työelämävalmiuksien paranemiseen. Kokemuksena kurssit voivat sisällöllisesti vaikuttaa samanlaisilta. Kurssit tarjoavat määrääkaikaista työtä, työharjoittelua ja

-kokeiluja mutta eivät työsuhteita. Työpajatoiminta parhaimmillaan tarjoaa kuitenkin mahdollisuuksia kokeilla ja etsiä omaa alaa.

”Joo tosissaan, että aivan saa valita oman pajan ja saa vaikka lähtee tästä suoraan kouluun tai suoraan töihin tai jonnekin, että tämä on vaan niinkö semmonen turvapaikka siinä välillä kunnes saa tarpeeksi rohkeutta mennä esimerkiksi pajalle.” (Perttu)

”No tässä tsemmissä just oli kaikki nämä... No perustyöhän on asia kerrallaan, että pääsee kuntoon ja... Vähän tämmöstä – mitehä se oli – vähän oman persoonansa tämmöstä luokittelua tai tavallaan tämmöstä löytämistä niinsanotusti. Mul oli pari semmosta ihan hauskaa kurssia, et on semmosia päiviä, että oli justinsa kaiken maailman kivoja täyttömonisteita ja siitä sai jonkunäköstä pientä kuvaa itestään, että minkälainen.” (Jaakko)

Elämänkulku ei ole pelkästään toinen toistaan seuraavia valintoja vaan myös identiteetin rakentumista ja kasvua. Nuorten identiteetin rakentuminen näyttää nojaavan perinteisiin kulttuurisiin malleihin työmarkkinakansalaisuudesta, vaikka mallit eivät olekaan enää samassa määrin nuorten saatavilla (Silva 2012). Tässä kertomustyyppissä tulevaisuudenkuvat kiinnittyvät vahvasti ammatin hankkimiseen ja työllistymiseen.

[Haastattelijä: No miten sulla jos mietit omaa tulevaisuuttas niin minkälaisia sulla on toiveita tai tai haaveita oman elämän suhteen että?] ”Ei mulla nyt oikein mittään muuta oo, kun se koulupaikka.” (Topi)

”Toivottavasti ois jossain töissä tai ees opiskelemassa ja sillain sellaisessa turvallisesa työpaikassa, että ois niin – no jos se ois vaikka määrääaikaan, mutta ois kuitenkin ihan kunnolla töissä, ettei ois vaan pelkkää työharjoittelua, et saisi ihan kunnan palkan, ni ois ees määrääajan. Ois se ihan jees.” (Jaakko)

Katkoksellisuus siirtymävaiheessa tuottaa katkoksellisuutta tulevaisuudenkuvin: ”Hyvä että mietin huomisen päivän loppuun asti. Sitä ei kovin pitkälle kehtaa miettiä.” Tulevaisuudenkuvia määrittävät osaltaan sosiokulttuuriset käsitykset arvoista ja normeista sekä niiden pohjalta rakentuvista kulttuurisesti hyväksyttävistä ja tavoiteltavista asioista. (Ollila 2008, 26.) Tulevaisuudenkuvat liittyvät nuorten kokemaan toimijuuteen ja sen ehtoihin ja mahdollisuuksiin sekä ilmentävät näin myös osallisuuden kokemuksia.

Paikallisuuteen kiinnittyneen osallisuuden kertomustyyppi

Juuso on 20-vuotias. Hän asuu kotonaan vanhempiensa kanssa. Hänen harrastuksensa liittyvät vahvasti luontoon: ulkoiluun, kelkkailuun ja lasketteluun sekä kesäisin kalasteluun ja muutoin luonnossa liikkumiseen. ”Lapsuudessa kotopuolella asiat oli aina vähän hankalaa, kun siellä oli velipuolia ja siskopuolia ja sitten se normaaliveli.

Ala-asteaikana, niin ne lähti pois, kun ne ei halunneet enää asua tuolla [pikkukylässä]. Siinä perheenjäsenet katos siinä sivussa.”

Juuso on käynyt koulua pienessä alakoulussa. ”Pikkunen koulu, pieni sakki. Me oltiin siellä aika tiiviissä porukassa. Ja sitten kun tuli siirto yläasteelle, niin oli melkonen kulttuurishokki se, että yhtäkkiä oltiin semmosessa koulussa, missä oli satakunta oppilasta.” Juuso kuitenkin sai uusia kavereita ja kokee yläkouluajan lähinnä positiiviseksi, vaikkakin arvosanat putosivat merkittävästi. Juuso kuvaa villiintyneensä, eikä koulunkäynti enää kiinnostanut. Hän kertoo menneensä kouluun pikemminkin tapaamaan kavereita kuin käymään koulua. ”Saatto mennä värkkäämisen puolelle.”

Juuso kokee, että hänelle ei missään vaiheessa ole selkiintynyt, mitä haluaisi ammattikseen tehdä. Hän olisi päässyt opiskelemaan lähikaupunkiin mutta halusi jäädä kotipaikkakunnalleen. ”Tämähän on ihan mahtava paikka. Minä tykkään olla täällä. Sitten mie täältä sain opiskelupaikan. Kävin sen. Mie en ikinä ole ollu kannalla, että mie lähen töitten perässä juoksemaan pitkin Suomea.” Hankittu ammattikoulutus ei kuitenkaan ole auttanut Juusoa työllistymään, eikä hän ole erityisen vakuuttunut siitä, että haluaisikaan työllistyä kyseiselle alalle, sillä ala ei kiinnosta. Uusi koulutukseen ei Juusoa kiinnosta, vaan hän haluaisi ensisijaisesti ylipäänsä työllistyä. Hyvinvointivaltion lupaukset nuorisotakuusta ovat kuitenkin hänen kohdallaan pettäneet. ”Joo kyllä se on vissiin nuorisotakuu tai jotakin tämmöstä, en ole pahemmin siihen tutustunu, mutta kyllä täällä nuo etsivän työntekijätkin niin musta tuntuu, että nekään ei oikein tiä, tuntuu, että siellä ei itekään tiietä, et mitä ne on siinä nuorisotakuussa ajanu takaa.”

Juuso on vakaasti päättänyt jäädä asumaan kotipaikkakunnalle, vaikka valinnanmahdollisuudet ovatkin vähäiset. Paikalliset työmarkkinat ovat suurelta osin sesonkiluonteisia, mikä merkitsee työttömyys- ja työssäolojaksojen vuorottelua. Monet kaverit ovat muuttaneet Etelä-Suomeen. Siitä huolimatta Juusolla on vahvat sidokset paikalliskulttuuriin. ”Sitä hengailaan niinku porukalla. Onhan ihmisillä tietenki vihaa keskenään, mutta sitten aika sulassa sovussa mennään loppupeleissä. Että kuitenkin kun on pieni paikkakunta, niin kaikki tuntee kaikki, niin mennään sillä periaatteella. Kavereitten kanssa kiesitellään ympäri ämpäri. Sitten jos löytyy kartalta uusi tie, niin sinne.” Työttömyysajat ovat olleet Juusolle ahdistavia. ”Kun oot liian kauan työttömänä, niin siinä unohtaa, miten sitä töitä tehään. Mitä pitemmälle sitä venyttää, nii sitä vaikeampaa se sitte lopulta on lähteä takas töihin.” Siitäkin huolimatta Juuso haluaa jäädä kotipaikkakunnalleen. Hän näkee Etelä-Suomen mielessään paikkana, jossa on ”risukkomettia, jotka ei houkuttele, että kun täällä on mukavempi, kun täällä on avarat metsät”.

Juuson kertomus kuvaa paikallisuuteen kiinnittyneen osallisuuden kertomustyyppiä (ks. myös Lanan ym. 2013; Käyhkö 2016). Näillä nuorilla oli vahva sidos paikalliseen elämäntapaan ja sosiaalisiin verkostoihin. Osa heistä ajatteli voivansa muuttaa

opiskelemaan toiselle paikkakunnalle mutta heti valmistuttuaan tulla takaisin kotipaikkakunnalle. Osa taas valitsi koulutusalan sen mukaan, mitä paikkakunnalla oli tarjolla. Heillä oli vahva luontosidos, ja harrastukset sekä vapaa-ajan tekeminen liittyivät usein luontoon. Paikkakuntaan vahvasti kiinnittyneet nuoret ovat usein poikia (Sinkkonen-Tolppi 2005, 83; Käyhkö 2016, 93), niin tässäkin tutkimuksessa.

Paikallisyhteisöt sosiaalisine suhteineen ja paikallisine resursseineen tuottavat formaalia ja informaalia sosiaalista tukea (Ellonen 2008b; Korkiamäki 2008), joka edistää nuorten hyvinvointia ja sosiaalista pääomaa. Juuson kertomus sisältää paikallisyhteisön fyysisen, sosiaalisen ja rakenteellisen ulottuvuuden. Luonto, tiheät sosiaaliset verkostot ja paikalliset rakenteet kiinnittävät Juuson elämänsä nykyiseen ympäristöönsä. Paikallinen toimii kehyksenä, jossa Juuso jäsentää mahdollisuuksiaan niin nykyisyydessä kuin tulevaisuudessakin. Paikkakuntaan kiinnittyneisyys ilmentää vahvaa osallisuutta omaan elinympäristöön ja joillekin vierauden kokemuksia kaupunkiympäristössä. ”Oli vähän semmonen juntti kaupungilla -meininki. Mut se Helsinki on kyllä jotakin semmosta, mihin en ole itte tottunut.” Paikallisuus näkyy näin suhteena, jossa nuori asemoi niin itseään kuin toimintamahdollisuuksiaankin.

Nuorten aikuisten kiinnittyneisyys kasvukeskuksista etäällä olevaan paikkaan on vastapuhetta keskustelulle suurten kaupunkien vetovoimaisuudesta ja urbanisoituneen elämänmuodon imusta. Syrjäseutuja tarkastellaan usein haasteiden näkökulmasta (esim. Harinen 2015). Jo käsitteenä syrjäseutu kuvaa reunalla, syrjässä olemista. Nuorten puheet ilmentävät aineistossamme kuitenkin valintaa – toisinaan sen ehdollisuutta, mutta myös ehdottomuutta. Nuoret suhtautuivat tulevaisuuteensa positiivisesti huolimatta paikkakuntaan kiinnittyvästä diskurssista, jossa pohjoinen esitetään yleensä periferiana ja rajallisina mahdollisuuksina (myös Armila 2016). Nuorten käsitys hyvästä elämästä on usein samantyyppinen paikasta riippumatta.

”No, täällä olisin töissä ja opiskelut sujuis hyvin. Ja oon saanut uusia ihmisiä elämään, että kavereita paljon ja semmosta. En minä nyt poikaystävää kaipais vielä ainakaan, mutta olis semmonen mukava elämä. Kun nyt mulla ei ole kavereita kovin paljon, niin sitä toivoisi. Ja sitten tietenkin, että nauttisi elämästä.” (Satu)

Paikallisuuteen kiinnittyvissä tulevaisuudenkuvinuoret pohtivat kiinnekohtiaan paikallisten työmarkkinoiden ja muiden mahdollisuuksien pohjalta. Yksityisyrittäjyys sekä työ turismin ja muiden paikallisten elinkeinojen parissa luovat näköaloja, joihin nuoret sijoittavat itsensä.

”Jos vuotta eteenpäin, niin toivottavasti on se ensimmäinen talviesonki takana siinä omassa yrityksessä. Se on koko ajan tullu vaan ajankohtasemmaksi se, että kun tuntuu, vaikka ei oo lannistunutkaan siitä, että työtä ei ole löytynyt. Niin on alkanut miettiä, että sitä pitää vaan ite alkaa tekemään.” (Vesa)

Anne Ollila (2008) on tarkastellut nuorten tulevaisuudenkuvia paikkasuhteiden näkökulmasta. Vaikka paikallinen syntyy osin ylipaikallisesta, tarjoaa paikallinen tietynlaisia kerronnallisia mahdollisuuksia identiteetin rakentamiseen. Tulevaisuuskuvat rakentuvat paikkakunnan mahdollisuuksien ja rajoitusten varaan, mihin nuoret suhteuttavat omia näkymiään toimijoina (Ollila 2008, 37, 196).

Rajallisen osallisuuden kertomustyyppi

Johanna on 25-vuotias. Hänellä on vuotta vanhempi isosisko ja vuotta nuorempi pikkuveli sekä kaksi tarhaikäistä veljeä äidin uudesta liitosta. Lapsuus- ja nuoruusaikana Johannaa laiminlyötiin ja kohdeltiin kaltoin monin tavoin. Lapsuuden ydinperheessä vanhemmilla oli riitoja ja alkoholinkäyttöä. ”Lapsena ei ollut koskaan mitään harrastuksia ja en koskaan osannut sanoa missä olen hyvä.” Johannan perhesuhteet eivät täyttäneet yhteiskuntamme arvoja ja normeja. ”Kotona oli huono olla, sitä mietti että kuinka mä voin olla näin kauhea lapsi, että tällaista tapahtuu.”

Vanhempien ero ei tuonut helpotusta tilanteeseen. Äidin uusi miesystävä oli väkivaltainen erityisesti äidin aikaisemmasta liitosta olevia tyttöjä – Johannaa ja hänen siskoaan – kohtaan. ”Se oli 13–14 vuotta fyysistä ja henkistä väkivaltaa.” Johannan isä ei hyväksynyt äidin eroa vaan pyrki kontrolloimaan äitiä ja lapsia myös eron jälkeen. Edelleen suhde toisella paikkakunnalla asuvaan isään on vaikea. ”Se on ailahtelevainen ja narsisti, haluaa hallita meitä ja uhkailee paljon. Ihan vasta tuli uhkaus, että kävin poliisille kertomassa.” Isän vainoaminen kohdistuu ensisijaisesti Johannan äitiin mutta tuottaa turvattomuutta ja pelkoa myös lapsille ja sukulaisille.

Koulukaan ei tarjonnut turvapaikkaa kodin haastaville olosuhteille, sillä Johannan kiusaaminen alkoi jo alakoulussa ja jatkui koulun vaihdoksesta huolimatta myös yläkoulussa. Johannaa haukuttiin ja syrjittiin, ja hänestä juoruttiin ja leviteltiin valheita. Opettajat yrittivät välillä puuttua tilanteeseen, mutta se ei auttanut. Kiusaaminen muutti vain muotoaan aktiivisesta fyysisestä kiusaamisesta hiljaisuudeksi ja pois sulkemiseksi. ”8-luokalla siihen puuttui rehtori ja opettaja, sitten kukaan ei enää halunnut olla kaveri.” Kiusaamisesta huolimatta koulunkäynti onnistui alakoulussa, mutta yläkoulussa alkoivat poissaolot. Sairaalakoulu tarjosi kuitenkin mahdollisuuden käydä koulu loppuun: ”Se oli niin pieni se ryhmä ja se opettaja oli aivan ihana.” Johanna sai peruskoulun käytyä pari vuotta myöhemmin kuin ikätoverinsa. ”Harmitti ja oli tosi hankala olo ja hävetti, ko oli sen ikäinen, ja sai vasta sen päättötodistuksen. Sekin sitten masensi ja lisäs sitä kaikkea sinne pohjalle.”

Johannan lapsuuden ja varhaisnuoruuden kokemukset heijastuvat monina haasteina identiteettiin, rooliin ja paikkaan, ihmissuhteisiin sekä yhteisöön ja yhteiskuntaan liittymiseen. ”No kyl mä luulen, että niistä on ollut kaikki vaikutukset tähän aikuisiän menneisyyteen, mitä mul on ollu... Analysoin tosi paljon kaikkea ja ihmisten eleitä ja katseita. Tosi paljon ajattelen, mitä muut ajattelevat minusta.”

Johanna on saanut 10 vuotta sitten ensimmäisen masennusdiagnoosin, ja hän on yrittänyt myös itsemurhaa. Hän on ollut nyt neljä vuotta sairauslomalla. ”Ko mä jän kotiin, että mä olin monta kuukautta kotona joka päivä, niin ei siinä sängystä juuri tullu noustua, että se oli vaan sitä.” Eletyn elämän vaikeudet heijastuvat Johannan kerronnassa lukemattomina kohtaamisina sairaalan, psykiatrisen sairaalan, terveydenhuollon, sosiaalityön, poliisin ja oikeuslaitoksen kanssa. Nuorisopsykiatrian poliklinikka, suljettu osasto, mielialalääkkeet, terapia, kuntoutustutkimus, kuntoutuskurssi ja työpaja ovat tarjonneet tukea Johannalle ja näköalan tulevaisuuteen, mutta kuntoutumisen polulla on vielä monia askelia edessä ja tulevaisuus näyttää hieman epävarmalta ja pelottavalta. ”En tiedä olisiko hengissä ilman tätä... En ole uskaltanut käydä muualla kuin täällä pajalla.”

Johannan tapauskertomus edustaa aineistossa lapsuudessa koettujen vaikeuksien kumuloituvaa ja toisiinsa kietoutuvaa rajallisen osallisuuden kertomustyyppiä. Nuorten eletyssä elämässä ovat läsnä toisiinsa kietoutuvat sosiaaliset ongelmat, kuten väkivalta ja päihteidenkäyttö, sekä hallitsemattomat elämäntapahtumat ja arjen repaleisuus, esimerkiksi läheisen ihmisen tapaturmainen kuolema, itsemurha tai jatkuvat muutot. Nämä kaventavat merkittäväällä tavalla nuorten toimijuutta ja osallisuuden mahdollisuuksia. Kertomustyyppi on kuvaus ulkopuolisuudesta ja syyllisyydestä niissä suhteissa ja yhteisöissä, joiden pitäisi tarjota pohja nuoren sosiaaliselle osallisuudelle.

Nuoret kertovat elämää varjostaneista riskeistä, joihin he ovat löytäneet erilaisia sopeutumiskeinoja. Tähän kertomustyyppiin lukeutuvissa poikien kertomuksissa alkoholin, lääkkeiden ja huumeiden käyttö sekä rikokset ovat yksi selviytymiskeino:

”Se meni aluks sillä viinalla, mut sit se vaihtu semmosiin, mitä mä ennen halveksin paljon noita narkkareita ja tommosia, jotka tuli vastaan. Niin en mä pitäny niitä minään, mut sit musta tuli itsestä ihan samanlainen.” (Matti)

”Vaikka ei mulla pitkä tuomio ollukkaan, että melkein kymmenen kuukautta, mutta kuitenkin se oli ehkä se pahin eka kerta, toinen ja kolmas kerta nehän meni sitte siinä sivussa.” (Matti)

Mieleen ja kehoon piirtyneet traumaattiset muistot kulkevat mukana, kun nuoret aikuiset yrittävät etsiä minuuutta, omaa identiteettiä sekä paikkaa yhteisöllisissä suhteissa ja yhteiskunnan jäsenenä. Sosiaalista osallisuutta ovat leimanneet joko yksinäisyys tai erilaisiin marginaaleihin ajatuneet kaveriporukat:

”Se oli hyvä juttu, et mä pääsin siitä nykyisestä tai kaveripiiristä, mikä se oli, ni mä pääsin pois siitä, sehän on paljon. Se oli kuitenkin niin suuri osa kaveriporukasta oli jonkunäkösiä käyttäjiä, viihdekäyttäjiä tai jokapäivä käyttäjiä.” (Matti)

Nuoret aikuiset ovat identiteetin ja oman toimijuuden uudelleen rakentamisen poluilla eri vaiheissa. Osalla kuntoutuminen on vasta alkanut, mutta osa heistä näkee tilanteensa jo toiveikkaasti ja tulevaisuuden valoisana: ”no, mä näen sen ihan hyvänä”. Institutionaaliset kohtaamiset ovat muodostaneet nuorille merkittävän hengissä pysymisen ja toipumisen ympäristön, vaikkakin toisilla palveluihin liittyy epäluuloa. Epäluulo yhdistyy lähinnä kohtaamattomuuden kokemuksiin ja kokemuksiin lastensuojelun toimenpiteiden epäoikeudenmukaisuudesta. Tulevaisuuskuva suunnitellaan yhtäältä nykyisten käsitysten, uskomusten ja toiveiden pohjalta mutta toisaalta myös menneiden tapahtumien ja niistä tehtyjen tulkintojen pohjalta.

”Aika varovasti, että välillä tulee pitkälleki mietittyä ja haaveiltua, mutta sitte pitää muistaa olla myös varovainen, ettei tipu sitte liian korkealta, mutta mä haluan pärjätä itteni kans. Mä en rehellisesti sanottuna usko, että mä oon ikinä täysin terve. Mulla voi olla masennusta, mutta se on sitte hallinnassa ja paniikki hallinnassa, mutta kyllä mä uskon, että mä käyn vielä toisen ammatin ja mä löyvä sen alan, mistä mä tykkään ja haluan tehdä ja mä oon toisä ja oon onnellinen. Kyllä mä uskon siihen.” (Niina)

Traumaattiset kokemukset lapsuudessa eivät välttämättä merkinneet tulevaisuuteen suuntautumisen hämärtymistä tai näköalattomuutta. On mahdollista olla varovaisen toiveikas.

”No, jännittää, että mitä on vielä tulossa. Toivottavasti vaan käy hyvin asiat. Mutta kyllä yritän mahdollisimman positiivisesti ajatella, että kaikki käy hyvin. Elikkä, kun on tosi ihastunut, niin se antaa tosi paljon energiaa ja vie ajatukset kaikkeen positiiviseen ja tälle.” (Janika)

Kaikissa kertomustyypeissä siirtymien pitkittyminen ja monimuotoistuminen kytkeytyy paitsi nuorten aikuisten yksilöllisiin tilanteisiin tai resursseihin myös vahvasti toimijuuteen – rakenteiden ja yksilöiden väliseen suhteeseen. Nuoret joutuvat tekemään valintojaan aiempia sukupolvia epävarmemmassa maailmassa. Yhteiskunnallinen muutos eriyttää paikallisten palvelujärjestelmien mahdollisuuksia vastata nuorten moninasiin elämäntilanteisiin ja tarpeisiin. Osallisuuden kokemukset syntyvät tilannekohtaisessa toiminnassa, siinä mitä nuorten elämässä ammatillaiset kulloinkin näkevät nuorten elämässä tärkeäksi ja miten nuorten tilanteista ja niihin liittyvistä tulkinnoista sekä tarvittavista interventioista neuvotellaan. Tuen ja kontrollin välinen dilemma näkyy nuorten ammatinvalintaan liittyvänä tuen ja ohjauksen tarpeena ja toisaalta moraalisenä ja yhteiskunnallisena pakkona osallistua koulutukseen ja työhön. Nuoret puhuivat ammatinvalintaan liittyvän paneutuvan tuen tarpeista ja toisaalta pitivät jonkinasteista valintojen pakkoa tarpeellisena.

Tuula Gordon ym. (2002) toteavat, että nuorten on tarkoituksenmukaista tuottaa sellaisia tulevaisuudenkuvia, joiden perusteella he voivat osoittaa kykenevänsä huo-

lehtimaan asioistaan ilman viranomaisverkoston puuttumista. Tämä näkyy myös aineistossamme. Työn ja koulutuksen lisäksi nuoret haaveilivat saavansa velkansa maksetuksi ja toivoivat terveyttä, raittiutta ja tavanomaista arkea – irtaantumista niistä ongelmista, joita he haastatteluhetkellä työstivät. Gordon ym. (2002) luonnehtivat tulevaisuuspuheen noudattavan moderneja diskursseja, jotka ilmentävät rationaalista ja valitsevaa yksilösubjektia.

Nuorten aikuisten sosiaalinen osallisuus, jolla viittaamme nuorten kokemuksellisuuteen ja osallisuuteen arjen toiminnoissa ja yhteisöissä, ilmenee aineistossa kaventu-neena. Nuorten toiminnallisia mahdollisuuksia rajoittavat fyysiset tekijät, kuten köy-hyys ja elinympäristön tarjoamat mahdollisuudet, yksinäisyyden ja psykososiaalisten ongelmien kaltaiset sosiaaliset tekijät sekä emotionaaliset tekijät, kuten häpeä ja pelot. Näistä tekijöistä voi muodostua myös itseään ruokkiva kierre, jossa toimijuutta kaventavat tekijät vahvistavat toinen toistaan. Sosiaalinen osallisuus on merkittävä tekijä palveluasiakkuuden muotoutumisessa, sillä sosiaalisen osallisuuden tila muodostaa avun ja tuen tarpeiden kontekstin.

Nuorten aikuisten kertomustyypit avaavat mielenkiintoisella tavalla sosiaalisen kuntoutuksen ja nuoren elämänsä välisiä suhteita ja yhtymäkohtia. Nuorten elämän kokonaisuus ja arki muodostavat kehyksen sille, miten nuori voi päästä elämässä eteenpäin ja mistä hän voi löytää uskoa aitoihin muutoksiin. Nuorten ongelmat vaativat arjessa elämistä ja kuntoutumista. Kuntoutuminen ei lähde liikkeelle saati tapahdu pelkästään professionaalisissa kohtaamisissa vaan merkittävässä määrin niiden ulkopuolella. (Romakkaniemi ja Väyrynen 2011; Rissanen 2015.) Nuorten kertomustyypit tuottavat sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisen tueksi ainakin kolmeen suuntaan avautuvia rajapintoja, joissa nuoren osallisuuden, toimijuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen välinen suhde muotoutuu: sosiaalisen kuntoutuksen ja nuoren arjen välinen suhde, sosiaalisen kuntoutuksen ja paikallisuuden välinen suhde sekä sosiaalisen kuntoutuksen ja nuoren elämänsä välinen suhde. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen ja toimintakäytäntöjen on oltava joustavia ja erityisen herkkiä erilaisille ja eriytyville nuorten elämänsäluille.

5 Sosiaalinen kuntoutus ja palveluosallisuus

5.1 Sosiaalisen kuntoutuksen relaatiot ja rationaliteetit

Tässä luvussa tarkastellaan nuorille aikuisille suunnattua sosiaalista kuntoutusta systeemis-relaationaalisen sommitelmana, jolla on yhteyksiä paikalliseen sosiaali-, työllisyys- ja kuntoutusjärjestelmään. Sosiaalista kuntoutusta ja siinä muodostuvia sommitelmia analysoidaan erityisesti käytettävien työotteiden, periaatteiden ja rationaliteettien eli ajattelu- ja toimintatapojen osalta. Sosiaalisen kuntoutuksen ja sen asiantuntijuuden rationaliteeteissa voidaan erottaa seuraavat ulottuvuudet, joiden pohjalta rationaliteetteja tarkastellaan (vrt. Dean 1999). Ensinnäkin rationaliteetissa voidaan erottaa asiantuntijuuden episteeminen kehys, joka viittaa siihen, kuinka sosiaalinen kuntoutus käsitteellistetään ja otetaan säätelyn kohteeksi tuottamalla sitä koskevia päätelmiä. Tätä kuvaa esimerkiksi se, millaisen tiedontuotannon ja tietoperustan varassa nuorten työkykyä arvioidaan, luokitellaan ja suunnitellaan. Toiseksi voidaan erottaa sosiaalisen kuntoutuksen rationaliteettien tekninen kehys, joka viittaa siihen, millaisin käytännön keinoin, mekanismein, taktiikoin ja teknologion työkykyä arvioidaan ja suunnitellaan, miten kuntoutujaa pyritään ohjaamaan ja säätämään sekä kuinka toimenpiteet edellyttävät vallankäyttöä. Tähän liittyvät muun muassa kuntoutuksen toimintamallit ja työkäytännöt. Kolmanneksi voidaan erottaa sosiaalisen kuntoutuksen eetoksen kehys, joka viittaa toiminnan ja toimijoiden identiteettiin: Millaisia asemia, kykyjä, ominaisuuksia ja toimintamalleja sekä -ideologioita odotetaan sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiltä ja itse kuntoutujilta? Millaista asiantuntijuutta kuntoutuksen toteuttajilta odotetaan ja miten asiakkuus ja kuntoutujan rooli ymmärretään?

Ryhmähaastattelujen sisällönanalyysin perusteella voidaan erottaa neljä toisiinsa kytkeytyvää sosiaalista kuntoutusta määrittävää rationaliteettiä, jotka vaikuttavat asiakkaan eli työn ja koulutuksen ulkopuolella olevan nuoren aikuisen sekä työntekijän tai palvelujärjestelmän väliseen suhteeseen ja jotka muokkaavat sosiaalisen kuntoutuksen muotoutumista sommitelmana. Rationaliteetit ovat 1) kategorisoiva rationaliteetti, 2) diagnosoiva rationaliteetti, 3) osallistava rationaliteetti ja 4) organisoiva rationaliteetti. Kyse ei ole sosiaaliseen kuntoutukseen vaikuttavista erillisistä alueista tai ulottuvuuksista vaan samaan aikaan läsnä olevista ja vaikuttavista rationaliteeteista, jotka muodostavat myös osin jännitteisen ja ristiriitaisen sommitelman.

Kategorisoiva rationaliteetti

Ensimmäinen, kategorisoiva rationaliteetti ja edellytys sosiaalisen kuntoutuksen sommitelmalle liittyy kohderyhmän identifioimiseen ja problematisoimiseen. Keskeistä siinä on nuorten asiakkuuden määrittely ja kategorisointi, joihin vaikuttavat ongelmien yksilö- tai rakennelähtöisyyden jännite ja dynamiikka. Ammattilaisten tulkinnoissa painottuvat yksilö- ja ongelmalähtöinen asiakkuuden identifiointi ja kategorisointi. Nuoret aikuiset luokitellaan vaikeiksi ongelmatapauksiksi, joilla on monia syrjäytymis- ja muitakin riskejä. Asiantuntijat luokittelevat nuoret useisiin eri

käsitteellisiin kategorioihin, kuten väliinpuotoajanuoret, päihdeongelmaiset nuoret, mielenterveysongelmaiset nuoret, tavoittamattomat nuoret, rajatapausnuoret, joutilaat, nuoret miehet vailla sosiaalista elämää, erityistä tukea tarvitsevat sekä netissä tai somessa roikkujat. Keskeistä sosiaalisen kuntoutuksen muotoutumiselle on, ketkä nuorten ongelmia ja tilanteita problematisoivat ja millä tavoin eli millainen ajattelu- ja toimintatapojen logiikka ohjaa asiantuntijoiden määrittelyjä. Voidaan puhua sosiaalisen kuntoutuksen kategorisoivasta rationaliteetista, joka relaationa sitoo eri toimijoita yhteen palvelujärjestelmässä. Kategorisoiva rationaliteetti tuli erityisesti esille asiantuntijoiden näkemyksissä nuorten ongelmista ja riskeistä.

”Se nuori ei ees sitä osaa hakea tai halua hakea tai se ei jostain syystä halua kuulua yhtään minnekään ja se ei näy missään, se ei käytä minkäänlaisia palveluita. Et se vaan elelee siellä kotona joko neljän seinän sisällä tai sitten yöaikaan tapaa kavereitaan, samanhenkisiä kavereita. Ja ko tulee aamu, ni se menee nukkumaan ja nukkuu sen aikaa kun vanhemmat on töissä ja vanhemmat ei tiedä sen toiminnasta välttämättä yhtään mitään.” (Nuorten palveluohjaaja)

”Niille nuorille, jotka on jo sillä tavalla syrjäytynyt, niin tavallaan ne kriteerit siihen palveluun pääsemiseen on sen verran korkeat, että nämä nuoret ei, ne ei pysty sitoutumaan siihen vaadittavalla tavalla.” (Sosiaalityöntekijä)

”Nuorten asenteissa olis toki paljon muuttamista. Silloin ku mie olin nuori, niin pääosa nuorista oli sitä mieltä, että kunhan olis joku syy, minkä takia aamulla herätä ja lähteä johonkin. Aivan sama saiko siitä rahhaa. Mutta tänä päivänä ne laskee kaikki puhelimissa ja tableteissa... Mutta ehkä se kun aika kulluu, niin nämä asenteetkin saahaan muutettua sitten erilaisiksi.” (Nuorisotyöntekijä)

”Sanon heti jo tämmösen asian, että se suurin yksittäinen riskitekijä on joutilaisuus, kun nuorista puhutaan. Mutta, et se on niin ku oikeasti se, että siinä, totta kai, jotakihan sitä pitää tehdä. Jos ei muuta, niin juua kaljaa ja viettää vapaa-aikapainotteista sosiaalista elämää kuitenkin.” (Nuorisotyöntekijä)

”Täähän on pitkälti meillä tää ajatusmaailma, että se perustuu aina johonkin tämmöseen sairauteen, sen vuoksi ihminen on tämmönen näin. Ja se nousee sitten. Ollaan mietitty, että tavallaan me pyöritään sitten niissä omissa ajatuksissa myös sen sairauden ympärillä ja viestitetään sille kuntoutujalle, että kaikki johtuu siitä, että sen takia hommat menee näin.” (Kuntoutustyöntekijä)

Kategorisointi liittyy keskeisesti valtaan. Valta voi olla hienovaraista tai näkyvää. Näkyvä valta ilmenee esimerkiksi päätöksenteossa etuuksista tai työllistymiseen liittyvistä velvoitteista. Hienovarainen valta on esimerkiksi asiakkaiden luokittelua (Sward ja Starrin 2006). Kategorisoiva rationaliteetti liittyi ennen muuta ongelma- ja riskilähtöiseen ajatteluun, jossa nuoret määrittellään erilaisten toimenpiteiden kohteiksi.

Diagnosoiva rationaliteetti

Toinen sosiaalisen kuntoutuksen sommitelmaan kiinnittyvä rationaliteetti liittyy asiantuntijuuden hallintaan, jossa tarvitaan kokonaisvaltaista asiakkaan palvelutarpeiden ja työ- ja toimintakyvyn arviointia, selvityksiä, asiakassuunnitelmia tai palvelusopimukseen perustuvaa asiakasprosessien hallintaa. Korostetaan, että pitäisi pyrkiä vielä vahvemmin yhteisiin palvelusuunnitelmiin ja yhteisiin asiakastietojärjestelmiin. Vaikka lääketieteen diagnosointia kritisoiitiin, samaan aikaan oli yhä vahvempi pyrkimys niin sanottuun sosiaaliseen diagnosointiin. Voidaan puhua diagnosoivasta rationaliteetista.

”Diagnostiikka siinä mielessä, että saa kuntoutusta, saa palveluita – – Mut sehän onkin Kelan se ainoa kriteeri, ettei sinne pääse kuntoutukseen, siellä on leima lapussa.” (Kuntoutustyöntekijä)

”Työn ja toimintakyvyn arvio on varmaan semmonen, joka on tullu viime vuoden tän yhden hankkeen kautta semmosena menetelmänä, joka on koettu hyväksi.” (Palveluohjaaja)

Vaikka sosiaalisen diagnosoinnin lähtökohta on kokonaisvaltaisessa asiakkaan tilanteen tulkinnassa ja arvioinnissa, logiikka ja periaate ovat samat kuin lääketieteellisessä diagnostiikassa. Kyse on siitä, miten asiantuntija katsoo ja tulkitsee asiakasta. Hän toimii diagnoosin tekemänä asiantuntijana ja tarjottavien palveluiden portinvartijana. Keskeinen jännite asiantuntijuuden hallinnassa syntyi asiakaslähtöisyyden ja viranomaislähtöisyyden välille. Dynamiikka rakentui subjektivoinnin ja objektivoinnin jatkumolla, johon liittyivät byrokratia, kriteerit ja velvollisuudet.

”Nythän meillä on Typpi-laki on tullu voimaan tämän vuoden alusta. Ja tämä vuosi on siirtymäaika. Siinähan on valitettavasti, täytyy sanoa niin, että nuorten osalta ne kriteerit moniamma-... tämmösen monialaisen tuen saamiseksi Typin kautta, niin pitää olla puoli vuotta työttömänä.” (Sosiaalityöntekijä)

Sosiaalisen diagnostiikan kehyksessä työntekijät korostavat erityisenä ongelmana sitä, että asiakkaat eivät sitoudu palveluihin, heillä ei ole motivaatiota, he eivät suostu asiakassuhteeseen tai eivät ”ymmärrä”, mitä sovitaan tai suunnitellaan. Diagnosoinnin vastinparina on hoito- tai kuntoutussuhde, johon nuoren olisi sitouduttava.

”Just näitten kohdalla, joilla on vielä vaikee se sitoutuminen ja edes ulos kotoa lähteminen.” (Sosiaalityöntekijä)

”Se joskus tuntuu tietenkin siinä, kun sitä porukkaa vetää ja yrittää saada motivoitumaan, että miten se kaikista semmonen... kaikista huonokuntoisin henkilö saadaan sitoutumaan tommoseen ja lähtemään aina uudelleen sitten paikalle.” (Yksilövalmentaja)

”Se aito ymmärtämättömyys monesti nuoresta korostuu, että ei todellakaan ymmärretä mistä on kysymys. Ja sitten se, että sillä on jossakin määrin aito, joku aito halu muutokseen, mutta kun sen oven panee kiinni, niin siinä on joku klikki sen jälkeen, että ne unohtuu tai unohdetaan.” (Sosiaaliohjaaja)

Sosiaalisen diagnosoinnin näkökulmassa korostuu sosiaalisen kuntoutuksen professionaalis-tekninen painotus. Keskeistä siinä on osallisuuden tukeminen eriytyneen asiantuntijuuden, arvioinnin, prosessin hallinnan, suunnitelmallisuuden, koordinoitun tiedon ja toiminnan periaatteilla. Aineiston perusteella kuitenkin vaikuttaa siltä, ettei osa nuorista ole valmiita tai halukkaita tällaiseen suhteeseen. O’Leary ym. (2013, 137, 143) korostavat sosiaalityön lähtökohtaisesti liittyvän suhteisiin ja niiden luomiseen. Sosiaaliselta kuntoutukselta edellytetään tässä tapauksessa sekä kykyä laaja-alaiseen ymmärrykseen asiakkaan tarvitsemista palveluista että valmiuksia koota yhteen tarpeisiin vastaavat asiantuntijat

”Joko meidän toiminnan kautta ostetaan palvelua tai kunnan omana järjestämänä tuotetaan tällainen nuorelle työ- ja toimintakyvyn arviointipalvelu, missä kartoitetaan kaikki mahdollinen mitä hänen elämässään on ollut. Ja kasataan sitä kautta se verkosto siihen laatimaan sitä suunnittelua, miltä se näyttää terveydenhuollon alalta, näkökulmasta, onko mahdollisuuksia tai rajoitteita ammatilliseen koulutukseen, miltä se näyttää sosiaalisesti, miten ne asumisolosuhteet ja tällainen sosiaalisuus siellä näyttäytyy, mitä muuta, työvoimatoimiston näkökulma. Elikkä siellä, se on semmonen yhteisen suunnitelman.” (Yksilövalmentaja)

Osallistava rationaliteetti

Kolmas työntekijöiden haastatteluista erottuva ulottuvuus liittyy osallisuutta ja yhteisöllisyyttä korostavaan ajattelu- ja toimintatapaan, palvelutuotannon raja-aitojen madaltamiseen ja yhteisöllisten ajattelu- ja toimintatapojen korostamiseen (ks. Väyrynen ym. 2015; Roivainen ja Ranta-Tyrkkö 2016). Sosiaalinen kuntoutus halutaan hahmottaa ikään kuin avoimeksi tilaksi ja sommitelmaksi, jossa ylitetään ja alitetaan vallitsevia organisatorisia raja-aitoja. Tällöin erilaiset matalan kynnyksen ja yhteisölliset toimintaperiaatteet ovat keskeisiä (ks. esim. Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014). Osittain tähän liittyy myös ammatillisen asiantuntijuuden korostamiselle vastakkainen tendenssi, kokemusasiantuntijuuden korostaminen, joka oli asiantuntijoiden puheessa vahvasti esillä. Haastatteluissa korostettiin myös, että sosiaalityön viranomaisroolia on tärkeää vähentää sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa. Erityisesti nuorten sosiaalisessa kuntoutuksessa näyttää työntekijöillä olevan vahvoja painotuksia siihen, että professionaalinen toiminta on saatava näyttämään mahdollisimman ei-professionaalista, ikään kuin vertaistukitoiminnalta. Valtion ja kuntien talouskuripolitiikka voi myös aiheuttaa paineita vähentää palveluista ammatillista asiantuntijuutta, mikä lisää sosiaalisen kuntoutuksen deprofessionalisaation eli ammatillisuuden heikkene-
misen riskiä.

Sosiaalisella kuntoutuksella haetaan sosiaalityön yhteisöllistä ulottuvuutta. Tämän ajattelu- ja toimintatavan yhteydessä voidaan puhua sosiaalisen kuntoutuksen osallistavasta rationaliteetista.

”Sosiaalista kuntoutusta, et saa ihmiset uskomaan itseensä... ja sitä yhteisöllistä itseluottamuksen kautta. Se ryhmä alkaa ikään kuin voimistaan itse itseänsä. Se ei tuu enää mistään viranomaistaholta eikä muualta, niin kyllä mä näen sen kaikkein isoimpana sosiaalisena kuntoutuksena. Ja sen, mistä [henkilön nimi] puhuu, se hyväksyntä. Sä voit tulla minkälaisena vaan ja sut hyväksytään siihen porukkaan. Sul on paikka siellä, siinä porukassa... Joo, eikä kukkaan kysy sitä toimenpiteen laadun perrään.” (Sosiaalityöntekijä)

”Se sosiaalinen kuntoutus menee sinne ihan arkielämään. Kaikkeen siihen... tämmöses toimintakyky... ja siihen arkielämän tekemiseen, elämiseen ja siihen, että on silloin kun tarvitaan palveluita, on käytettävissä ja... että sinne tueksi.” (Työhönvalmentaja)

”No tietenkin aattelee ehkä tämmösen yhteisösosiaalityön kautta, että täälläkin on semmosia hyviä yrityksiä ollu, että lähettäis juuri sieltä ihmisten yhteisöstä käsin. Että se on niin kauheen semmosta yksilökeskeistä se sosiaalinen kuntoutus, ja sitten siinä jotenkin häviää lapsi pesuveiden mukana. Että pitäis enemmän lähteä semmosesta yhteisöllisestä näkökulmasta ja löytää.” (Päihdetyöntekijä)

”Tämmösiä palveluja ja toimintoja ne kaipaa. Ihan vaan sitä. Ja se ei oo ollu mikään suljettu ryhmä, vaan avoin, että nyt mennään elokuvaan, ketkä lähtee mukaan, et se on käyty elokuvan jälkeen keskustelemassa elokuvasta ja sitten elämästä yleensäkin, niin semmosii ne monet kaipaa ja ne on niitä, joilla ei oo sitä ystäväpiiriä niin laajaa, semmoselle oon huomannu, et on tarvetta.” (Nuorisotyöntekijä)

Sosiaalisen kuntoutuksen osallistavassa rationaliteetissa korostuu erityisesti asiakkaiden toimijuuden (*agency*), toimintamahdollisuuksien (*capability*) ja selviytymiskykyjen (*resilience*) tukeminen (ks. Björklund ja Sarlio-Siintola 2010; Laitinen ja Niskala 2013; Isola ja Turunen 2014, 7–8). Osallistava ja yhteisöllinen ajattelu- ja toimintatapojen logiikka kiinnittyy myös laajalti yhteisöjen poliittiseen merkitykseen ja uudelleen aseointiin osana uusliberalistista hallinta- ja aktivointikeskustelua (Miller ja Rose 2010; Selkälä 2013).

Yhteiskuntapolitiikkaan on otettu käyttöön uudentyyppistä moraalista sanastoa (Rose 1999, 474–475), jossa yhä enemmän käytetään vahvan arvolatauksen sisältäviä käsitteitä: osallisuus, kumppanuus, aktiivisuus, kansalaisyhteiskunta, yhteisö, vastuullisuus, vastavuoroisuus, yhteistyö, aloitteellisuus ja sosiaalinen pääoma. Nämä sinänsä positiivisilta ja kannatettavilta kuulostavat sanat luovat uudentyyppistä ajattelua inhimillisestä toiminnasta ja käytännöistä. Näillä alueilla ihmistä ei pidetä enää

samalla tavalla ”sosiaalisena” kuin aikaisempien yhteiskunnallisen ja valtiollisen hallinnoinnin vuosikymmeninä. Ihmisiä ei myöskään pidetä samalla tavalla ”rationaalisina” kuin on esitetty klassisen taloustieteen keskusteluissa ja ”uusliberalistisissa” ajattelu- ja hallinnointitavoissa, joissa yksilöiden ajatellaan olevan oman etunsa maksimaalisia hyödyntäjiä. Ihmistä ei myöskään nähdä ensisijaisesti psyykkisenä toimijana, jota ohjaavat tiedostamattomat voimat ja halut. (Rose 1999; Miller ja Rose 2010.)

Sen sijaan uudentyypisessä yhteiskuntapolitiikan moraalisisessa tulkinnassa ihmisten katsotaan pohjimmiltaan olevan eettisiä toimijoita. Ihmisten välisen yhteistoininnan ongelmat nähdään ja tuodaan esille ensisijaisesti eettisinä ongelmina. Nämä hallinnointitavat toimivat etiikan kautta ja kehittävät poliittisia ohjelmia käyttäen sellaisia käsitteitä kuin kommunitarismi, osallistuminen ja sosiaalinen pääoma (Houdt ja Schinkel 2014). Keskeistä on etsiä eettisiä ja yksilöiden eettisen itsehallinnan mukaisia toimintatapoja. Näin edistetään heidän sitoutumistaan yhteiseen kohtaloon talouden kehityksen, vakauden ja jopa oikeuden ja onnellisuuden intressien nimissä. Kyse on hallinnan logiikasta, joka perustuu eettisen toimijuuden eetokseen. Siinä on keskeistä muokata arvoja sekä ohjata yksilöitä, heidän toimintaansa, kunniaansa ja velvollisuudentunnettaan tavalla ja tasolla, joka on syvästi sidoksissa ihmisten tapoihin ja suhteisiin toisiin ihmisiin. Ihmisiä, joiden käytöstä ja toimintaa hallinnoidaan, ei pidetä toisaalta irrallisina yksilöinä mutta ei myöskään kansallisen yhteiskunnan jäseninä. Heidän ajatellaan olevan yhteisöjen, yhdistysten, verkostojen, kuulumisen, kulttuurien ja identiteettien jäseniä, joten poliittisilla strategioilla voidaan vaikuttaa heihin epäsuorasti. Voidaan sanoa, että osallistava rationaliteetti on osa kansalaisten yhteisöihin ja yhteisöllisyyteen vaikuttamiseen ja hallintaan perustuvaa yhteiskuntapolitiikkaa

Organisoiva rationaliteetti

Neljänsä asiantuntijoiden haastatteluissa korostunut sosiaalisen kuntoutuksen suhteita määrittävä ajattelu- ja toimintatapojen logiikka liittyy uuteen hallintatapaan ja palvelujen organisointiin (*new governance*) (Julkunen 2006; Anttiroiko ja Haveri 2007, 164–181; Ala-Kauhaluoma 2007) ja erityisesti verkostohallinnan näkökulmaan. Uudessa hallintatavassa korostuvat eri toimijoiden väliset yhteistyö-, verkosto- ja kumppanuussuhteet. Yhteistyösuhteet voivat rakentua tapauskohtaiseen yhteistoimintaan, kuten projekteihin, tai sopimusperusteiseen yhteistoimintaan, kuten ostopalvelusopimuksiin. Verkostossa suhteet ovat löyhiä yhteenliittymiä, joihin toimijat liittyvät vastavuoroisuuden periaatteella edistääkseen omia tarkoituksiaan. Kumppanuus viittaa puolestaan verkostojäseniä tiukemmin säänneltyyn keskinäiseen sopimuksen mukaiseen yhteistyöhön, joka yhdistää eri toimijoiden intressejä. (Anttiroiko ja Haveri 2007, 176–177.)

Tässä tutkimuksessa työntekijöiden haastatteluissa sosiaalisen kuntoutuksen organisoiva rationaliteetti kytkeytyy erityisesti sosiaali-, työllisyys- ja kuntoutuspalvelujen valtakunnalliseen, taloudelliseen ja poliittiseen ohjaukseen kunnissa vallitseviin

tilaaja–tuottaja-periaatteisiin sekä palvelujen tehokkuuteen, tuottavuuteen ja kilpailutuksiin liittyviin ajattelu- ja toimintatapoihin. Näitä ovat esimerkiksi kuntien säästövaatimukset, Kelan kilpaillut ja standardoidut palvelut sekä TE-hallinnon keskitämispolitiikka. Uuden hallintatavan ja verkostomaisen toiminnan logiikka kytkeytyy laajasti kuntien ja valtion väliseen suhteeseen. Suomalaista työttömien aktiivointipolitiikkaa on kuvattu integroiduksi lähestymistavaksi, jolla valtio ja kunnat yhdessä pyrkivät puuttumaan pitkittyneeseen työttömyyteen (Keskitalo 2008; Keskitalo ja Karjalainen 2013).

Sosiaalinen kuntoutus hahmottuu ja jäsentyy työntekijöiden näkemyksissä monialaisena toimijaverkostona, joka pyrkii erilaisin yhteistyö- ja ohjauksrakentein tukemaan työn ja koulutuksen ulkopuolella olevia nuoria. Työntekijät korostivat, että periaatteessa palveluja on saatavilla, mutta koordinaatio puuttuu.

”Palveluja on oikeastaan paljon ja kattavasti. Se, missä tarvii sitten vielä sitten tuota työtä tehdä, niin on se, että on joku, joka koordinoi näitä.” (Nuorisotyöntekijä)

Organisoivaan rationaliteettiin liittyy myös sisäisten markkinoiden luominen julkiseen hallintoon. Tällä on pyritty saavuttamaan tehokkuutta ja vaikuttavuutta palveluihin, vaikuttamaan palveluiden laatuun, tehostamaan paikallisten ja asiakkaiden tarpeiden mukaisten palveluiden syntymistä sekä vaikuttamaan palveluiden hintaan. Julkisten palveluiden markkinoistuminen on tuonut hallinnan haasteeksi muun muassa tarpeen lisätä kilpailuttamiseen ja tuotteistamiseen liittyvää osaamista. Selvimmin markkinoistuminen on nähtävissä tilaaja-tuottajamallin käyttöönottona julkisia palveluja järjestettäessä. (Van Berkel ym. 2011, 8–9.)

”Kun Kela kilpailuttaa aina näitä juttuja, niin hinta on se kriteeri, jolla niitä hankitaan.” (Kuntoutustyöntekijä)

Organisoivaan rationaliteettiin liittyi vahvasti kuntatoimijoiden kyvyttömyys vaikuttaa valtionhallinnon palvelujen muutoksiin. Tämä heijastui myös vaikeuksiin nuorten palveluprosessin tukemisessa ja organisoinnissa. Haastattelussa nousivat toistuvasti esille yhteistyön vaikeudet TE-palvelujen kanssa. Vaikeuksia liittyi niin aktivointisuunnitelmien tekoon, TE-toimistojen liian vähäisiin henkilöstöresursseihin ja palvelutarjontaan, palkkatukimäärärahojen ennenaikaiseen loppumiseen kuin TYP-toiminnan toimeenpanoonkin.

”Se paikallinen TE-toimiston toiminta on jäänyt huomattavasti vähemmälle. Kun mehän totuthiin siihen, että me saathiin mennä tuonne ja sitten me yhdessä käytiin läpi nuorten asioita. Niin se on huomattavasti muuttunut. Ja sitten taas työntekijätkin siellä sanoo, että kun ei heillä oikein ole mahdollisuuksia niin kun tehdä tämmöistä, että kun heiät on määritelty, et mitä työtä he saavat tehdä. Ja sitten taas

se henkilö, joka siellä tekee sitä nuorisopuolen asioita, niin tekee jonkun verran tässä.” (Nuorisotyöntekijä)

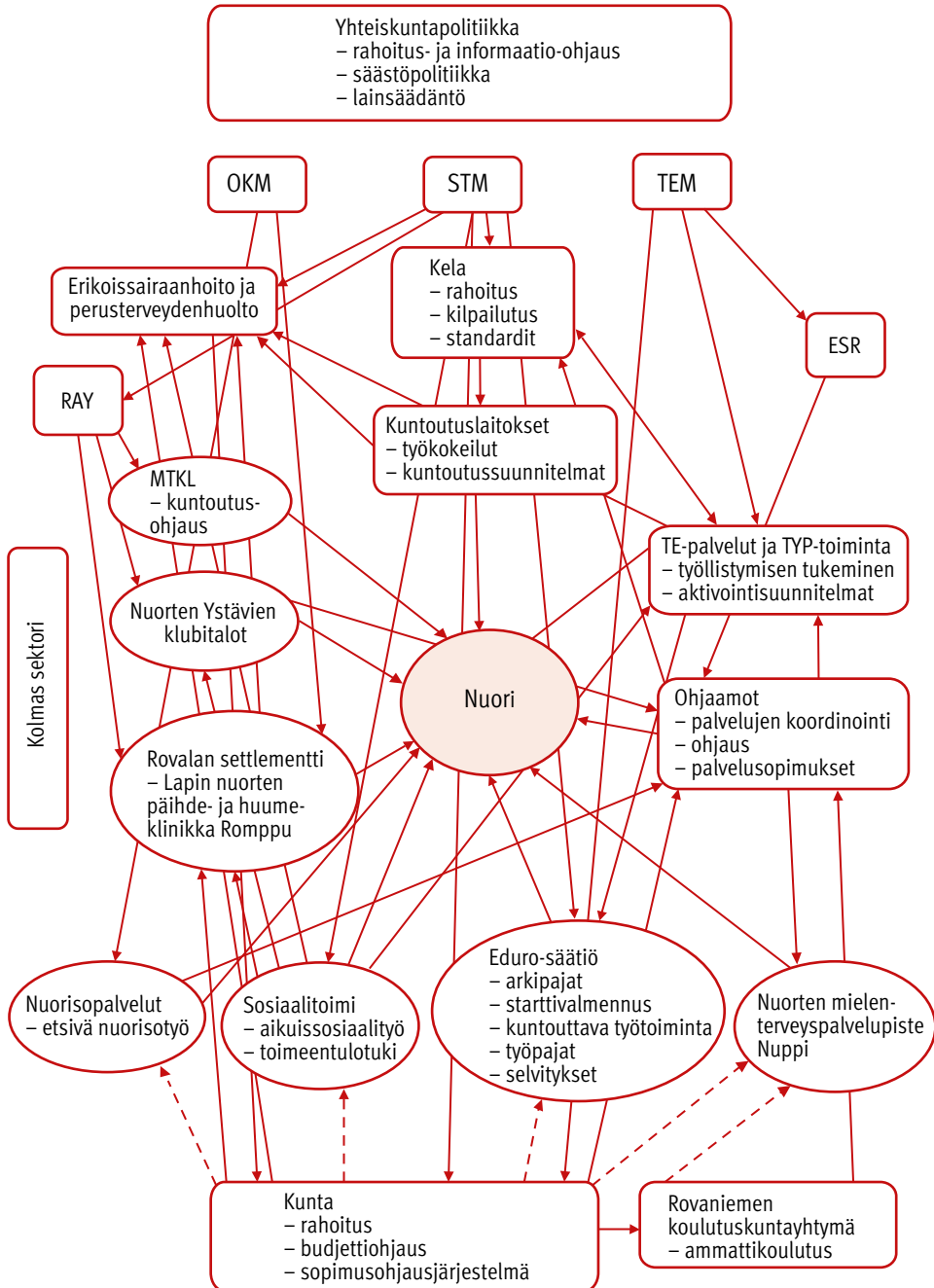
”Sitten jos aattelee tosiaan sitä, että millon se tuli voimaan, niin sillonhan samaan aikaan työhallinto, sieltähän poistui työharjoittelu kokonaan, joka oli yks asia siinä nuorisotakuussa. Yhtenä osana oli, että kaikille on työharjoittelupaikka, mut työharjoittelut poistu kokonaan valikoimasta. Toki se oli sit se työkokeilu, sitä vähän korvaa, mutta siinä sitten oli taas vissiin vähän tiukemmat kriteerit. No, sitten toisaalta kun yhtenä tavoitteena on se, että on koulutuspaikka... no valtiohan on vähentänyt aivan tosi paljon näitä toisen asteen koulutuspaikkoja. Toisella kädellä tehdään toista ja toisella toista, eikä tiedetä, miten nämä on yhteyksissä toisiinsa.” (Sosiaalityöntekijä)

Erityisesti pienissä pohjoisen kunnissa – Inarissa ja Kittilässä – palvelurakenteen ohuus tuotti rakenteellisia ongelmia nuorten palvelujen organisoinnissa. Varsinkin TE-palvelujen koettiin olevan riittämättömät, ja palvelut olivat etäänntyneet monella tapaa, mikä käytännössä hankaloitti kuntien toimintamahdollisuuksia.

”Ja se, että me soitetaan johonkin, josta sanotaan, että seuraavan kerran TE-toimiston nuorten vastaava työntekijä on siellä kolmen viikon päästä. Niin se ei ole välttämättä se paras mahdollinen vaihtoehto. Niitä asioitahan kyllä pystyy hoitamaan pitkästi verkossa ja puhelimitse. Mutta osalla meidän asiakkaista ei esimerkiksi ole olemassa edes verkkopankkitunnuksia. Niin se, että se harjoitteluun tai työkokeiluun pääseminen alkaa siitä, että lähetään verkkopankkitunnuksia hommaamaan, niin kyllä se on pikkuisen nurinkurista toimintaa. Että ennen vanhaa mentiin työkkäriin ja se alkoi siitä.” (Nuorisotyöntekijä)

Organisoivan rationaliteetin ja verkostohallinnan kontekstissa sosiaalinen kuntoutus ja nuoren kuntoutujan toimijuuden tukeminen eivät ole pelkästään esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä kohtaamista ja vuorovaikutusta vaan monen eri toimijan ja instituution muodostama sommitelma (kuvio 6, s. 71). On itsestään selvää, että työntekijät toivovat palvelurakenteiden mahdollistavan entistä vahvemmin verkostomaisen työotteen ja tiiviin yhteistyön silloin, kun uhkaksi koetaan jäykät palvelurakenteet. Verkostomaisen työotteen vahvimpana perusteluna on asiakkaan etu, hänen tarpeidensa kokonaisvaltainen haltuun ottaminen. Toive yhteistyöstä, yhteisistä vastaanotoista ja yhteispalveluista liittyy myös diskursiiviseen tapaan suunnata toimintaa siten, että työ- ja asiakasprosessien hallinta olisi yhdessä toteutettua ja erilaiset osaamiset olisivat tasavertaisessa suhteessa toisiinsa. Kuviossa 6 on Rovaniemen ryhmähaastattelujen pohjalta rakennettu esimerkki toimijaverkoston sommitel-
masta, joka kokonaisuutena ilmentää nuorten sosiaalisen kuntoutuksen palveluverkoston ja sen hallinnan monitahoista luonnetta.

Kuvio 6. Sosiaalisen kuntoutuksen sommitelma verkostohallinnan näkökulmasta.

Nuoren aikuisten osallisuus ja toimijuus rakentuvat ja niitä ylläpidetään ja yrittään muuttaa valtion, kuntatoimijoiden ja kolmannen sektorin monitoimijaisessa ja moniulotteisessa toiminnassa, jossa eri toimijoiden valta-, rahoitus-, ohjaus- ja yhteistyösuhteet risteytyvät monin tavoin. Asiantilasta voisi käyttää käsitettä relationaalinen monitoimijuus, jossa taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen ulottuvuus kietoutuvat yhteen sosiaalisen kuntoutuksen käytännöissä. Tässä yhteydessä voidaan puhua sosiaalisen kuntoutuksen hallinnan rationaliteetista. Yhteenvetona sosiaaliin kuntoutukseen samanaikaisesti vaikuttavista relationaalisista tekijöistä ja rationaliteeteista voidaan esittää seuraava tiivistys (taulukko).

Taulukko. Sosiaaliseen kuntoutukseen vaikuttavia relationaalisia tekijöitä ja rationaliteetteja.

	Kategorisoiva rationaliteetti	Osallistava rationaliteetti	Diagnosoiva rationaliteetti	Organisoiva rationaliteetti
Episteemi	Sosiaalista syrjäytymistä ja riskejä korostava tietoperusta	Sosiaalisen tiedon erityisyyttä korostava ja deprofessionaalisen asiantuntijuuden painotus	Terveystietoperustaan ja logiikkaan nojaava yksilöasiantuntijuuden painotus	Tuotantotalouden tietoperustaan ja prosessihallintaan nojaava asiantuntijuus
Tekniikka	Yksilö- ja ongelmalähtöinen asiakkuuden identifiointi ja kategorisointi Palvelutarpeen arviointi, kriteerit Byrokratia, pois käännytäminen	Osallisuuden yhteisöllinen ja toiminnallinen tukeminen Kokemusasiantuntijuus, vertaistuki, matala kynnyks	Työ- ja toimintakyvyn diagnostiset arviointikäytännöt Sosiaalinen diagnoosi	Taloudellinen ja poliittinen ohjaus Palvelujen kilpailutus, tehokkuus, tuottavuus, vaikuttavuus, mittarit Tilaja–tuottaja-periaatteet, verkostot
Eetos	Riski	Osallisuus	Arviointi	Hallinta

Edellä tiivistyksessä sosiaalisen kuntoutuksen sommitelman rationaliteeteissa ei ole kyse sosiaaliseen kuntoutukseen vaikuttavista erillisistä alueista tai ulottuvuuksista vaan samaan aikaan läsnä olevista ja vaikuttavista hallinnan rationaliteeteista, jotka muodostuvat episteemisistä, teknisistä ja eetoksellisista tekijöistä ja ulottuvuuksista. Sommitelmassa oleellista ovat hallinnan rajat eli se, mitä hallinnan puitteissa on mahdollista tehdä, millaisen liikkumatilan se luo niin sosiaali- ja kuntoutustyöntekijöille kuin asiakkaillekin sekä millaiset tekijät ja ilmiöt asetetaan hallinnan kohteiksi. Nämä rajat ovat sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuudessa liikkeessä. Rajoilla neuvotellaan ongelmanmäärittämisestä, vastuista, velvollisuuksista ja oikeuksista. Kuntoutus kytkeytyy helposti yksilökohtaiseen työhön, mutta toisaalta aineistossamme esiintyi runsaasti ennakoitavia siitä, että työn ja koulutuksen ulkopuolella oleviin nuoriin aikuisiin vaikuttavat syrjäyttävät mekanismit olisivat voimistumassa. Sosiaali-

lisen kuntoutuksen asiantuntijuudelta vaaditaan myös yhä vahvemmin ongelmien rakenteellisiin syihin pureutumista ja sosiaalisten oikeuksien ajamista.

Kategorisoiva rationaliteetti liittyy ongelma- ja riskilähtöiseen ajatteluun, jossa asiakkaat määritellään erilaisten toimenpiteiden kohteiksi. Tässä suhteessa sosiaalinen kuntoutus on monimuotoisten ristikkäisten odotusten keskiössä. Diagnoisoiva rationaliteetti kiinnittyy sosiaalisen kuntoutuksen tiedolliseen ja taidolliseen ulottuvuuteen sekä sosiaaliseen asiantuntijuuteen. Sosiaalinen kuntoutus kytketään usein ihmisen elämiseen ympäristössään ja sosiaalisissa yhteyksissään. Asiakkaan sosiaalisen tilanteen kartoittaminen on asetettu keskeiseksi hallinnan tekniikaksi, jolla myös säädelään pääsyä palveluden piiriin. Tarjottu palvelusommitelma ei kuitenkaan kohtaa välttämättä nuoren sosiaalista tilannetta ja siitä kumpuavia tarpeita.

Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä korostava rationaliteetti liittyy palvelutuotannon raja-aitojen madaltamiseen ja yhteisöllisten ajattelu- ja toimintatapojen korostamiseen. Työn organisoitumisen toivotaan tapahtuvan entistä joustavammin. Yhteistyön eri toimijoiden kanssa tulisi olla aiempaa saumattomampaa ja palvelurakenteiden mahdollistaa tämä yhteistyö. Osallistavassa rationaliteetissa painottuvat muun muassa sosiaalisen kuntoutuksen ryhmämuotoiset ja yhteisölliset toimintatavat. Niiden kehittämistä pidetään tärkeänä ryhmille, joilla on puutteellisia vaikutusmahdollisuuksia ja hyvinvointivajeita, kuten työttömyyttä, toimeentulo-ongelmia ja sosiaalista osattomuutta. Osallisuuden tukeminen voidaan ymmärtää syrjäytymisen vastakohtaksi – aktiivisuutta, mukanaoloa ja inhimillistä toimijuutta tukevaksi asiaksi.

Organisoiva rationaliteetti liittyy valtaan, työnjakoon ja toiminnan organisoitumiseen, jossa yhteistyökumppaneina mainitaan aineistossamme ennen muuta sosiaalityö, työhallinto, Kela, päihde- ja mielenterveystyö ja nuorisotoimi mutta myös muiden alojen ammattilaisia. Vaikka sektorirajat ylittävästä yhteistyöstä on puhuttu pitkään, sen toteutuminen tuntuu edelleenkin sisältävän esteitä ja ongelmia. Ammarteilla on perinteensä ja instituutionsa, jotka määrittävät osaltaan yhteistyön edellytyksiä ja mahdollisuuksia. Organisoivassa rationaliteetissa korostuvat eri toimijoiden väliset yhteistyö-, verkosto- ja kumppanuussuhteet, minkä katsotaan edellyttävän todellista yhteistyökulttuurin muutosta ja valtasuhteiden selkeyttämistä.

Sosiaalinen kuntoutus relationaalisena sommitelmana sosiaalityön ja kuntoutuksen rajapinnalla haastaa niin sosiaalityön, kuntoutuksen, nuorisotyön kuin työllisyyspalvelujenkin osaamista ja toimintakäytäntöjä entistä vahvemmin myös moniammatillisuuden, yhteistyön ja yhteistoiminnan suuntaan eri professioiden ja organisaatioiden kesken. Sosiaalityön ja kuntoutuksen tutkimuksessa on korostettu jo pitkään eri ammattiryhmien asiantuntemuksen yhdistämistä (Metteri 1996; Karjalainen ja Saiku 1999; Kokko 2003; Williams ja Sullivan 2009; Mertala 2011; Sullivan ja Williams 2012; Isoherranen 2012; Väyrynen ja Lindh 2013; Seppänen-Järvelä ym. 2015; Kokko ja Veistilä 2016). Sosiaalisen kuntoutuksen yhteydessä on kuitenkin vielä suhteellisen

vähän tutkittu professorirajat laajasti ylittäviä palveluja ja useiden palvelusektorin toimijoiden vaikutuksia toisiinsa sekä niiden muodostamaa kokonaisuutta (ks. Määttä ja Keskitalo 2014). Yhteistyön ja yhteistoiminnan rakentuminen monialaisessa palvelujärjestelmässä on yhä tärkeämpi tutkimus- ja kehittämistoiminnan kohde niin kuntoutuksessa kuin sosiaalityössäkin (Väyrynen ym. 2015). Sosiaalisen kuntoutuksen moniammatilliseen yhteistyöhön perustuvaa asiantuntijuutta luonnehtivat monimuotoisuus ja rajojen ylittäminen (ks. Härkönen ja Airaksinen 2012), jotka eivät tällä hetkellä vielä tutkimuksessa haastateltujen työntekijöiden kokemusten ja tulkin-tojen mukaan kaikilta osin toteudu.

5.2 Yhteistyön sommitelmia sosiaalisessa kuntoutuksessa

Nuorten aikuisten kuntoutumiseen liittyvien sosiaali-, kuntoutus- ja työllisyyspalvelujen organisaatioiden ja asiantuntijoiden moniammatillisella yhteistyöllä tarkoitamme tässä yhteistyötä, joka perustuu organisaatiotason yhteiseen ja jaettuun toimijuuteen ja jossa pyritään saavuttamaan yhteisesti määriteltyjä tavoitteita ja päämääriä (Väyrynen ja Lindh 2013; Väyrynen ym. 2015; vrt. Isoherranen 2012; Hurlburt ym. 2013). Eri ammattiryhmien yhteistyön tiivistäminen on keskeinen keino pyrittäessä asiakaslähtöiseen ja kokonaisvaltaiseen työotteeseen työllistymisen ja kuntoutumisen tukemisessa. Nykyään kuntoutuksessa pyritään aktiivisesti paljolti samanaikaiseen, reaaliaikaiseen yhteistoiminnalliseen yhteistyöhön (Seppänen-Järvelä ym. 2015). Eri alojen tai organisaatioiden asiantuntijat ovat mukana asiakkaan kuntoutusprosessissa samanaikaisesti.

Palveluverkoston yhteistyössä nousi esille sekä hyviä ja toimivia käytäntöjä että heikommin toimivia ja kriittisiä tekijöitä. Hyvät yhteistyökäytännöt liittyvät erityisesti kunnan sisäiseen sosiaalitoimen ja nuorisotoimen väliseen yhteistyöhön.

”Eli siis hyvin paljon tehdään yhteistyötä, että kun sosiaalitoimessa, niillä on se nuori, niin sitten se saattaa ohjautua sitten sinne – – pajalle. Semmonen niin ku jatkuvuus sitte siellä.” (Nuorisotyöntekijä)

”Esimerkiks TE-hallintoon päin, niin meillähän on luotu. Toki nuorten kohallahan on silleen haastava tilanne, että se TE-toimistovirkailija on [naapurikunnassa], paitsi niille nuorille, jotka kuuluu kolmannelle palvelulinjalle... Elikkä joille on arvioitu, että heidän tuen tarpeensa on suurempi, niin sillon se virkailija löytyy täältä. Ja me ollaan sitte tosi kiinteässä yhteydessä tän paikkakunnan virkailijan kanssa ja pietään, pyritään mahdollisimman tiukkaa kytkentää pitämään siinä.” (Sosiaaliohjaaja)

”Meil on yhteistyötä nytten TE-toimiston kanssa ja sosiaalitoimen kanssa ja aika lailla kaikkien [kunnan] ainakin alotettu yhteistyötä. Mutta se missä se parhaiten tällä hetkellä sitten näkyy, ni on TE-toimiston kanssa ja sosiaalitoimiston kanssa, mitkä tietenkin on tärkeitä näille nuorille. Ja niin siellä näkyy sillai, että meil on sosiaalitoimen työntekijä kerran viikossa meillä ja ohjaa nuoria auttaa. Ja TE-toimis-

tosta saa aina pyytää apua virkailijoilta siel on aina auttava käsi ja tehään yhteisiä suunnitelmia.” (Nuorisotyöntekijä)

”Jos tuota Kelaa ja työvoimatoimiston tiettyjä palveluita ei oteta huomioon, niin kyllä mie oon sitä mieltä, että joka ikisen nuoren kohalla, kun on tarvittu jotakin, niin kyllä se palvelu on löytynyt. Ettei siinä sillä lailla ole mittään ongelmaa ollut.” (Nuorisotyöntekijä)

Haastatteluissa korostettiin palveluverkoston laatiman yhteisen aktivointi- ja kuntoutussuunnitelman merkitystä. Niin sosiaalityössä kuin kuntoutuksessakin on ollut nimenomaisena tavoitteena kehittää yksilöllisiä palvelu- ja aktivointisuunnitelmia ja -prosesseja ihmisten kuntoutukseen. Toimintatapaan ja työotteisiin on kuulunut suunnitella ja rakentaa mahdollisimman tarkoituksenmukaisia ja rationaalisia aktivointi-, koulutus- ja kuntoutussuunnitelmia yhdessä asiakkaan kanssa asiakaslähtöisesti.

”Silloin kun nuorten palvelutarpeen arviota tehdään, niin haarukoidaan jo, mitä on jo taustalla tehty, minkälaisia lausuntoja on mahdollisesti, missä tilanteessa on niissä prosesseissa ollu asiakas ja missä tilanteessa sillä hetkellä, että ei tietenkään toistamiseen samanlaisia, vaan yritetään viedä sitä asiaa järjestelmällisesti eteenpäin tehden siinä verkostossa yhteistyötä. Ja toki olis kaikista paras vaihtoehto, että se yhteinen suunnitelma siellä vois olla tietenkin, tämän verkoston yhteinen suunnitelma. Ja tietenkin meidän palvelutarpeen arvio on ajatus siitä, että me emme yksin huseeraa aktivointisuunnitelman laadinnassa missään nimessä, vaan se on tietyn asian tulos jo siinä vaiheessa, kun aktivointisuunnitelma tehdään.” (Sosiaaliohjaaja)

Käytännössä kysymys on hyvin pitkälle ollut niistä toimintatavoista, joilla käytettävissä olevat resurssit on kyetty yhdistämään asiakkaiden tavoitteisiin ja tarpeisiin ja lisäämään heidän toimintaedellytyksiään. Sekä sosiaalityön että kuntoutuksen piirissä on korostettu sitä, että asiakas olisi otettava aikaisempaa enemmän mukaan kuntoutuksen suunnitteluun ja toteutukseen (Winell 1997; Järvikoski ym. 2009; Laitinen ja Niskala 2013). Kuntoutuksen piirissä on korostettu asiakas- ja voimavarakeskeisiä työotteita (Järvikoski ym. 2009; Järvikoski ja Härkäpää 2011). Tällöin toiminnassa painottuvat sentyyppiset asiakastyön mallit, joissa yhdessä asiakkaan kanssa selvitetään tavoitteet ja keinot ja korostetaan jaettua toimijuutta prosessin aikana (Järvikoski ym. 2009; Romakkaniemi ja Järvikoski 2012).

Työntekijöiden ryhmähaastatteluissa nousi esille neljä kriittistä tekijää, jotka liittyvät yhteistyön ja yhteistoiminnan toteutumiseen: 1) johtaminen, 2) resurssit, 3) toimintakulttuuri ja 4) byrokratia. Kriittiset tekijät nousivat selkeimmin esiin yhteistyössä Kelan ja työhallinnon kanssa.

Palveluverkoston yhteistyön johtaminen ja koordinointi tuotiin vahvasti esille työntekijöiden näkemyksissä. Erityisesti Kelan toiminta koettiin yhteistyön kannalta

problemaattiseksi. Haastatteluissa korostettiin, että Kelan johtamiskäytännöt estävät tai ainakin hidastavat yhteistyön ja yhteistoiminnan kehittämistä. Samoin Kelan käytäntöjä luonnehdittiin byrokraattisiksi ja etäisiksi ja mainittiin, että Kela ei jalkaudu tekemään käytännön asiakasyhteistyötä muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa.

”Yks mikä on mejän mielestä tärkein ja oleellisin ni ois Kela, mutta niitten kanssa neuvottelua on käyty, mutta se kaatuu johonkin byrokratian rattaisiin. Että sielläkin on työntekijöitä, niin ne on kiinnostuneita halukkaita, mutta se on sitten siellä johtotasolla sitten, jotka sen päätöksen tekee siitä yhteistyöstä, niin tällä hetkellä se jurruttaa siellä jossain byrokratian rattaissa.” (Nuorisotyöntekijä)

”Kelalla on ollu vähän se kulttuuri sitä, että he tekee siellä omissa toimistossaan ja he ei jalkauta.” (Sosiaalityöntekijä)

Toinen keskeinen tekijä liittyi organisaation resursseihin tehdä yhteistyötä. Tämä korostui etenkin kuntoutusorganisaation palvelutoiminnan näkökulmasta. Sen, mitä ja miten palveluja ja niihin liittyvää yhteistoimintaa organisoidaan, määrittävät tarjouskilpailussa menestyminen ja erityisesti Kelan kriteerit ja toimintalogiikka.

”Tietenkin, kun me ollaan yksityinen palveluntuottaja, niin resurssikysymys on yks, eli se, että minkälaiset resurssit meillä on käyttää siihen yhteistyön tekemiseen. Sitä on pohdittu tässä vuosien varrella aika paljonkin sitä, että kenelläkään ei tahdo olla sitten kuitenkaan aikaa tulla esimerkiksi meille. Ja nyt sitten tän viimeisen tarjouksen myötä menetettiin, ja se siirtyi Ouluun. Meillä oli semmonen orastava jo muutaman vuoden mittainen juttu esimerkiksi koulujen, ammattikoulujen kanssa. Ja sit meille tuli sieltä nuoria tutkimukseen. Ja tiivis, meillä oli hirveen tiivis yhteistyö sinne kouluille opoille. Ja sieltä oltiin todella innokkaita, mukana siinä. Ja aikanaan kun oltiin työkkärin kanssa paljon tekemisissä, sieltä kävi aina tavallaan siinä vaiheessa, kun se oli lähtemässä se kuntoutuja meiltä, niin tuli sit mukaan siihen juttuun. Sekin sitten väheni, kun resurssit sieltä työkkäristä väheni. Ei niillä ollu enää sitten aikaa istua siinä. Kelalta meillä ei oo oikeastaan koskaan ollu, vaikka olis tarve ollu, että sieltä olis tullu työntekijä. Mutta ei sieltä, ei ne joutaneet sieltä tulemaan.” (Kuntoutustyöntekijä)

”Kritisoida myös Kelan toimintaa ja semmosta lyhytjännitteisyyttä tässä vuosien varrella, kun on erilaisissa jutuissa ollut mukana. Niin, se että ei oo kuitenkaan semmosta pitemmän aikavälin näkökulmaa tähän, että tulee näitä projekteja, ne alkaa, ne päättyy. Sen jälkeen ne unohdetaan, tulee taas vastaava projekti uusia, ruvetaan keksimään samoja asioita aina uudelleen. Ja sitten myös se, että kun Kela kilpailuttaa aina näitä juttuja, niin hinta on se kriteeri, jolla niitä hankitaan. Jos joku yksikkö kehittää jonkun jutun ja sitten se kilpailutetaan, niin sitten toinen tarjoaa sen halvemmalla, tekee ehkä rimaa hipoen sen, että siinäkin katoaa sitten se tavallaan se osaaminen johonkin, ja uudet tekijät alkaa aivan taas nolatilanteesta.” (Kuntoutustyöntekijä)

Yhteistyön resurssikysymys nousee esille Kittilän ja Inarin työntekijöiden näkemyksissä. Pohjoisen pienten paikkakuntien yhteistyön palveluresurssit näyttävät suppeilta. Tämä johtuu palveluverkoston niukkuudesta ja palvelurakenteen muutoksesta, jonka myötä erityisesti TE-hallinnon ja Kelan palvelut ovat huonosti saatavilla. Voidaan puhua jopa palveluköyhyydestä (Laitinen ja Pohjola 2001). Erityisesti syrjäkylillä asuvien nuorten näkökulmasta harva palveluverkosto on pulmallinen.

”Mut sehän on niinkö nuoren näkökannaltakin, niin jos on nuori, joka assuu tässä kylän keskustassa, niin sillähän on kaikki hyvin ja palvelut on saavutettavissa. Mutta jos se assuu Tepsassa, niin sillä ei ole varraa käyvä kaikissa palveluissa mitä se tarvitsee. Koska meillä on Kela, joka on auki tiettyinä päivinä tiettyyn kellonaikaan. Sitten meillä on työvoimatoimisto, joka ei ole enää ikinä auki tiettyinä päivinä tiettyyn kellonaikaan. Sinne on vain ja ainoastaan aikavarauksella voi päästä sinne. Ja sit on tietenkin vielä kaikki muutkin palvelut, mitä se nuori voi tarvita. Niin jos se assuu jossakin sivukylällä ja se haluaa hoitaa yhen viikon aikana kaikki palvelut kuntoon, niin jos sattuu olemaan, et se saa ajan joka paikkaan. Niin se yleensä tarkoittaa kolmea tai neljää eri päivää, kun täällä täytyy juosta. Ja huonot kulukuyhteydet köön, niin se toimii sitten niin kun toimii.” (Nuorisotyöntekijä)

Tämä asettaa selkeän haasteen erityisesti pienten paikkakuntien palvelujen järjestämiselle. Sosiaalinen kuntoutus edellyttää erilaisten verkostojen ja asiantuntijoiden verkostoitumista, yhteistyötä, dialogia ja erilaisten näkökulmien sovittamista yhteen, mikä voi syrjäseuduilla osoittautua hankalaksi. Byrokraattisuus mainittiin myös tärkeänä kriittisenä tekijänä, joka vaikuttaa eri palveluntuottajien yhteistoiminnan ja palvelujen järjestämiseen. Ensinnäkin palveluverkosto voi näyttää monimutkaiselta ja vaikealta niin työntekijän kuin asiakkaan mielestä.

”Tää byrokraatia on aika voimakasta jo viranomaisen näkökulmasta nähden. Aika haastavaa, että joutuu itekin selvittämään sitten, että miten tämä yhteistyöverkosto, kuka mitäkin hoitaa, ja olla kartalla niissä asioissa, olla semmonen kartanlukija myöskin sille nuorelle sekä suomentaa, miksi me tehdään tätä nyt, miksi me tehdään tämmöstä suunnitelmaa, miksi nämä ihmiset on tässä ympärillä, niin selkeästi, että toinen ymmärtää.” (Sosiaaliohjaaja)

Toiseksi byrokraatiaan kytkeytyy kysymys siitä, mikä taho vastaa kunkin palvelun tuottamisesta. Kysymykset, jotka tavallisesti liittyvät moniammatilliseen yhteistointintaan, koskevat myös sosiaalisen kuntoutuksen muotoja, esimerkiksi tiedonkulku sekä kysymykset vastuiden jaosta ja eri osapuolten rooleista. Tämä nousi esille erityisesti kuntoutuksen yhteydessä. Keskustelua herätti myös se, mikä on Kelan ja mikä kunnan rooli ja vastuut kuntoutuksen järjestämisessä.

”Eikö teiänki jakeluun menis, että jos on Kelan kuntoutusrahalla, niin sillon Kela olisi vastuullinen järjestämään kuntoutuksen? No, hänen [asiakkaan] kuntoutuksensa

oli lääkkeit, ei mitään muuta kuntoutusta. Niin jos semmonen nuori kaveri, se syö niitä lääkkeitä näin ja sitte se päivät nukkuu ja yöt se pelaa, näin. Niin eikö oo hyvä kuntoutus? Kelan vastuu on siinä. Ja tää on mun mielestä sama juttu nyt myöski kuntouttavas työtoiminnas, et me ei saada siitä. Me varmaan mielellään otettais näitä nuoria sinne, mut toisaalta ne ei oo minkään vakuutuksen piirissä, me ei saada siitä työstä mitään.” (Sosiaalityöntekijä)

”Viimeksi eilen tapasin kuntoutustuella olevan nuoren, joka kuitenkin olisi halunnut lähteä johonkin. Mutta sitten me mietitään, että millä tavoin me nyt tää paletti ratkastaan, et sovittiin tapaaminen Kelaan. Niin, ja siis se ratkasuhan oli niin, että ei he estele, vaikka kunta järjestää näille nuorille toimintaa. Mut me taas aateltiin niin, et totta kai me. Ei me voija niitä nuoria jättää ihan tyhjänpäälle päälle. Mut se lähtökohta on kuitenkin, että jos Kela maksaa kuntoutusrahaa, niin kyl me nähään, että niillä on myös se kuntoutusvastuu. Ja näinhän se meneeki. Mut sitte tää luova ratkasu on se, et me mennään Kelaan kysymään, että kun nuori haluaa, niin mitäs keinoja tähän nyt löytyy. Ja mä oon siinä sitte semmosena tukihenkilönä. Mikä tää kuntoutussuunnitelma on? Meil ei oo [kunnassa], kun muilla paikkakunnilla saattaa olla, siis Kelan hyväksymä tällöinen mielenterveyskuntoutujien työhönvalmennus. Kela ostaa näille asiakkaille. Mut meillä ei [kunnassa] oo tämmöstä, joka järjestäis tätä kuntoutusta. Niin nää jää ikään kuin sinne roikkumaan. Ne ei oo oikein, se on se putoamisloukku, mihin nuori voi jäädä hyvinkin pitkään sitten. Eikä oo terveellistä.” (Sosiaalityöntekijä)

Edellisessä aineisto-otteessa korostuu tietynlainen rohkeus professionaalisten rajojen ylittämiseen. Huomio kiinnittyy rajojen ylityksiä estäviin asenteellisiin ja toimintakulttuurin käytäntöihin sekä myös rajojen ylittämisen mahdollistavien toimintatapojen tunnistamiseen (ks. Väyrynen ja Lindh 2013). Jaakko Seikkulan ja Tom Erik Arnkilin (2009, 13) mukaan parhaimmillaan moniammatillisen yhteistyön kokonaisuus muodostuu toisiaan täydentävistä osista, jolloin ammattilaiset tietävät, keihin olla yhteydessä, kun tarvitaan täydentävää asiantuntemusta. Vastaavasti pahimmillaan moniammatillisessa työssä voi olla epätietoisuutta vastuista, yrityksiä saada muut työntekijät tekemään osuutensa asiakkaan auttamiseksi, loputtomia verkostokokouksia ja avunhakijan tilanteen ajautumista kriisiin tai umpikujaan.

Yhteenvedona voidaan todeta, että asiantuntijoiden näkemyksissä ja tulkinnoissa nuorten sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvään yhteistyöhön ja -toimintaan vaikuttavat keskeisesti seuraavat asiat:

- 1) eri toimijatahojen erilaiset toimintakulttuurit ja -käytännöt
- 2) palvelujärjestelmän taloudellisten haasteiden tuottamat rakenteelliset uudistukset ja niiden tuottamat säröt aiempiin toimiviin käytäntöihin
- 3) erityisesti pienten kuntien näkökulmasta järjestelmästä poistuneet resurssit, jolloin voidaan puhua jopa palveluköyhyydestä

- 4) nuorten palveluihin pääsykriteerien tiukentuminen ja vaikeutuminen
- 5) vastuiden uudelleen määrittäminen
- 6) samaan aikaan palvelujärjestelmässä läsnä oleva kategorisoiva ja hallinnan rationaliteettia korostava toimintakulttuuri sekä professionaalisia toimintamalleja ja osallistavia käytäntöjä painottava palvelujen järjestämisen eetos, mikä tuottaa jännitteitä ja ristiriitoja palvelujen järjestämiseen.

5.3 Nuorten aikuisten palveluosallisuuden haasteita

Osallisuudessa kietoutuu yhteen kaksi ulottuvuutta: yhtäältä sosiaalinen osallisuus, jolla viitataan kokemuksellisuuteen ja osallistumiseen arjen toiminnoissa ja yhteisöissä, ja toisaalta palveluosallisuus, jolla viitataan kokemustiedon huomioon ottamiseen palvelujärjestelmässä, mahdollisuuteen saada tietoa palveluista ja niiden piiriin pääsemisen edellytyksistä sekä mahdollisuuteen osallistua palvelusuunnitteluprosesseihin ja vaikuttaa palvelujen toteuttamiseen ja sisältöihin sekä niitä koskeviin päätöksiin. Palveluosallisuus liittyy asiakkuuden ja palvelujärjestelmän väliseen suhteeseen ja vuorovaikutukseen. Aiemmissa nuorten palvelukokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa on tullut esiin palveluiden sirpaleisuus ja nuorten tarpeiden kohtamattomuus. (Närhi ym. 2013; Määttä ja Keskitalo 2014.)

Kun tarkastellaan paikallisten palvelujärjestelmien ongelmakohtia ja kriittisiä tekijöitä suhteessa nuorten osallisuuden tukemiseen erityisesti palveluosallisuuden näkökulmasta, asiantuntijoiden ryhmähaastatteluista nousevat selkeästi esille päihdeongelmaisten nuorten tilanteet ja palvelujärjestelmän toimintakulttuuri (ks. Väyrynen 2007; Väyrynen ja Lindh 2013). Keskustelussa korostuvat rajat ja niiden asettaminen palveluiden ja niiden tarvitsijoiden välille joko ongelman tai sen vaikeusasteen perusteella.

”Ehdottomasti sellasille nuorille, joilla on akuutti päihteiden käyttö, niin heidät kyllä ulkoistetaan hyvin äkkiä niinku muista heille oikeasti kuuluvista palveluista. Että ensin on semmonen stereotyyppinen ja vähän semmonen yksisilmäenkin näkemys niin kun vallalla sosiaali- ja terveyspalveluissa ja yhteiskunnassa muuallakin. Että olipa kysymys sitten sosiaalipuolen järjestelmästä tai sitten ihan pragmaattisista sosiaali- ja terveyspalveluista, niin ensin kuntoutetaan päihdeongelmat pois kokonaan ennen kun on sitten asiakkuuden kriteerit täyttävä hyvä asiakas, et voi sitten saada niitä palveluita, mikä on ihan hullunkurinen ajatus minun mielestäni. Elikä heiltä tavallaan evätään siis päihteiden käyttäjältä sosiaalinen kuntoutus ihan kokonaan, et he ei oo kelposia.” (Päihdetyöntekijä)

”Suurin ryhmä, jokka selkeesti erottuu sieltä on päihdetaustasia, että ne ei pääse, et niiltä evätään se ja monesti esimerkiksi kuntoutus- ja ohjauspalvelujen tuottajaorganisaation palvelut ois semmonen mihin nuori jopa itse haluais mennä, mutta jos siel on tämmönen riippuvuustausta siellä joko tilanne päällä tai siitä on liian vähän aikaa, niin se ei pääse sen palvelun piiriin, koska siellä edellytetään täyttä

päihdeettömyyttä kaikkiin. Niin niitä on useampi nuori, jotka on siinä tilanteessa, että niillä ei oo paikkaa, vaikka ne jopa ite haluaisikin sitä.” (Nuorisotyöntekijä)

”Alkoholin käyttäjillä on huomattavasti paljon paremmat mahdollisuudet saaha niitä palveluita, mutta sitten ko tulee laittomat huumeet kysymykseen, ni se on ihan selkeä, että enää ei ees lähetä neuvottelemaan mistään mahdollisuuksista. Ja kysymys ei oo siitä, että onko, että alkoholin käyttäjällä voi olla huomattavasti paljon vaikeampi se päihdeongelma lääketieteellisestä näkökulmasta ja psykososiaalisestakin näkökulmasta, kun vaikka huumeiden käyttäjällä, mutta koska kyseessä on laitton huume, niin se jo sinänsä. Mä en tiä, että mihin se perustuu, koska se... ja mul on itellä semmonen, musta tuntuu ajatus sieltä pragmaattisen työn kautta, kliinisen työn kautta tulee, että siihen liittyy kuitenkin hirveesti tabuja vielä vielä tällä hetkellä ja semmosia tunteisiin ja moraaliseen ajatteluun liittyviä kantoja, jotka ei oikeesti perustu mihinkään tietoon tai mihinkään tämmöseen tietoon tutkittuun tai mihinkään muuhunkaan tietoon, että se vaan on niin, se on maan tapa ikään kun. Sitä ei kukaan kyseenalaista.” (Päihdetyöntekijä)

Toinen palvelujärjestelmän haaste palveluosallisuuden näkökulmasta liittyy työntekijöiden tulkinnan mukaan moniongelmaisten ja syrjäytymisriskissä elävien nuorten tavoittamiseen ja palveluihin sitoutumiseen ja sitouttamiseen. Työntekijöiden mukaan ne nuoret, jotka eivät näy tilastoissa tai joita palvelut eivät tavoita, ovat mielen-terveys- ja päihdeongelmaisia, kotona asuvia ja eristäytyviä nuoria.

”Näitä nuoria juurikin, kellä on mielen-terveys- ja päihdeongelmia ja siihen sit monesti liittyy se, että ne ihmisethän elää öisin, eikä edes sitoudu meidän matalan kynnyksen toimintaan, koska silloin kun me ollaan auki, niin ne nukkuu.” (Nuorisotyöntekijä)

”Ne on niitä, jotka saattaa vielä asua kotona ja tavallaan vanhemmat ei joko oo tietosia sen nuoren tilanteesta tai sitten eivät halua nähdä ja myöntää sitä nuoren tilannetta.” (Sosiaaliohjaaja)

”Menee ehkä kaupan kautta tai grillin kautta kotiin neljän seinän sisään ja pelailee sitten siellä ja kattoo leffoja ja nää on jopa siinä tilanteessa, että ne on siinä, että jääkö sairaslomalle vai eikö jää sairaslomalle, että se kunto on niin huono, ei saa töistä tyydytystä eikä vapaa-ajalla saa tyydytystä ja tulee vähän sitä mökkeytymistä eikä uskalleta ehkä lähteä edes sosiaalisia tilanteita metsästäämään mistään. Eivät halua käydä baareissa eikä tämmöstä, mikä tietenkin on hyvä asia, et siihen vielä kun ottaa alkoholia, niin se menee vielä syvemmälle.” (Nuorisotyöntekijä)

Nuorten palveluihin sitoutumisen näkökulmasta palvelujärjestelmä toimii joustamattomasti ja byrokraattisesti, varsinkin jos nuorten työn ja koulutuksen ulkopuolella olemiseen yhdistyy terveysongelmia.

”Niinku nyt just selvitän yhen nuoren miehen tilannetta siinä, että sillä on tämmönen tilanne, että se ei, se miettii, että jääkö se sairaslomalle. Mut se ei haluais jäädä sairaslomalle, koska se tietää ite, että jos se jää sairaslomalle, ni ei se lähe, se jää sitten kokonaan sinne kotiin neljän seinän sisään. Niin koittanu miettiä, että minkälaista palvelua hänelle ois mahdollista saada, että voisko saada jotain osakuntoutuspäivää, tai et se vähän kävis töissä. Että lähtiskö, saisko sovittua ja sitten Kelalta sais vähän apua siihen, että se talous ei ihan romahda.” (Sosiaaliohjaaja)

”Mutta nyt tällä hetkellä, kun mä tänään viimeksi selvittelin sitä, niin näyttäis ohje olevan se, että ensin pitää jäädä sairaslomalle ja olla tietty aika sairaslomalla, että pääsee näitten palveluitten piiriin, mikä kuulostaa naurettavalta. Koska sehän se vasta kalliiksi tulee. Elikä tämmösiä joustoja ei löydy, ko tuijotetaan sitä mustavalko... mitä on kirjoitettu mustaa ja valkosta eikä jousteta siinä mihinkään suuntaan. Niinku näitä on tosi paljon on nuorissa niitä, että ne saattaa käydä jopa töissä tai koulussa, mutta ne on just siinä rajamailla, että kohta kallistutaan sille sairasloman puolelle.” (Nuorisotyöntekijä)

”Itse asiassa sairaspäiväraha on kaikista ongelmallisin, koska periaatteessa kun sä oot sairaslomalla, ni sä oot työkyvytön ja mikä on se mahdollisuus niin kun osallistua. Mä oon monta kertaa kysynyt sitä Kelalla ja selvittänyt ja musta mikä nyt on hyvä asia mikä on, että osasairaspäivärahan on hyvä ja sitten sen aikaa on pidennetty, että sitä voi käyttää.” (Kuntoutusohjaaja)

Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten kanssa työskenneltäessä keskeiseksi tekijäksi nuorten palveluosallisuuden kannalta nousee myös aika. Haastateltavat korostivat, että erityisesti TE-toimistossa yksittäistä nuorta kohti jää vähän aikaa asiakaskontakteissa. Haastatteluiissa tuotiin vahvasti esille, että nuoret tarvitsevat kasvokkaista ja pitkäjänteistä asiakassuhdetta.

”Siinä kovin pitkää aikaa sillä TE-toimiston virkailijalla oo sen nuoren asioita. Se liittyy siihen työhön ja se mitä se nuori sillä hetkellä siinä kokee ja tuntee ja sanoo, niin se jää sille virkailijalle tietoon siinä about puolessa tunnissa tai 45 minuutissa. Kun aluksi on kartotettu se opiskelu ja osaaminen ja nämä näin, ni siihen aika vähän jää. Elikä me ollaan sitten pyritty sitä kohtaa täydentämään, että meil on sitten ohjaajalla ollu aikaa kuunnella sitä nuorta sit sen jälkeen, että no mitä töitä sä haluaisit tehdä, et sä oot tän sä oot opiskellu, mutta mitä töitä sä haluaisit tehdä ja vai haluaisiks sä lähtee vielä lisää opiskelemaan vai mikä se tilanne. Että sitä kasvokkain ajan kanssa olevaa aikaa ne nuoret kaipaa. Ja monesti mäkin oon tavannu saman nuoren töihin liittyen vaikka kolme kertaa ni vasta kolmannen kerran ihan viimeisillä minuuteilla se sanookin yhtäkkiä tuleekin se klikki, että hei mä haluaisinkin tätä, että se vaatii pitkäjänteisyyttä ja just sitä oikea-aikaisuutta, että ei se tuu siltä nuorelta niinku apteekin hyllyltä, vaan sillä saattaa olla ne kolme kertaa muuta asiaa kerrottavana, huolta mitä se saattaa purkaa ja sit se ohimennen sanoo jossain sivulauseessa, että haluaisin muuten opiskella vielä tämmöstä. Sit

pitää olla ohjaajana kärppänä, että nyt se sano sen sanan, et nyt tähän tästä päästään eteenpäin, et sitä aikaa ja kasvokkain kohtaamista ne kyllä ainakin ne nuoret, jotka tänne on tullu, niin ovat sanoneet, että se on hyvä, että tarjotaan tommonen mahdollisuus.” (Nuorisotyöntekijä)

Samoin palvelujen monimutkaisuus ja byrokratiakielen vaikeaselkoisuus nousevat esille palveluosallisuudesta vieraannuttavana ja etäännyttävänä tekijänä. Sakari Hänninen ja Jouko Karjalainen (2007) kuvaavat pois käännättämistä järjestelmän logiikan mukaiseksi toiminnaksi, jossa institutionalisoitunut ja käytänteiksi vakiintunut puhe ja kohtaaminen sulkevat ihmisiä palveluiden ulkopuolelle. Järjestelmän toimintalogiikan ymmärtäminen ja siinä toimiminen vaativat nuorten parissa työskenteleviltä silloittavaa roolia ja dialogin rakentamista palveluita tarvitsevan nuoren ja niitä tarjoavan tahon välille.

”Nämä erityistä tukea tarvitsevat ja jos vaikka se on niin, että ei ees tavata kasvokkain, niin tulee tosi paljon... tulee tosi paljon tosi vaikeita sanoja. Et yleensä me tehään niin, et se on se kaiutinpuhelu ja minä kirjotan ja sitten sen jälkeen me käydään se läpi, että hei mitä tää nyt ihan oikeesti tarkoitti, mitä sun nyt pitikään tehdä.” (Ohjaaja)

”Paljon tulee nuoria meille, että kännykän kanssa tai tulee koneelle, että mä sain tämmösen sähköpostin TE-toimistosta, mitä tää tarkoittaa. Mä sain tämmösen päätöksen Kelasta, mitä tää tarkoittaa. Tosi paljon tulee sillai, et ne ei ymmärrä sitä puhelun tai sähköpostin tai kirjeen sisältöä, että mitä. Monta kertaa pitää lukea ja kollegalta kysyä, että mitä tässä itse asiassa sit se sanoo, että no soitapa tohon, et en mäkään ymmärrä, että se on vaikeaselkosta monille nuorille se virkakieli siellä kun ei tarvi välttämättä olla ees mitään ongelmaa niistä. Tosiaan ei itekään ymmärrä niitä.” (Nuorisotyöntekijä)

Tutkimuksissa on koettu problemaattiseksi asiantuntijoiden käyttämää kieltä ja sen vaikeaselkoisuutta. On korostettu, että kategorisoivista ja ongelmakeskeisistä lähestymistavoista ja kielenkäytöstä tulisi siirtyä voimavara- ja ratkaisukeskeisiin toimintatapoihin (Riikonen 1992; Schott ja Conyers 2003). Asiantuntijahaastatteluihin korostettiin myös nuorten elämäntavan ja siihen liittyvän ajankäytön haasteellisuutta suhteessa osallisuuteen. Internetiin, sosiaaliseen mediaan ja pelaamiseen oli palvelujärjestelmän työntekijöillä kaksijakoinen suhde. Yhtäältä pelaamisen ja sosiaalisessa mediassa vietetyn runsaan ajan ajateltiin lisäävän nuorten syrjäytymisriskiä ja arjesta vieraantumista, mutta toisaalta pidettiin myös tärkeänä sitä, että nuorille suunnattuja palveluja viedään verkkoon (ks. Ylönen 2016) ja yritetään tavoittaa nuoria siellä, missä he viettävät paljon aikaa.

”Ammattilaisten pitää hyötyä siitä maailmasta myöskin eikä ehkä nähdä sitä tietyllä tavalla ehkä osittain vähän mörkönä. En suinkaan tarkota sitä, että se pois sulkis millään tavalla kasvokkain kohattavan työskentelyn... Esimerkiksi meillä on

käynnissä tämmöinen digitaalisen pelitoiminnan hanke, missä tavallaan hankkeen tavoitteena on sen pelaamisen kautta tavoittaa laajasti laajalla alueella pelaavat nuoret ja sellaiset nuoret, jotka esimerkiksi pelaa yksin kotona. Eli tavallaan, et me saadaan aktivoitua sen toiminnan kautta niitä nuoria mukaan siihen toimintaan, josta sitten päästään ehkä siihen, että tavallaan saadaan ne aktiiviseksi siihen meidän toimintaan ja sitä kautta sitten. Koska niitä on paljon niitä pelaavia nuoria ja ne elää siellä verkossa, niin tavallaan mie haluaisin nähdä sen myöskin sellasena välineenä, mistä kannattaa hyötyä.” (Nuorisotyöntekijä)

Nuorten toimijuuden, toimintamahdollisuuksien ja selviytymiskyvyn tukeminen on palveluverkoston toimijoiden yhteinen tavoite. Työntekijät nostavat kuitenkin esille palvelujärjestelmän toiminnasta useita käytäntöjä ja riskitekijöitä, jotka ovat este tai hidaste palveluosallisuudelle ja siten tavoitteiden saavuttamiselle. Asiakkaiden pääsemisen palvelujen piiriin koetaan ainakin osittain hankaloituneen. Yksi keskeinen haaste ovat erityisesti TE-toimistojen uudistuneet toimintakäytännöt, joissa asiakas on aiempaa enemmän vastuussa omasta työnhakuprosessistaan, -suunnitelmastaan ja kontaktoinnistaan TE-hallintoon (ks. Aula 2016).

”Kun [TE-toimisto] laki muuttu ja nyt se menee niin päin, että me emme seuraakaan enää tätä sitä työnhakua, vaan se on asiakkaan tehtävä pitää yllä sitä omia sivujaan ja kertoa meille se, että mikä on tilanne ja missä hän on nyt tällä hetkellä, minkälaiset suunnitelmat... Sitten meiltä otetaan yhteyttä ja sitten, et jotenkin tuntuu sillä lailla, et se jää, että kun sä [nuori] panet viestin sä saat siihen, sinuun otetaan yhteyttä, mut se on sinun varassasi se aika paljon.” (Sosiaalityöntekijä)

Myös sosiaalitoimen käytännöt näyttävät osallisuuden kannalta osittain ongelmallisilta. Sosiaalityön toteuttamat työ- ja toimintakyvyn sekä palveluosallisuuden arviointikäytännöt ja yleisestikin niin sanottuun sosiaaliseen diagnosointiin perustuvat ajattelu- ja toimintatavat voivat estää julkilausuttujen tavoitteiden toteutumisen ja nuorten osallisuuden tukemisen.

”Sama minusta tulee sosiaalitoimistossakin, että se kirjallinen hakemus, et sä siihen saa selitettyä sitä elämäntilannettasi minusta. Ja nyt kuulin tällä viikolla sosiaalityöntekijä sano, että kysyin aikaa asiakkaalle, ni hän sanoi, että no heillä on nyt tämä erityisen tuen tarpeessa olevien, et on se arviointi, et kun sitä ajanvarausta mietitään, et sitä nyt ruvetaan käyttämään. Se tulee tosta sosiaalihuoltolaista nyt, mutta ja ittee mietityttää noi arvioinnit aina välissä, koska jotenkin tuntuu, että siinä kohtaa kun ruvetaan hirveesti arvioimaan käytetään aikaa siihen, mutta siinä kohtaa menetetään sen asiakkaan tavallaan se motivaatio sitten siihen muutokseen ja muuhun. Että jotenkin ihminen jääkin nyt sitten odottaa, et pääsenkö mä tähän palveluun, enkö pääse ja se kestää tai sä pääset johonkin johonkin ja odotat ja odotat ja siinä se motivaatio kyllä sitten häviää.” (Nuorisotyöntekijä)

Päihde- ja mielenterveystyössä korostuvat usein asiakkaan ja palvelujärjestelmän väliset tulkinnan ja ymmärryksen sekä siten yhteisen tavoitteenasettelun ongelmat (ks. Väyrynen ym. 2015). Päihde- ja mielenterveysongelmaisilla nuorilla voi olla myös hankaluuksia samastua olemassa oleviin palveluihin. Haastatteluissa kävi ilmi, että palveluosallisuutta voivat heikentää palveluissa vallitsevien ajattelu- ja toimintatapojen ongelmakeksisyys ja leimaantumisen pelko.

”Mikä toistuvasti tulee esille on tämä, että palvelujärjestelmän työntekijöillä voi olla joku ymmärrys siitä asiakkaan tilanteesta ja palvelun tarpeesta ja asiakkaalla itellä tai nuorella itellä voi olla ihan eri ymmärrys siitä omasta minäpystyvyydestä, kyvykkyydestä ja määrittelee sen ongelman ihan erityyppisesti. Ja tässä tulee monesti myös niitä putoamisen kohtia, että kun ei löydetä sitä jotakin semmosta yhteistä tavoitetta tai yhteistä asiaa tai tilaa... joku juttu mitä lähettäis viemään eteenpäin.” (Päihdetyöntekijä)

”Meidän palvelujärjestelmä on hirveen tälle ongelmakeksisesti rakennettu. Elikä päihdeongelmaisille ja mielenterveysongelmaisille ja muuten ongelmallisille ja toimintakyvyn rajamailla oleville... Ja on sitä, että kauheen vaikee varsinkin kun näihin päihde- ja mielenterveysasioihin liittyy niin paljon tabuja ja nuorella ihmisellä sitten tää ymmärrys siitä tilanteesta... Hänen pitäis hakeutua nyt johonkin tämmöseen, siis tänne tulee tämmönen identiteettiongelma, identifioitumisen ongelma, et en mä voi mennä tonne paikkaan, ei mul oo yhtään tollanen ongelma ja mitä se nyt tarkoittaa minun toimintakyvyn ja pärjäämiseen ja oonko mie epäonnistunu ihmisenä... se on myös se putoamisen paikka, että vaikka tunnustetaan avun tarve, niin ei löydy itelle semmosta oikeaa paikkaa.” (Päihdetyöntekijä)

Palveluosallisuuden näkökulmasta asiantuntijoiden haastatteluissa korostui niin sanottujen matalan kynnyksen palvelujen merkitys (ks. Tuusa ja Ala-Kauhaluoma 2014). Keskeistä on päästä palvelujen piiriin ilman tiukkoja tai rajoittavia ennakkokriteerejä tai leimaantumisen ja negatiivisen samastumisen pelkoa.

”Että ihan kiva sillee, että on sitten vähän tämmösiä holistisempia kokonaisvaltaisempia paikkoja niinko kaikille nuorille. Tervetuloa. Mikä tahansa, saat itte määritellä sen minkä takia tuut niinkö tänne meille. Elikä se on semmonen kyllä ihan oiva juttu ja sama se verkkojuttu myös, että okei ehkä se voi olla hauras se yhteys, mutta kuitenkin minusta se ennen kaikkea mahdollistaa sen yhteydenoton. Se kynnys madaltuu siinä, että kuitenkin aktivoitutaan ehkä sitten kysymään se ehkä se aika tärkeäkin kysymys.” (Päihdetyöntekijä)

”Kun se nuoren oon tavannu ja sen kanssa jutellu ja hänestä näkee ja kuulostaa se, että nyt se ois esimerkiksi siinä, että Roihula vois olla sille hyvä paikka, mut sit tavallaan kun rupee puhumaan siitä ja mainostamaan sitä, että ootko tämmöseen törmänny aikasemmin ja sit se saattaa siitä alkuun jopa kiinnostua. No sitten tu-

tustutaan esitteeseen ja sivuihin, ni siel on mainittu niinku ne, että kenelle se on suunnattu, ni sit siellä on niinku, että mielenterveys tai tämä masennus, niin se heti laittaa sen pois, koska näillä nuoria, jota oon tavannu niillä on sitä yksinäisyyttä ja sellasta, mutta onko se yksinäisyys sitten sairaus. Että siihen sieltä he ei koe, että heillä ei oo kavereita ni eihän he oo sairaita, ei he tietenkään oo, mutta sitten kun nämä palvelut on monesti tälläsiä, et siel on mainittu joku vaikka Roihulaankin nyt voi tulla yksinäinenkin ihminen, mutta kun siellä lukee siinä esitteessä, että on, että masentuneille tai tälläi niinku on sitä että kenelle sopii, ni enemmän ne kaipais just semmosia avoimia toimintoja.” (Nuorisotyöntekijä)

Yksittäisistä palveluista erityisesti nuorisotakuuseen suhtauduttiin haastatteluissa pääosin kriittisesti ja sen toimivuus ja toteuttaminen koettiin hyvin puutteellisiksi. Asiantuntijat korostivat useita nuorisotakuun toteuttamista estäviä tekijöitä, kuten nuorisotakuun näkymättömyyttä, abstraktiutta, toimeenpanon byrokraattisuutta ja hierarkkisuutta. Kaiken kaikkiaan nuorisotakuun merkitys nuorten osallisuuden tukemisessa arvioitiin hyvin vähäiseksi.

”Paljon porua ja vähän villoja. Et sitä kauheesti silloin joku vuosi sitten siit puhuttiin tosi paljon, mut sitten ne missä se näkyy.” (Kuntoutusohjaaja)

”Nuorisotakuu on tappanu hienot ideat ja tehny tästä hommasta järkyttävän haasteellista. Ja voin sanoa, että minä en oo tämän ajatuksen kans yksin.” (Nuorisotyöntekijä)

”Koko mejänkin hanke kuuluu nuorisotakuun piiriin, niin se, että kaunis hieno ajatus paperilla, mutta meiltähän on esimerkiksi viety kaikki eväät sen toteuttamiseen. Et ei, et se näyttää hienolta siinä, mutta ei meille oo annettu välineitä sitten toteuttaa sitä nuorisotakuuta.” (Nuorisotyöntekijä)

”Kun se tuli, niin minä aattelin, että susi jo syntyessään, ettei oo käytännön työntekijöitä sillä tavalla ehkä kuunneltu, oikeita käytännön työntekijöitä. Semmosenaan ei olla siihen luotettu, vaikka mainostetaankin, että on tällöinen nuorisotakuu, se velvoittaa TE-toimistoa, se velvoittaa nuori sinua näihin asioihin ja niin edelleen. Toki se huomioidaan, mutta jos aidosti tuetaan nuorta, niin se ei ole se väylä.” (Sosiaaliohjaaja)

Nuorten aikuisten parissa toimivien työntekijöiden näkemyksissä korostuu yhteiskunnallisten, palvelurakenteiden sekä yksilön kohtaaminen, mikä näkyy konkreettisesti esimerkiksi nuorisotakuun toimeenpanossa. Nuorten palvelutarpeisiin vastaamisessa oleellista näyttää olevan se, että palveluntuottajat kykenevät tilannekohtaisesti ja joustavasti verkostoitumaan sekä toimimaan myös organisaatorajat ylittävällä tavalla. Organisatorisia ja professionaalisia rajoja voi ylittää vain yhteisten määrittelyjen avulla.

Yhteenvedona voidaan todeta, että asiantuntijoiden näkemykset ja tulkinnat nuorten osallisuudesta eri palveluissa rakentuvat erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja rajapinnoilla ja sisältävät monia kriittisiä tekijöitä, joita ovat esimerkiksi byrokraattiset toimintakäytännöt, sitoutuminen, palvelukieli, aika sekä kategorisoivat ajattelu- ja toimintatavat. Vaikka palvelun taustalla ovat lähtökohtaisesti osallisuuden, asiakaslähtöisyyden tai itsemääräämisoikeuden periaatteet (osallistava rationaliteetti), osallisuuden kokemukset rakentuvat vuorovaikutteisissa kohtaamisissa, jotka ovat avoimia moninaisille tilannekohtaisille tekijöille ja tulkinnoille. Osallistavan rationaliteetin rinnalla on myös muita palveluhallinnan rationaliteetteja, jotka vaikuttavat nuorten palveluosallisuuteen. Nämä rationaliteetit ja niihin kytkeytyvät hallinnan tekniikat kohtaavat nuoret pyrkimyksineen ja mahdollisuuksineen heidän elämäntilanteissaan ja osana sosiaalisia verkostojaan.

5.4 Nuorten aikuisten palveluosallisuus asiantuntijoiden harkintavallan kehyksissä

Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohtana on nuorten tilanteiden ja usein myös ajattelumallien muutos. Muutospyrkimykset realisoituvat palveluntarjoajan ja asiakassysteemin vuorovaikutuksessa. Relationaalis-systeemisen ajattelutavan mukaan ammattilaisen ja nuoren välistä toimintaa määrittää syntynyt uusi rakenne, eivät julkilausutut tavoitteet (Seikkula 1991, 38). Tässä luvussa tarkastellaan nuorten aikuisten näkökulmasta, millaisia asiakkuuden ja palveluosallisuuden kokemuksia ja merkityksiä palveluntarjoajien ja nuorten kohtaamisissa ja relaatioissa muodostuu. Pohdimme nuorten aikuisten palveluosallisuuden ehtoja ja mahdollisuuksia erityisesti erilaisissa asiantuntijoiden harkintavallan kehyksissä.

Nuorten aikuisten sosiaalisen kuntoutuksen asiakkuus muodostuu tässä aineistossa pääasiassa nuorten työmarkkinakansalaisuuden murtumista. Koulutus ja työelämään osallistuminen ovat keskeisiä syrjäytymisen ehkäisemisessä, ja niihin liittyvät valinnat muodostavat eräänlaisen yhteiskunnan asettaman avainkohdan (Komonen 2001), jossa valintojen vaikeutuminen tai pitkittyminen käynnistää erilaisia seuraamuksia ja asiakkuuksia. Elämänkulun institutionalisoitumisen myötä ja standardityyppisissä siirtymävaiheissa nuori määrittellään tai hän määrittelee itse itsensä jollain tapaa poikkeavaksi, jos elämänvaiheeseen liittyvät odotukset eivät toteudu. Karen Evans (2007) käyttää sidotun toimijuuden käsitettä kuvaamaan tilannetta, jossa yhteiskunnalliset ja palvelurakenteet määrittävät vahvasti valintoja ja mahdollisuudet ovat avoimia niille, jotka tekevät oikeita valintoja (myös Russell ym. 2011). ”Väärät” valinnat näyttävät johtavan häpeään tai ongelmien näkemiseen pelkästään itsessä (myös Evans 2007). Vaikka elämänkulun lineaarisuus on osin murtunut ja elämänpoliittinen valinnanvapaus laajentunut, käsitykset tiettyjen valintojen ajoittumisesta ja järjestyksestä ovat edelleen vahvoja.

”Mutta se mulla itellä tulee, että semmoinen, että mitäs nyten yhtäkkiä, kun koulu loppuu, niin se varmaan, että sitten mitäs nyten. Ja ei sitten keksi sitä vastausta siihen. Ja sitten jos on persoona on tietynlainen, niin kun itellä, semmoinen ei ole

välttämättä hirveen tavallaan rohkea ihminen silleen kokeilemaan jotain, niin sitten vaan voi joutua semmoiseen tietynlaiseen loukkoon.” (Kimmo)

Asiakkuus tuottaa helposti sosiaalisia identiteettejä, jotka voivat luoda tilanteeseen ymmärrystä mutta myös leimata. Asiakkuus voi uusintaa myös yhteiskunnassa muutoinkin vallalla olevia stereotyyppioita. Kirsi Juhila (2006, 235–236) kirjoittaa toivotujen identiteettien työstämisestä, jossa suostuttelevan vallan kehyksessä pyritään rakentamaan muutoksen mahdollistamaa tulkintaa ja muutoksen resursseja. Juhilan mukaan suostuttelu onnistuu parhaiten silloin, kun työntekijä on välittävä ja kuunteleva. Aineisto-otteet ilmentävät tutkittavana ja kohteena olemista. Anneli Pohjola (2010, 22) toteaaakin, että vaikka kategoriat ovat väljiä, niiden asiakkaalle asettamat liikkumatilat ovat ahtaita ja velvoittavia. Leimautuminen koskee yhtä lailla nuorta itseään kuin sosiaalisen kuntoutuksen palveluitakin. Pelkästään asioiminen palvelussa voidaan kokea leimaavaksi. Nuorten aikuisten kokemuksissa leimautuminen ilmenee vuorovaikutuksellisenä kehänä.

”No siis ko ensin niinko katottiin se lääketieteellisellä kannalla, että mul on joku tauti, etten mie pääse siitä, ni sitte lopulta varmaan vuojen päästä tajuttiin, että ei se ole niinkö, et minussa ei ole mitään semmosta vikkaa, että se on vaan päässä vikkaa, että ei vaan pysty, ni sitten mie menin [nuorten mielenterveyspalveluun] terapeutille. No se oli kyllä ihan hyvä paikka sinänsä, että sain mielialalääkityksen sieltä ja terapeuttikäynnit ja olen varmaan sen avulla päässyt tännekin, että kummin-kin sen jälkeen oli varmaan kaks ja puoli vuotta olin kotona, ei päässyt mihinkään lähtemään, että.” (Perttu)

”Kyl mä kävin kaikisa perheneuvoloisa ja tommosisa, se vaan tuntu sillon nuorempana just, että oonko mä jotenkin erilainen kun muut, kun mä joudun käymään täällä.” (Matti)

”Se [työpajan maine] on vähän semmonen, että sinne on pakko mennä, on mentävä. Ei ole mitään vaihtoehtoja. Kaikki, jotka sinne menee, on työttömiä tai niillä päässä viiraa, tai ne on jotakin... Ne ei voi olla normaaleja ihmisiä, jotka sinne joutuu, tai tämmöstä. Semmonen leimaava nimi olemassa.” (Marko)

”Vaikka se oli, se vähän aluksi kyllä oli pikkusen ankea tulla tänne kö aatteli silleen aluks, että ko täällä on kaikki nää kehitysvammaset ja kaikki samassa talossa. Ja sitte aatteli, että ja taasko minä olen täällä ja tähänkö ollaan tultu, että täällä pitää olla näitten hullujen keskellä ja kaikkea. Että ei tästä tuu yhtään mitään. Nyt on tähä jo vähä tottunu kyllä ihan, ettei haittaa, olkoot.” (Jaakko)

Tutkimuksemme nuorten aikuisten palvelukokonaisuudet koostuivat sosiaalisen kuntoutuksen, TE-keskusten ja Kelan palveluista, useimmilla myös sosiaalitoimen palveluista ja joillakin lisäksi terveydenhuollon palveluista. Nuorilla oli hyvin erilaisia palveluiden yhdistelmiä tai sommitelmia heidän elämäntilanteidensa ja palveluiden

tarpeidensa sekä paikallisten toimintamallien ja mahdollisuuksien mukaan. Palveluiden kytkeytyminen sommitelmaksi liittyi yhtäältä nuoren tilanteen monipuoliseen arvioimiseen mutta toisaalta myös asiantuntijaorganisaatioiden sirpaleisuuteen ja työnjakoihin. Nuoret ymmärsivät koordinaation ja yhdessä sopimisen olevan tarpeellista suunnitelmallisuuden näkökulmasta, vaikka eri toimijoiden väliset suhteet vaihtelivat merkittävästi tapauksittain. Toisia toimijoita kutsuttiin mukaan tiedonkulun varmistamiseksi, nuoren edun ajamiseksi, nuoren elämäntilanteessa mahdollisimman tarkoituksenmukaisen intervention löytämiseksi ja eri tahojen siihen sitouttamiseksi, ei niinkään asiantuntijoiden yhteisen ymmärryksen rakentamiseksi ja laajentamiseksi. Aineisto-otteista ei välity kokemuksia osallisuudesta – osallistumisesta kylläkin. Nuorten puheista on tulkittavissa kokemus siitä, että työntekijät pohtivat keskenään nuoren parasta. Näissä tapauksissa yhteistyö oli kuitenkin näiden nuorten mielestä perusteltua ja onnistunutta.

”No kyllähän niistä [yhteispalavereista] sai semmosta vähän enemmän tietoa ja kaikille muillekin, että missä mennään, että ihan hyvä, että ne saa järjestettyä semmosia.” (Perttu)

”Niin meillä oli semmonen palaveri, missä he olivat ja sitten lääkäri ja... Kun mie kävin terapiassa silloin, kun mie tulin tänne. Niin sitten ne mietti yhdessä, mikä olis tällä hetkellä parasta. Kun mä en kotoa pystynyt lähteä ja sitten, kun mä tulin tänne takasin, mä olin tosi masentunut. Ja sellanen, en ollut yhtään elämäniloinen ja semmonen. Niin piti saada semmosia lähtöjä kotoa, että pysty lähtemään. Ja tää vaikutti tosi semmoselta hyvältä, että ei kuitenkaan tarvinnut tehdä... Ei ollut kouluun kykeneväinen ja töihin. Mutta se, että tulis sitä rytmiä ja pääsis kotoa lähtemään, niin tää vaikutti kyllä tosi hyvältä.” (Janika)

Nuorten aikuisten ja asiantuntijoiden kohtaamisissa palveluosallisuutta määrittävät monet osin jännitteiset tekijät. Nuorten näkökulmasta kohtaamisiin liittyivät vallankäytön kohteena oleminen, kohtuullisuuden ja kohtuuttomuuden kokemukset sekä kokemukset työntekijöiden sitoutumisesta ja sitoutumattomuudesta, tuesta ja tuen puutteesta, luottamuksesta ja epäluottamuksesta, mahdollisuuksien laajenemisesta ja kaventumisesta, ohittamisesta ja kuulluksi tulemisesta. Aiemmat kokemukset palveluista värittivät nuorten sitoutumista seuraaviin kohtaamisiin. Esimerkiksi aiemmat kielteiset kokemukset saattoivat murentaa luottamuksen rakentamista myös nykyisissä palveluissa. Toisaalta hyvät kokemukset helpottivat uusien työntekijöiden liittymistä nuoren palvelukokonaisuuteen. Rakennetta määrittävät toimijoiden resurssit ja toimintatavat sekä näiden yhteen synkronoituminen tarkoituksenmukaisesti.

”No, edelleenkin en oikein pidä sosiaalitoimesta. Ja aikasemmin en pitänyt poliiseistakaan, mutta se johtu silloin, kun mä olin nuori ja tyhmä ja kaikkea. Mutta kyllä mä olen nyt ymmärtänyt, että hyvää nekin vain haluaa. Ei mulla enää mitään, mutta toi sosiaalitoimisto... Se on jotenkin jäänyt, että en tiää, voisko sitä sanoa, että vihaan, mutta muuten niin... En mie tiää.” (Katja)

”Että tää on tämä sosiaali... tämä kun mä menin sinne ja tämä minun nyt tää vastaava virkailija ja sitten tämä paja niin se koordinoiti ja näin niin se on ollut oikein kiitettävää, että mä ite yllätyin siitä. Se on oikein joustavan tuntuista silleen, että niin kun nää mun terveysjutut, niin ne on otettu huomioon.” (Kimmo)

Tutkimuksessa tulee esiin, että nuoret ovat herkkiä sille, onko työntekijä sitoutunut auttamissuhteeseen (myös Gretschesl 2011; Romakkaniemi 2011; Aaltonen ym. 2015). Kokemukset kohtaamisesta ja kohtaamattomuudesta määrittävät sitoutumista yhteiseen työskentelyyn ja tavoitteenasetteluun.

”Kun onhan mulla ollut yks aiempi, tai yks terapeutti välissä, semmonen erilainen. Joka sitten toki vaihtokin työtään. Joo, siinä kyllä huomaa, että se ei niin [sitoutunut]. Mutta kyllä kaikki muut on ollut tosissaan. – – Ehkä yllättynytkin välillä, kun miettii taaksepäin, kuinka hyvät ihmiset mulla onkaan ympärillä, että ne on vaan saanut mulla asiat järjestymään. Niin. Mulla on ollut kyllä tosi paljon hyviä ihmisiä ympärillä. Niin kun just saanut ne perhetyöntekijät ja sitten sosiaalityöntekijät ja terapeutti. Kaikki on ollut kyllä aivan mahtavia. Monesti mie ihmettelen, kun niin moni puhuu negatiivisesti, että mä en voi yhtään samaistua.” (Janika)

Palveluiden kompleksisuus ja työnjako tuottivat joidenkin nuorten aikuisten kuntoutumisprosessiin katkoksellisuutta. Siirtymät palvelusta toiseen pakottavat luomaan asiakassuhteita uudelleen. Katkenneilla prosesseilla on merkitystä uusien prosessien aloittamisessa. Palveluista toiseen siirtymisen on todettu sisältävän putoamisriskin. Aiempiin palvelukokemuksiin verrattuna erilaiset toimintatavat tuottavat epäluuloa palvelua kohtaan. Palvelussa annetut lupaukset ja niiden lunastaminen ovat nuorten kuntoutumisprosessin kannalta erityisen herkkiä. Petetyt lupaukset voivat johtaa siihen, että mahdollisuus jonkin asian selvittämiseen menetetään.

”On tää nuorten mielenterveyspalvelut, että ku mä en sinne enää kuulu, ku mä oon tääl aikusten puolella niin, mutta oli se silloin ainaki hankalaa, ku ite haki sitä apua, että mä soitin ite tiimiin ja sanoin, että mä en jaksa enää ni siellä vastas mies ja se nauro mulle, että miten sie et jaksa, että mitä sie tarkoitat. Mä sanoin, että mä en jaksa, että mul on ennenki ollu masennusta, että nyt tuntuu, että mä kuolen tähän, ni sitte se anto mulle ajan seuraavalle viikolle ja siitähän se rumba alko. Et se oli tosi monimutkasta, että monen pisteen kautta piti mennä, että sai apua ja aina joku viikko tai kaks kerralla vaan sairaslomaa. Se viikko meni siihen, että ressaat, että oonko mä viikon päästä jo kunnossa ja se oli ainaki se avun saaminen.” (Niina)

”Siinä oli semmonen, että käyn semmosen tukihenkilön tykönä, jonka kans yhessä oltaisi noita kaikkia papereita lähetty niihin perintätoimistoihin ja tuommosta. Kävin minä pari kertaa siinä, mutta sitten se työntekijä jotenkin vissiin unohti minut näin yhtäkkiä. Kun se laitto viestiä, että anteeks, että mulla on ollut puhelin hukas, jotakin tuommosta. Niin se ei antanut mulle mitenkään luotettavaa kuvaa siitä. Sitten se

sanoi, että se soittaa mulle, mut ei se sit soittanut mulle, että en tiää, mitä hänelle on tapahtunut sitten. Se jäi ihan kesken se asia sitten, en tiää.” (Satu)

Osa nuorista toi myös esille, että oma työntekijä organisaatiossa helpottaa monitoimijuuden aiheuttamaa epävarmuutta ja mahdollistaa paremmin luottamuksellisen asiakassuhteen syntymistä. Työpajoissa yksilövalmentajan rooli osoittautui joillekin erityisen merkitykselliseksi. Tunne tuen saatavuudesta on merkityksellinen.

”Ja onhan mulla sossussa oma työntekijä, että siihen voi olla yhteyvä, jos on jotakin kysyttävää, niin ei tartte yksikseen panikoimaan, jos ei jotakin tiijä.” (Saana)

”No [yksilövalmentaja] on kyllä aivan ihana. Se on kyllä semmonen... Siis [yksilövalmentaja] on yks niistä, joka kun sinne menee, että apua, että mun tulevaisuus on tosi kaukana. Sitten, kun lähtee sieltä, niin joo, kyllä musta tulee se ja se. Aivan mahtava tyyppi kyllä. Sille on tosi helppo puhua, että jos joku vaivaa, tai jotakin. Sitten jotenkin me nähään asiat samalla tavalla, tai sillee. On saanut semmosen yhteyden, tai.” (Janika)

Monitoimijuudesta syntyvä palveluiden päällekkäisyys on tunnistettu jo pitkään. Päälekkäisyyksien välttämiseksi ja palveluiden koordinoimiseksi on ryhdytty tekemään erilaisia palvelusuunnitelmia ja kokonaisvaltaisia tilannekartoituksia. Näitä suunnitelmia tehtiin sekä eri organisaatioissa erikseen että yhteistyöverkostoissa. Aineisto-otteissa suunnitelmien teko näyttää työntekijöiden tehtävältä (ks. myös Lindh 2007) tai eräänlaiselta peliltä. Panun sitaatissa ”työkkäri” näyttäytyy persoonattomana toimintaa määrävänä tahona ja Katjan sitaatissa suunnittelija-subjekteina näyttävät ”ne”.

”Joo onhan se tota työkkärin puolesta ni semmonen suunnitelma yleensä tehään, että Panu hakee itsenäisesti töitä tai näin eespäin. No kuhan haet töitä, nii se on siinä se yhen rivin verran toimintasuunnitelmia.” (Panu)

[Haastattelija: Onko sulle tehty semmosta aktivointisuunnitelmaa?] ”On kai ne, vissiin jatkuvasti tekee sitä. Tai jotakin aktivointisuunnitelmia pitää tehdä... Mutta en mie tiää, tuntuu, että mie olen tehnyt niitä niin paljon, että tulee korvista ulos suunnitelmat. On kai niistä hyötyä.” (Katja)

”No mun mielest se oli sillee aika semmonen... molemmat heittää omat roolit, se oli sit siinä.” (Matti)

Monien nuorten tapauksessa eri palveluissa asioiminen vaikutti olevan välttämättömyys ja navigointia eri palveluiden välillä. Tämä ilmentää riippuvuutta tukijärjestelmästä, mikä puolestaan tuottaa passiivista kansalaisuutta aktiivikansalaisuuden sijaan (Närhi ym. 2013, 130–132). Asioimaan joutuminen viittaa moraaliin, joka liittyy omien valintojen ja toiminnan vuoksi kohdattuihin sanktioihin.

”Oon sieltä joskus joutunu toimeentulotukee hakemaan, kun oon karensiin joutunu pari kertaa. Sitten oon jotakin jättäny ilmottamatta Kelalle, niin sitten siitä on tullu karensia ja joku kurssi jättäny käymättä jonku viikon mittasen työvalmennuskurssin. Niin siitä on tullu työkkärin kautta karensia sitten.” (Arttu)

Aineiston perusteella nuoren aikuisten ja palvelujärjestelmän kohtaamiset muotoutuvat helposti jännitteisiksi. Kohtaamisissa vallitsee erilaisia näkökulmia sen mukaan, millaisten toiminnan rationaliteettien kautta nuorten tilanteita pyritään ratkomaan ja millaiseksi nuorten toimijuus muotoutuu. Seuraavassa Sadun sitaatissa keskeiseksi määritetty toimeentulotuki. Sen hakeminen teettää töitä useille toimijoille, joiden välillä tässä tapauksessa tieto ei kulje riittävästi.

”No, ei sieltä mitenkään hyviä, että sosiaalipalvelukeskuksessa ne ei ikinä tiedä yhtään mistään mitään. Sitten, kun TYP:ssä on oma sosiaalityöntekijä, niin hän on kartalla aina ollut kaikesta, mitä tapahtuu. Niin se on ollut jotenkin ärsyttävää, että miksei hän ole voinut tehdä niitä päätöksiä. Eli joku etuuskäsittelijä sitten tekee, joka sitten ei tiedä yhtään mistään mitään. Ja sitten lisäselvityspyntöjä ja hylkyjä ja tuommosta tuli, että ei kyllä mitenkään maailman parasta toimintaa ole ollut ikinä. Tästä ei ole paljookaan aikaa, että piti justiin tapella tuon sosiaalipalvelukeskuksen kanssa, kun ei tiedetä asioita.” (Satu)

Muita palveluosallisuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat edellä mainitut palvelusuunnitelmat, siirtymät palvelusta toiseen, sosiaalisen ja lääketieteellisen diagnoosin tekeminen sekä nuoren kiinnittäminen johonkin toimenpiteeseen. Syntyvän asiakkuuden luonteeseen ja palveluosallisuuden rakentumiseen vaikuttaa merkittävästi asiantuntijoiden käyttämä ja soveltama harkintavalta (ks. Evans 2010; Kalliomaa-Puha ym. 2014). Harkintavalta merkitsee tilanteen arviointia ja tulkintaa sekä sen pohjalta kannanottoa siihen, onko ihmisellä oikeus palveluihin ja etuuksiin vai evätäänkö ne esimerkiksi resurssien puutteen tai ihmisten tasavertaisen kohtelun takia (Juhila 2009a, 298; Lipsky 2010, 13–14; Evans 2010, 33–35). Nuorten haastatteluista on erotettavissa ja tulkittavissa kolmenlaista harkintavallan tulkintakehystä, jotka merkityksellistävät ja rakentavat eri tavoin nuorten palveluosallisuuden ehtoja ja mahdollisuuksia (vrt. Sirviö ym. 2015).

Objektivoiva ja vastuuttava harkintavalta

Ensinnäkin voidaan tunnistaa objektivoiva ja vastuuttava harkintavalta, joka on työllistämisen ja toimeentulon konteksteissa usein läsnä, sillä toimenpiteitä määrittävät yhtäältä lainsäädäntö ja nuoren työmarkkinakansalaisuus sekä toisaalta selontekovollisuuteen, moraalisiin ja vastuisiin liittyvät näkökulmat. Nuorten odotetaan siirtyvän työelämään mahdollisimman varhain, jotta työvoiman ulkopuolella olemisesta aiheutuvat kustannukset saataisiin minimoitua. Tällöin nuoren arki nähdään kaipaasti työllistymisen kautta ja päätöksenteko toimii teknisen rationaliteetin pohjalta. Toimenpiteillä on institutionaalinen aikansa, jolle nuorten henkilökohtainen aika on

useimmiten alisteinen. Keskeinen kysymys tavoitteellisen työn kannalta on se, millä aikajänteellä muutoksia odotetaan tapahtuvan. Eri tahojen erilaiset aikaperspektiivit tuottavat asiakassuhteeseen samoin kuin palvelujärjestelmien kohtaamisiin jännitteitä. Oleellista on se, missä määrin toimintaa ohjaa selkeästi nykyisyys ja missä määrin tulevaisuuden mahdollisuudet ja niiden todennäköisyys. Asiakassuhteen syntymissä ajallisilla rajanvedoilla on keskeinen merkitys. (Harrikari 2016, 134–135.)

”Just semmonen, että jos tulee selville vaikka jossain tuolla työkkärissä, kun sekin oli työkkärin, alkoi järjestään tätä työkokeiluhommaa mulle, niin kyllähän sielläkin olis pitänyt nähdä, että mulla on jonkinlainen visio tästä elämästä. Just se, eikä pakottaa tänne. – – Jotenkin tuntuu, että se on tällä virkailijalla, mikä täällä on, sillä on liikaa töitä. Se ei kerkiä tavallaan keskittymään yhteen asiakkaaseen.” (Vesa)

Palvelujärjestelmässä toimiminen vaatii nuorelta tietoa omien valintojen seurauksista ja palvelujärjestelmän työnjaoista, mikä useissa tapauksissa näyttää puuttuvan. Palveluiden sirpaleisuus ja siitä seuraava nuorten tilanteisiin paneutumattomuus ja kohtaamattomuus ovat tulleet esiin myös aiemmissa tutkimuksissa (esim. Juvonen 2013; Närhi ym. 2013; Määttä ja Keskitalo 2014; Aaltonen ym. 2015). Osa nuorista aikuisista puhui tiedottamisen riittämättömyydestä, joka äärimmillään johtaa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin ja arjen hankaloitumiseen. Vastuu tiedon hankkimisesta jäi seuraavassa tapauksessa nuorelle itselleen.

”Siellä [TE-toimistossa] ne, ei ne valehtele, mutta ne ei kerro kaikkia asioita, mitä ihmisen pitäis tietää. Mulleki lähetettiin Sanssi-kortti esimerkiksi, ne ei kertonu yhtään, että mikä se on. Tuli vaan postista ja sitten se sano, että lähetettiin sulle Sanssi-kortti. Ja mietin sitten, että mikä on Sanssi-kortti. Ei ne kertonu sitä. Sanovat, että jos haet töihin, niin voit yritykselle näyttää sitä. Enhän minä ymmärtäny semmosta. Sitten kun nytte tehtiin tänne sopimus, eivät kertoneet, että korotusosa, jonka saa peruspäivärahan päälle silloin, kun on täällä. Niin sitä saa vaan tietyn monta päivää, niin nyt mä joudun olla täällä, tavallaan kulkea, että mulla jää päivältä miinukselle.” (Harri)

Nuoret puntaroivat erilaisten toimenpiteiden merkityksiä ja valitsematta jättämiä. Vastuu siirtyy myös näiltä osin nuorelle itselleen, olipa tarjottu toimenpide nuoren mielestä tarkoituksenmukainen tai ei. Tarjotun mahdollisuuden taustalla on usein myös velvollisuus sitoutumiseen (Närhi ym. 2013, 133). Objektivoivan ja vastuutavan harkintavallan kehityksessä toimenpiteet vaikuttavat toisinaan nuorista omaan arkeen kiinnittymättömältä byrokraattiselta toiminnalta tai kontrollilta silloin, kun palvelua leimaavat rutiininomaisuus sekä henkilökohtaisuuden ja tilannekohtaisuuden puute. Toimenpiteiden perustelut eivät aina avaudu palvelun käyttäjälle. Myös Palolan ym. (2012) tutkimuksen mukaan byrokraattinen jäykkyys voi saada nuoren vetäytymään palvelusta.

”No Kelassa on kaikki liian vaikeaa, se on kaikki pittää olla niin justinsa ja niitten kanssa tekemisissä oleminen on yhtä tuskaa, että kaikki on niin byrokraattista ja papereita pittää olla miljoonittain.” (Perttu)

”Aika tuskallisia [käynnit sosiaalitoimistossa]. Sitä on saattanu joutua sieltä joskus kuukauenki, kaks oottamaan rahaa, että on saanu mitään. Sitten sitä on kaks kuukautta ollu rahattomana. Ja taas on kertynyvelkaa sitten perkeleesti. Ennemmin sitä täällä istuu kun sossussa laukkoopi.” (Arttu)

”Suurimmaksi osaksi on sinänsä mennyt ihan hyvin, mutta kyllä ne [sosiaalitoimiston virkailijat] mun mielestä on välillä ihan kummallisista syistä vähentänyt sitä toimeentulotukea, tai joskus... Minkä kerran muistan, että jätti maksamatta. Ja mie mietin sitä, että millä mie maksan vuokrat ja kaikki.” (Katja)

Objektivoivan ja vastuuttavan harkintavallan kehyksessä nuoren osallisuus toteutuu heikosti ja hänen vastuunsa korostuu. Kielteiset palvelukokemukset syntyvät erityisesti silloin, kun nuori tarvitsisi tilanteessaan yksilöllisempää palvelua. Toisaalta nuoret myös ymmärtävät vastuuttamisen välttämättömyyden. Kyse on usein pikemminkin siitä, millaisena valta näyttäytyy nuorelle ja mitkä ovat palveluihin liittyvät odotukset.

”Tavallaan pitää olla sitä pientä painetta [koulutukseen hakeutumiseen] mun mielestä, mutta sitä ei sais tehdä liian hankalaksi niitä asioita, että tuntuis pakolta.” (Niina)

Kyse on myös identiteettien muokkaamisesta, jossa tavoitteena on työmarkkinakanalaisuus. Hallinnan keinoina ilmenevät aktivoiminen sekä taloudelliset etuudet. Toisaalta kun etuudet tulivat säännöllisesti nuorelle ja menettelytavat olivat selkeitä ja perusteltuja, nuoret olivat saamaansa palveluun tyytyväisiä. Objektivoiva ja vastuuttava valta pohjautuu useimmiten säädösten ja menettelytapojen noudattamiseen sekä soveltamiseen yksittäistilanteissa, joissa asiakas joutuu sopeutumaan eikä hänellä ole juuri valinnanmahdollisuuksia.

Tietoa konstruoiva ja arvottava harkintavalta

Toinen nuorten palveluosallisuutta määrittävä työntekijöiden harkintavallan muoto on tietoa konstruoiva ja arvottava harkintavalta, joka liittyy tiedon rakentamiseen asiakassuhteissa vuorovaikutteisesti. Asiakkaiden tilanteita ja tarpeita tulkitaan, ja tiedon muodostaminen niistä näyttää tässä aineistossa kytkeytyvän tiiviisti työntekijän taustaorganisaation perustehtävään, jolloin kyse on lähinnä kategorisoivaan rationaliteettiin perustuvasta toiminnasta. Keskeiseksi muodostuu erilaisten työllistymisen tai koulutuksen vaihtoehtojen reflektio nuoren kanssa, ja tavoitteena on saada nuori tarttumaan tarjottuun toimintaan. Hallinnan tekniikkoina toimivat ohjailu ja suostuttelu, mutta nuorelle annetaan jossain määrin valinnanmahdollisuuksia. Tiedon konstruoiminen on kuitenkin toimenpidekeskeistä ja työntekijäjohtoista ja

keskittyy siihen, että jokin työllistymiseen tai työmarkkinavalmiuksiin liittyvä suunnitelma syntyy tai vaihtoehto löytyy.

”Sossussa on siinä välissä, että sieltä kyllä sieltäkin saa apua sitten näissä ja nää oikein niinkö hyvin soittelee perrään sulle vaikka jos ei sinua näy siellä ja tuota hyvin järjestää näitä kaikkia ja ehottaa paikkoja mihin sie voit mennä.” (Perttu)

”Mä en taas muista sitä nimeä, kuka siellä [TE-toimistossa] hoitaa näitä minun asioita. Mutta hänen kanssa on ollut tosi helppoa jutella. Kuitenkin hän tykkäs siitä, että mulla on ollut selkeät suunnitelmat, että mitä mä haluan tehdä. Niin hän tiesi; hyvä, että sulla on suunnitelmat valmiina, ja tämmöttistä näin. Toteutat nämä hommat, mitä tässä on sovittu, niin kaikki on hyvin.” (Juha)

Osallistavaan rationaliteettiin perustuvan, tietoa konstruoivan otteen elementtejä on sen sijaan enemmän nuorten työpajatoiminnassa. Monilla haastatelluilla nuorilla aikuisilla oli kokemusta siitä, että työpajassa heidän mielipiteitään kysyttiin ja toimintaa järjestettiin toiveiden mukaisesti. Toiveiden ja tarpeiden huomioon ottaminen sitoutti ja motivoi toimintaan ja loi näin perustaa yhteiselle pohtimiselle. Kyse on kuitenkin tässä myös toimintaan ja toimenpiteisiin keskittyvästä yhteistyöstä. Nuoret voivat päättää toiminnan sisällöistä, mutta toiminnan tavoitteet tulevat osin ulkopuolelta. Vaikuttamismahdollisuus kuitenkin tuottaa osallisuuden kokemuksia.

”No ehkä se, että otetaan oikeesti huomioon jokaisen omat tarpeet ja rajotteet ja kuunnellaan. Ja meille on sanottu, että mejän kautta pittää tulla se, että mitä tehään. Että mejän pittää kertoa mielipitteitä, että meitä varten tämä on olemassa. Siks tykkään tästä erityisesti. Täällä kuunnellaan ja tehään sen asiakkaan mukkaan.” (Niina)

Tiedon konstruoiminen liittyi työpajassa oman tilanteen pohtimiseen ja siihen ymmärryksen löytämiseen. Yksilövalmentajilla ja vertaistuellalla oli tässä keskeinen merkitys. Oleellista on tuen henkilökohtaisuus ja oikea-aikaisuus.

”No täällä alko semmonen jännittäjäryhmä niinkö meille jännittäjille, et siinä vähän keskusteltiin jännittämisestä ja vähän niinkö keinoja koetettiin saaha siinä, että miten vois pärjätä normaalissa elämässä tämmösen jännittämisen kanssa. Se vertaistukihan siinä on niinkö.” (Perttu)

”Että opetellu tuntee sitä uutta Niinaa ja se nyt on sitte tavoitteena.” (Niina)

Kun tavoitteena on ymmärtää nuoren tilannetta kokonaisvaltaisesti ja tarve nuoren tilanteen syvempään ymmärtämiseen tunnistetaan, suhdetta pyritään rakentamaan luottamukselliseksi ja osallistavaksi. Tällöin harkintavalta rakentuu tietoa konstruoivan ja arvottavan harkintavallan sekä subjektivoivan ja huolta pitävän harkin-

tavallan pohjalta. Tiedon konstruointi yhdessä rakentuu jaetun toimijuuden pohjalta. Jaettu toimijuus rakentuu sekä emotionaalisesti että kommunikatiivisesti ja lisäksi se tukee nuorta tämän valinnoissa (Romakkaniemi ja Järvikoski 2012). Emotionaalinen toimijuuden rakentuminen kytkeytyy tunnekokemuksiin: kokemukseen kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta ja molemminpuolisesta yhteistyöhön sitoutumisesta. Kommunikatiivinen jaettu toimijuus tarkoittaa yhteisen kielen löytymistä, vaikeiden kokemusten uudelleen sanoittamisesta syntyvää ymmärrystä ja tiedon saamista. Tukea antava työskentely tuottaa kokemuksia jaetusta toimijuudesta voimavarasuuntautuneen, rohkaisevan ja ihmisen omaa pystyvyyttä korostavan vuorovaikutuksen avulla.

”Se, että mä saan sanottua ne asiat. Heti, kun mie sanon ne asiat, niin ne oikeesti kuvaannollisestikin pienenee. Että se on yksinkertaisimmillaan näin. – – Sillee hyvä, että hänkin tuntee minut monen vuoden takaa. Ja se tuntee meidän perheen, että siellä on välillä istuttu äitin kans tai jonkun muun kans. Se on hyvä, että se tuntee. Se kyllä siis osaa auttaa ja sanoa just oikeat sanat. Musta tuntuu, että se aina sanoo.” (Janika)

Tiedon yhteinen konstruointi ei kuitenkaan toteudu, jos suhteet viranomaisiin jäävät persoonattomiksi tai kontaktit harvalukuisiksi. Henkilökohtaiset kontaktit ovat vähentyneet, eivätkä työntekijät aina personoidu niminä tai henkilöinä, vaan he hoitavat tiettyä asiaa nuoren arjen kokonaisuudesta. Sähköinen asiointi jakaa mielihiteitä: osalle nuorista sen on helppoa ja sujuvaa, mutta osa kokee palvelun muuttuneen persoonattomaksi ja etäiseksi.

Tiedon konstruointi palvelujärjestelmässä yhdessä nuoren kanssa näyttää nuorten näkökulmasta jäävän vähäiseksi. Sen sijaan tiedon konstruointi näkyy viranomaisten välisessä yhteistyössä, jossa asiakas on mukana. Viranomaisyhteistyössä painottuvat aineistossamme toimenpidekeskeisyys ja työnjaolliset kysymykset mutta myös yhteinen pohdinta tarpeenmukaisen toiminnan löytämiseksi. Nuoren oma osallisuus keskustelussa näyttää kuitenkin jäävän ohueksi.

”Ja sitte mul oli Rompussa palaveri, missä oli täältä työntekijä, TYP:stä työntekijä ja sit oli Rompun työntekijä ja sitte rompun lääkäri. LKS:ään on laitettu lähetteitä. Ne alakaa tulemaan. Mie oon ollu periaatteessa jo yli kaks vuotta yli yhteensä jo kuntouttavassa työtoiminnassa ni se on kato pyyvetty semmosta jatkoaikaa mulle, että saan olla vielä tässä just nuitten kato ku tutkimusten ajan, että mitä mulle tulee niitä päätöksiä.” (Petri)

Subjektivoiva ja huolta pitävä harkintavalta

Kolmas nuorten palveluosallisuutta merkityksellistävä harkintavallan ulottuvuus on subjektivoiva, huolta pitävä valta, joka näkyy aineistossa siinä, että nuorille aikuisille tarjotaan erilaisia yksilöllisesti harkittuja resursseja, rakennetaan luottamusta pyrki-

mällä työntekijöiden pysyvyyteen tai nimetään nuorelle oma sosiaalityöntekijä, joka tarpeen tullen on avuksi. Subjektivoivan, huolta pitävän vallan tavoitteena on kulkea nuoren rinnalla, tarjota sosiaalista tukea tarvittaessa ja rohkaista.

”Joo, siis mehän ollaan tunnettu niitten [perhetyöntekijöiden] kans yli kuus vuotta, viis, kuus vuotta... Joo, tosi hyvä, että ne näki jo ilmeestä, että mitä mä ajattelen, tai jotenkin. Eli jotenkin oppi tuntemaan.” (Janika)

”No se oli kyllä ihan hyvä paikka sinänsä, että sain mielialalääkityksen sieltä ja terapeuttikäynnit ja olen varmaan sen avulla päässyt tännekin, että kumminkin sen jälkeen oli varmaan kaks ja puoli vuotta olin kotona, ei päässyt mihinkään lähtemään, että.” (Perttu)

”En mä tiijä. Ehkä se [terapeutti], että joku vaan kuunteli tai osas kysyä ne oikeat kysymykset ja ties, että se ei leviä mihinkään se asia.” (Niina)

Subjektivoiva, huolta pitävä valta antaa mahdollisuuksia oman tilanteen reflektioon ja kokemuksiin aidoista kohtaamisista.

On kuitenkin huomattava, että harkintavaltaa on suhteen molemmilla osapuolilla. Vallankäytössä on kyse osapuolten välisestä kamppailusta, jossa vallankäytön kohteella on mahdollisuus toimia toisin (Alhanen 2007, 122). Asiakkaalla on usein mahdollisuus valita, missä määrin sitoutua vuorovaikutussuhteeseen ja mihin asettaa yksityisen ja julkisen välinen raja. Nuorten harkintavaltaa on mahdollista käsitellä Hirschmanin (1970) käsitteiden *loyalty*, *voice* ja *exit* avulla (Rajavaara 2008; Järvikoski ym. 2009; Laitila 2010). Myöhemmin malliin on liitetty myös neljäs käsite, *neglect*, joka tarkoittaa organisaation hylkäämistä tai ohittamista (Rajavaara 2008). *Loyalty* kuvaa uskollisuutta järjestelmälle. Palveluiden käyttäjä on riippuvainen palvelusta, eikä aitoa valitusmahdollisuutta tai valinnanvaraa ole. Niiranen (2002) kutsuu tätä asiakkuutta kohdeasiakkuudeksi. *Voice* viittaa asiakkaan mahdollisuuksiin tulla kuulluksi: hän voi tehdä valituksia, antaa palautetta tai antaa kokemustietonsa palveluiden kehittämiseen (Rajavaara 2008; Järvikoski ym. 2009). *Exit* liittyy palvelun käyttäjän mahdollisuuteen valita eri palveluiden välillä. Taustalla on ajatus asiakkaasta kuluttajana. (Rajavaara 2008.)

Aineistossamme esiintyy näitä kaikkia nuorten harkintaan ja liittymiseen kytkeytyviä muotoja. Sekä *voice*- että *exit*-vaihtoehtojen toteutuminen sosiaali- ja terveyspalveluissa ja sosiaalisessa kuntoutuksessa on haastavaa. Asiakkaalla on harvoin mahdollisuuksia kilpailuttaa tai valita palveluntuottajaa, ja näin on tässäkin aineistossa. Erityisesti pienissä pohjoisen kunnissa valinnanvaraa on vähän. Koska sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöön liittyy usein riippuvuus palvelujärjestelmästä ja siinä toimivista ammattilaisista, myös tyytymättömyyden ilmaiseminen voi olla hankalaa. (Rajavaara 2008; Järvikoski ym. 2009; Kivistö 2014.) Vaihtoehdoksi nuorelle jää

oman osallisuuden sääteleminen läsnäolon ja poistumisen jatkumolla. Läsnäolo voi olla sitoutumista työskentelyyn, mutta se voi olla myös osallistumista ilman osallisuutta. Näennäinen paikalla olo voi olla keino välttää sanktioita, ja poistuminen on viesti palvelun soveltumattomuudesta.

Nuoret aikuiset eivät aina käyttäneet palveluita tai hakeneet etuuksia, joihin olisivat olleet oikeutettuja. Joillakin asiointi oli mahdollista välttää kokonaan, osa piipahti palveluissa ja osa keskeytti, kun palvelu ei vastannut heidän tarpeitaan tai niihin ei leimaavuuden vuoksi haluttu mennä.

”En oo joutunu sosiaalitoimen kanssa. Sieltä ei oo kokemusta. No viime kesänä ois periaatteessa tarvinnu, mutta en sitten, kun sinne pitää lähettää niin mahottoman kaikkia papereita. Kaikki maailman paperit pitää kasata, niin ei ollu mahdollista sitten lähettää. Niin sain maksettua vuokran lainaamalla äitiltä rahaa.” (Harri)

”No onhan se paperien täyttely aika vituttavaa sanotaan näin, että kyl sieltä mahdollisimman äkkiä on päästävä ulos. – – Että silloin kun on joutunu, nii tosiaan paperit vaan käydä allekirjottamassa ja tekemässä ja ovesta ulos mahdollisimman nopeasti.” (Juha)

”Ei oo sillai, mutta mä kävin tuolla... yhdellä kurssilla ja se ois kestäny puol vuotta. Mä kävin neljä kuukautta sitä, mut jouvuin lopettaa. Se oli liian rankka, ku se oli Kelan määräämät standardit, että viis päivää viikossa ja kuus tuntia. Et se oli eka viis viikkoa koko ryhmä. Oliko 12 siinä ja sitte laitettiin työharjotteluun oliko kolme viikkoa ensimmäinen työharjottelu ni se oli jotenki. Kyllä muutki koki entä mä, että se oli vähän niiku heitteillejättöä, et ois enemmän kaivannu sitä tukea, turvaa siihen ja sillai, että.” (Niina)

Erilaiset auttamistavat mahdollistavat erilaisia asiakkuuspositioita. Auttamisyhteyksissä on oltava ensin suhde, jonka varassa tuki toteutuu. Kontrolloivat toimenpiteet eivät herätä vastarintaa, kun asiakas ymmärtää niiden merkityksen ja luottaa työntekijään.

[Haastattelija: Oliko sun siihen terapeuttiin helppo oppia luottamaan?] ”Ei. Musta tuntu, että alkuun mä en ees kertonut niitä oikeita asioita. Menin sinne vaan silti, että se tuntu ihan hyvältä ja joo, jutellaan vaan. Mutta minusta tuntu, että ei se ees haluu, auttanutkaan minua.” (Janika)

”No kyllä ne minun puolesta aika hyvin ymmärsi minua sillä lailla, että vaikka vähän mie varmaan niitten kärsivällisyyttä koettelin, että kumminkin sehän oli minusta ittestä kiinni sillä lailla ja, että välillä tuntu, että pääsenkö mie ennää ollenkaan mihinkään, että pittääkö jäähä työkyvyttömyyseläkkeelle tässä jo että... mutta aivan hyvin, että hyvin ne patisti minua tänne että... vaikka sehän saattaa tuntua joillekin

aika painostavalta, mutta kumminkin se, että semmonen viesti, että pakko tehdä jotakin, sehän on minusta hyväksi.” (Perttu)

Kohtaamattomuuden kokemukset liittyvät siihen, ettei työntekijä ole nuoren mielestä paneutunut asiaan tai tarjotut toimenpiteet ovat tuntuneet epätarkoituksenmukaisilta. Myös tapaamisten sattumanvaraisuudella, tuen riittämättömyydellä, tiedottamisen puutteella ja kontrollilla on yhteyttä kohtaamattomuuden kokemuksiin:

”Niinpä semmonen jutusteluhetki [aktivointisuunnitelman tekeminen] siinä, että mitäs meinasit, no okei meepä ulos. – – Joo onhan se tota työkkärin puolesta ni semmonen suunnitelma yleensä tehään, että Panu hakee itsenäisesti töitä tai näin eespäin, no kuhan haet töitä ni se on siinä se yhen rivin verran toimintasuunnitelmia.” (Panu)

”En tiiä, minä kävin aika monesti kouluterveydenhoitajalla ja sain reseptejä ja kaikkia unilääkkeitä. Tämmösiä sain juuri, ei ne vaikuttanut kyllä minulle yhtään sen enempää.” (Leevi)

”Ja sitten heti kun ne esimerkiksi työkkäristä sysäävät johonkin tämmöseen, niin sen jälkeen minun mielestä työn hakeminen vaikeutuu tai työkkäri ei auta sinua enää sen jälkeen hakemaan töitä.” (Harri)

”En mä oikein pitäny niitä minään, esimerkiksi viis keskustelua mä muistan sit siel [A-klinikalla] piti käydä ja vastata siihen, mitä se nainen haluaa kuulla.” (Matti)

”Ehkä niin, että huomioitais enemmän yksilön tarpeita. Kun me ihmiset ollaan erilaisia, saadaan ihmiset eri tavalla mukaan. Sit jotenkin tuntuu, että tuollakin on nuoria, jotka oikeasti lähtis mukaan vaikka mihin. Mutta sitten työntekijät ei ole sitten välttämättä halukkaita, tai. En tiiä halukkaita, mutta ei tee sen asian eteen. Monesta on just huomannut sen, niistä olisi potentiaalia vaikka mihin. Sitten mä ite monesti, että menen niitä jututtaa ja höpöttelemään niitten kanssa. Joka mun mielestä olis myöskin näitten työntekijöitten tehtävä.” (Janika)

Rutiininomainen asiointi sujuu rutiininomaisin toimenpitein. Pulmia syntyy silloin, kun nuori tarvitsee yksilöllisempää ja paneutuvampaa palvelua. Palveluiden kohdentuminen oikea-aikaisesti ja tarpeenmukaisesti sekä joustuen elämäntilanteiden mukaan on sektoroituneelle järjestelmälle usein ongelma. Oikea-aikaisuus edellyttää jatkuvaa reflektiota palvelujärjestelmän toimijoilta sekä nuorelle tarjottuja mahdollisuuksia kokeilla, keskeyttää ja aloittaa uudelleen. Joillakin työpajaan tuleminen vaati pitkää valmistautumista. Oikea-aikaisuuden edellytyksiä ovat valinnanmahdollisuus, aika ja tila. Nuori tarvitsee aikaa ja tilaa pohtimiseen ja valinnanmahdollisuuksia vaiheessa, jossa valinta on mahdollista. Epätarkoituksenmukainen palvelu ei edistä nuoren tilannetta.

”Oon tosi pitkään ollu kotona tai tuntu ainakin. Sitenhän me alettiin suunnittelee tänne tuloa. Joo, elikä se oli vuosi sitten keväällä. Mää kävin tutustumassa täällä ja pikkuhiljaa sitten aloin suunnitteleen tänne tuloa.” (Saana)

”No päiviä kulutin oikeestaan, että aina uus yritys päästä jonnekin toimintaan ja sitten sehän ei onnistunu tietenkään ko hoppuulin liikaa ja sillai asetin itelle niitä paineita, että pakko päästä sinne ko kaikki muut on töissä ja tuolla. Että ei se sitten onnistunu ja nyt syksyllä olen tullu tänne.” (Perttu)

”Ja sitte tässä pikkuhiljaa koulutusjuttuja, et mä saan täällä kaiken tuen siihen ja pääsen Anssin kanssa juttelemaan, että ja tekkeen testejä, että mikä musta tulis ja mitä mä haluaisin tehdä.” (Niina)

”Tää on varmasti just semmoselle ehkä lukiosta valmistuneelle, semmoselle, joka etsii vielä enemmän sitä suuntaansa. Semmoselle henkilölle. Siinä minä en näe mittään järkeä, että nuorisotakuun piikissä laitetaan tänne tämmönen henkilö, joka on minun tilanteessa. Eli kuitenkin on näkemystä, että mihin on pyrkimässä. Niin siinä se oikeestaan kusi vaan minun mielestä tämä homma.” (Vesa)

Palvelujärjestelmän joustavuus punnitaan, kun nuori ei täytäkään ennalta asetettuja kriteereitä. Jos nuoren tilanne vaatii useita eri palveluja, syntyy kysymys ensisijaisesta palvelusta ja vastuusta. Työpajaan osallistuvan on oltava päihteetön. Miten toimitaan, kun nuori tulee työpajaan kyetäkseen irrottautumaan päihteistä? Robyn Munford ja Jackie Sanders (2015, 617) korostavat kriittisten hetkien merkitystä, jolloin käsillä olevat mahdollisuudet joko kaventuvat tai lavenevat.

”Sitte mie kerran päissään menin Romotkelle, että mie haluan tulla tänne, että seleviääpi... että mie haluan tänne näin tulla, että mulla ei oo mittään tekemistä, että mie taisin kyllä olla pikku rapulakännissä vielä sillon. – – Ku se sano se, kuka se oli se nainen sillon, et sie haiset kyllä tänne asti. Mie sanoin, että no helevetti sori, mut haluu jotaki rytmii tähän. – – Siitä se pikkuhiljaa alako.” (Petri)

Aineiston perusteella kategorisesti ei voida sanoa kielteisten tai myönteisten kokemusten kytkeytyvän tiettyyn palveluun, sillä niin sosiaali- kuin terveystaloudellissakin samoin kuin Kelan ja TE-toimiston kohtaamisissa on sekä myönteisiä että kielteisiä asiakkuusprosesseja. Kielteiset kokemukset voivat olla yksittäisiä tilanteita muutoin pääasiassa sujuvassa prosessissa. Kyse onkin enemmän tilannekohtaisista tekijöistä: merkityksellistä ovat palveluun kohdentuvat odotukset ja niiden toteutuminen, tulkinnot osapuolten sitoutumisesta, työskentelyn pitkäjänteisyys ja suhteissa rakentuva luottamus. Aiemmat palvelukokemukset näyttävät osaltaan säätelevän sitä, millaisista lähtökohdista kohtaaminen rakentuu.

”Se on kyllä täällä mahdollista kun on, niin koulutushakusysteemeistä keskustella aina nuitten opinto-ohjaajien kanssa. Ja sitä on nyt sanottukin, että haluaako käyä.

Mutta minä en oo ikinä kokenu, että se auttais minua mitenkään, kun oon kyllä aika paljon opinto-ohjaajien kanssa jutellu. Mutta nykyään ei enää ees jaksu mennä jutteleen, kun ne aina kertoo samat asiat.” (Harri)

”Se [terapeutin vaihtuminen] vähän jännittää, mutta ootan innolla kuitenkin. Kyllä mä uskon, että mä tuun senki kaa juttuun ja pystyn puhuu.” (Niina)

Työpajatoiminnan merkitykset nuorille – kuten oletettuakin – vaihtelivat merkittävästi. Joillekin työpajaan tulo oli pakotettua tai ainoa motivaattori oli raha, jolloin myös työpajan merkitys jäi vähäiseksi. Monelle työpaja merkitsi säännöllistä arki-rytmiä, mielekästä toimintaa ja siten parempia mahdollisuuksia koulutukseen tai työhön. Monet näkivät työpajan välietappina, jonka aikana saattoi kokeilla erilaisia tehtäviä, etsiä omaa ammattialaa ja luoda sosiaalisia suhteita. Jollekin toiselle työpaja merkitsi uusia mahdollisuuksia – äärimmillään nuori ajatteli, ettei olisi elossa ilman pajatoimintaa.

”On, että kaikki ohjaajatki on sanonu, että aivan on ihme tapahtunu, että on ollu niin rankkoja juttuja ja mä olin kolme vuotta kotona neljän seinän sisällä. Kaupassa pelotti käyvä ja kaikki. Nii että mä oon ihan erilainen. Ja ystävätki on sanonu, että mitä sulle oikeesti on tapahtunu, että ihanaa, että sä oot elossa. Mua alkaa aina vaan naurattaa ja joskus tulee itku siitä, että ei tuu paha olo. Mutta ilonen ittensä puolesta, että mä en luovuttanu silloin joskus, että oikeesti mäki voin joskus olla töissä ja oikeesti onnellinen.” (Niina)

”Saa päivälle rytmin ja sitten tajus, että täällähän on ollu ihan mukavaa. Pakko myöntää, että jos ei ois ollu pajatoimintaa, niin en tiä nyt, mikä ois, missä tilanteessa sitä silloin ois ollu. Aina kun on tehny mieli, että nyt pitää saaha elämään rytmi kuntoon. Niin on sanonu, että tänne jos ei muualle pääse.” (Harri)

”Tämmöset paikat on kyllä mun mielestä hyviä, että jos on vaikka kotona, niin miettii, että alottaisi vaikka tämmösestä paikasta, niin olis kyllä hyvä. Meikäläinenkin on just sitä reittiä menossakin, että kyllä. Siis täähän on tosi hyvä paikka, että jos miettii, että ei uskalla kouluun lähteä, niin hyvä välimuoto on sitten tää.” (Janika)

”Eipä sillä oikein mittään merkitystä ollu. Se vaan oli se, kun ei ollu mittään töitä. Ja mie kysyin tukea Kelalta, niin sitä sai vain, jos mennee tähän työharjotteluun.” (Ismo)

Nuorten kokemusten pohjalta rajoitetun toimijuuden vastinpariksi voidaan ajatella piilossa olevan resilienssin käsitettä (Munford ja Sanders 2015, 630). Samoin kuin Munfordin ja Sandersin tutkimuksessa myös haastattelemamme nuoret aikuiset löysivät tarpeenmukaisen tuen avulla tapoja neuvotella saatavilla olevista resursseista ja niiden hyödyntämisestä omassa elämäntilanteessaan ja suunnitelmissaan. Vaikka rakenteet määrittävät elämänkulkua, on tärkeää olla paikkoja, joissa rakenteiden määrittämistä rajoista voi neuvotella.

Nuorten aikuisten haastatteluista on erotettavissa erilaisia positioita suhteessa työpajoihin: omaan kuntoutumiseen panostavan positio, yhteisöllisen vastuunkantajan ja toiminnan kehittäjän positio, etsijän positio ja ajelehtijan positio. Ne liittyvät siihen, millaisia merkityksiä työpajatoiminnalla oli nuorten elämäntilanteen kokonaisuudessa ja missä määrin he kokivat osallisuutta työpajatoimintaan ja sen kehittämiseen. Omaan kuntoutumiseen panostavan positiossa nuori pohti tilannettaan ja pyrki hyödyntämään toimintaa oman tilanteensa parantamiseksi ja selkiinnyttämiseksi. Työpajatoiminta oli tavoitteellista toimintaa, jossa nuori pohti itselleen mahdollisia rooleja sosiaalisissa rakenteissa. Toimijuus on intentionaalista, tulevaisuuteen suuntaavaa. Yhteisöllisen vastuunkantajan positiossa nuori halusi vaikuttaa työpajan toiminnan sisältöihin. Hän koki olevansa vastuussa tekemisestään ja pyrki toimimaan itsenäisesti mahdollisuuksiensa mukaan.

Etsijän positiossa nuorella olivat omat kiinnostuksen kohteet hyvin epäselviä ja hän kokeili erilaisia tehtäviä ja siirtyi pajasta toiseen, tehtävästä toiseen. Ajelehtijan positiossa oleva nuori ei välttämättä kiinnittynyt työpajan toimintaan ja oli tullut toimintaan ilman omaa aloitettaan ja kiinnostusta. Työpajatoiminta saattoi olla myös vaihtoehto kotiin jäämiselle ja keino hankkia päivärytmiä paremman puutteessa. Ajelehtijan positiossa nuori toimi yhteisön rutiinien mukaisesti asettamatta toiminnalleen tavoitteita. Etsijän ja ajelehtijan positioissa nuoret elävät lähinnä nykyisyydessä päivä kerrallaan: menneellä sen enempiä kuin tulevaisuudellakaan ei ole selkeää merkitystä (ks. Kajo 2010, 32; Juvonen 2015, 38). Positiot eivät ole toisistaan irrallisia vaan risteäviä, mutta ne kertovat niistä moninaisista orientaatioista, joita nuorilla oli työpajatoiminnassa.

6 Johtopäätökset

Tämä tutkimus osallistuu keskusteluun nuorten aikuisten osallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen suhteesta. Olemme tarkastelleet sosiaalista kuntoutusta systeemirelationaalisesta näkökulmasta. Olemme tuoneet esiin erityisesti nuorten aikuisten osallisuuden esteitä ja mahdollisuuksia lappilaisen elämismaailman ja palvelujärjestelmän kontekstissa. Analyysimme on painottunut osallisuuden, sosiaalisen kuntoutuksen ja paikallisuuden välisiin suhteisiin. Tutkimuksessa on korostettu näkökulmaa, jonka mukaan sosiaalinen kuntoutus lähtökohtaisesti muotoutuu ja saa sisältönsä aina suhteessa johonkin (relaatioina) ja joihinkin tietyssä toimintatilanteessa ja toimintaympäristössä (aika- ja paikkasidonnaisuus). Sosiaalisen kuntoutuksen eri toimijoiden välisistä suhteista voi muodostua yhteen kytkemällä ja yhteen sovittamalla sommitelma. Haasteeksi muodostuu, miten sommitelma pysyy koossa ja miten se tukee nuoren kuntoutumista. Näkemyksemme mukaan sosiaalisen kuntoutuksen sommitelma ja nuorten aikuisten osallisuuden ja kuntoutumisen salaisuus ei löydy yksistään kuntoutujasta tai kuntouttajasta vaan palvelujärjestelmän ja asiakkaan toimintatilanteen kohtaamisesta.

Systeemirelationaalinen lähestymistapa on mahdollistanut sen, että tarkastellaan nuorten aikuisten sosiaalista osallisuutta ja sosiaalista kuntoutusta, jossa osallisuuden kokemukset rakentuvat useiden toimijoiden sekä erilaisten institutionaalisten ja professionaalisten pyrkimysten jännitteiden keskellä. Kun nuorten elämäntilanteissa vaikuttavat palvelusysteemit kytkeytyvät toisiinsa nuoren yksilöllisen tilanteen edellyttämällä tavalla, systeemien rajapinnat tulevat merkityksellisiksi. Ne voivat joko mahdollistaa tai hankaloittaa nuoren avun ja tuen saamista. Palvelujen järjestäjien vastuulla on tunnistaa ja vaikuttaa näihin eri palvelujen ja toimijoiden välisiin yhtymäkohtiin siten, että nuoren kuntoutumisprosessi voi edetä tavoitteellisesti. Sosiaalisen kuntoutuksen kannalta oleellista on se, että nuori saa tarkoituksenmukaisia palveluita ja että palvelut yhdessä edistävät nuorten osallisuutta ja kohentavat heidän tilannettaan.

Olemme tutkimuksessa tunnistaneet neljä sosiaalisen kuntoutuksen hallinnan rationaliteettia: kategorisoiva, diagnosoiva, osallistava ja organisoiva rationaliteetti. Niiden sisällön ja merkityksen tunnistaminen suhteessa paikallisesti rakennettaviin palveluihin voi auttaa sosiaalisen kuntoutuksen paikan ja sisällön täsmentämisessä ja kehittämisessä. Näissä sosiaalisen kuntoutuksen sommitelman rationaliteeteissa ei ole kyse sosiaaliseen kuntoutukseen vaikuttavista erillisistä alueista tai ulottuvuuksista vaan samanaikaisista ja vaikuttavista hallinnan rationaliteeteista, jotka muodostuvat episteemisistä, teknisistä ja eetoksellisista tekijöistä ja ulottuvuuksista.

Kategorisoiva rationaliteetti liittyy ongelma- ja riskilähtöiseen ajatteluun, jossa asiakkaat määritellään erilaisten toimenpiteiden kohteiksi. Diagnosoiva rationaliteetti liittyy sosiaalisen kuntoutuksen tiedolliseen ja taidolliseen ulottuvuuteen sekä sosiaaliseen asiantuntijuuteen. Sosiaalinen kytketään usein ihmisen elämiseen ympä-

ristössään ja sosiaalisissa yhteyksissään. Sosiaalisten tekijöiden kartoittaminen on asetettu keskeiseksi hallinnan tekniikaksi, joka samalla merkitsee portinvartijuutta sosiaalisen kuntoutuksen palveluihin. Tarjottu palvelusommitelma ei kuitenkaan kohtaa välttämättä asiakkaan sosiaalista tilannetta ja siitä kumpuavia tarpeita. Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä korostavaan rationaliteettiin liittyy palvelutuotannon raja-aitojen madaltaminen ja yhteisöllisten ajattelu- ja toimintatapojen korostaminen. Työtä toivotaan organisoitavan entistä joustavammin ja siten, että yhteistyö eri toimijoiden kanssa olisi aiempaa saumattomampaa ja palvelurakenteet mahdollistaisivat sen. Sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuus halutaan hahmottaa ikään kuin avoimeksi tilaksi, jossa organisaatiot toimivat joustavasti siten, että perinteisiä organisaatiokohtaisia palvelukriteerien määrittelyjä on mahdollista ylittää ja yhdistää asiakkaan tarpeita vastaaviksi. Tällöin erilaiset matalan kynnyksen ja yhteisölliset toimintaperiaatteet ovat keskeisiä. Organisoiva rationaliteetti liittyy valtaan, työnjakoon ja toiminnan organisoimiseen, jossa yhteistyökumppaneina mainitaan aineistossamme ennen muuta sosiaalityön ammattilaiset, työhallinto, Kela, päihde- ja mielenterveystyötä tekevät ja nuorisotoimi, mutta myös muiden alojen ammattilaisia. Vaikka sektorirajat ylittävstä yhteistyöstä on puhuttu pitkään, se vaikuttaa olevan edelleen hankalaa. Ammateilla on perinteensä ja instituutionsa, jotka määrittävät osaltaan yhteistyön edellytyksiä ja mahdollisuuksia. Ammateilla on rajansa, jotta ne voivat määritellä institutionaaliset ja legitimoidut paikkansa. Tähän kytkeytyy organisoimisen ja tehokkuuden rationaliteetti, joka viittaa kulttuurin muutokseen yhteisen työn tekemisen tavoissa.

Sommitelman kannalta oleellisia ovat hallinnan rajat, jotka vaikuttavat siihen, mitä hallinnan keinoin on mahdollista tehdä, millaisen liikkumatilan ne luovat sosiaali- ja kuntoutustyöntekijöille tai asiakkaille sekä millaiset tekijät ja ilmiöt asettuvat hallinnan kohteiksi. Nämä rajat ovat sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuudessa muuttuvia. Keskustelua käydään ongelmanmäärittämisestä, vastuista, velvollisuuksista ja oikeuksista. Kuntoutus kytkeytyy helposti yksilökohtaiseen työhön. Toisaalta aineistossamme ennakoitiin runsaasti sitä, että työn ja koulutuksen ulkopuolella oleviin nuoriin aikuisiin vaikuttavat syrjäyttävät mekanismit voimistuvat. Sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuudelta vaaditaan myös yhä vahvemmin ongelmien rakenteellisiin syihin pureutumista ja sosiaalisten oikeuksien ajamista.

Sovelsimme sommitelman käsitettä kuvaamaan paikallisen palvelurakenteen ja asiakkaan toimijuuden yhteen kietoutumista sekä kokonaisvaltaiseen toimintaorientaatioon perustuvaa, nuoren toimintavalmiuksia ja -mahdollisuuksia tukemaan pyrkivää toimintaa. Sommitelmasta voidaan puhua silloin, kun se kykenee vastaamaan nuorten moninaisiin ja muuttuviin tarpeisiin ja palveluntuottajat kykenevät erilaisista lähtökohdistaan ja ammatillisista jäsennyksistään tai toimintaideologioistaan huolimatta säilyttämään fokuksensa tavoitteellisissa palveluprosesseissa. Näkökulma haastaa analysoimaan sommitelman koossa pysymisen ja hajoamisen ehtoja koko palvelujärjestelmän tasolla. Tutkimuksemme mukaan sommitelman koossa pitämi-

seksi nuoren tilanne tulee tunnistaa siten, että palvelujärjestelmässä muodostuu riittävä yhteisymmärrys tulkinta sosiaalisen kuntoutuksen toimintaprosessin käynnistymiselle sekä kokonaisvaltaiselle asiakasprosessien hallinnalle.

Sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuus muodostetaan objektivoivan ja subjektivoivan toimintaorientaation välisessä jännitteessä. Jonkin asiantuntijatahon nuoreen kohdistama objektivoiva valta synnyttää toisaalla tarpeen korostaa nuoren subjektiviteettia. Tämä tulee esiin erityisesti silloin, kun nuoren tilannetta katsotaan ahtaiden kategorioiden näkökulmasta. Samoin eri ammattilaisten käyttämä kieli tai palveluiden moninaiset toimintaperiaatteet ja palveluiden saamisen ehdot näyttävät nuoren asiakkaan näkökulmasta kompleksisilta ja näin ollen tuottavat tarpeita rakentaa yhteyksiä nuoren ja palveluntuottajien välille yhdessä nuoren kanssa. Nuorten toimijuuden tukeminen voi tarkoittaa nuorten pystyvyyden tunteen tukemista, nuorten itsensäkin omaksumien stereotypisoiven asenteiden haastamista sekä instituutioissa syntyvien syrjäyttämisen kokemusten käsittelyä.

Sommitelman yhtenä koossa pitävänä tekijänä toimii osallistavan rationaliteetin pohjalta syntyvä yhteisöllinen toimintaorientaatio, jossa nuorta tarkastellaan osana omaa paikallisyhteisöään ja sosiaalisia verkostojaan. Erilaisia hierarkioita pyritään purkamaan niin ammattilaisten väliltä, ammattilaisten ja nuorten väliltä kuin nuorten keskuudestakin. Eri ammattilaisia tarvitaan, jotta saataisiin luotua ongelmista mahdollisimman moninäkökulmainen ja perusteltu ymmärrys. Asiakkaiden toimijuus korostuu ammattilaisten kanssa toimittaessa, minkä ajatellaan voimaannuttavan nuoria myös muissa yhteisöissä.

Sommitelma voidaan pyrkiä pitämään koossa myös sopimus pohjaisella toiminnalla. Erilaiset säädökset määrittävät yhteistyön ehtoja, ja monet nuorten parissa toimivat ammattilaiset kokevat ehtojen tiukentuneen ja rajoittavan aiempaa enemmän yhteistyön tekemistä. Tietyt sosiaaliset ongelmat voivat olla este jonkin palvelun saamiselle, jolloin etsitään korvaavia väyliä sosiaaliselle kuntoutukselle. On selvää, että tässä suhteessa tilanne suurissa ja pienissä kunnissa on hyvin erilainen. Kun yhteistyö ei toimi, se heikentää nuorten sosiaalisen kuntoutuksen ja kuntoutumisprosessien tukemista. Keskeistä on se, että palveluntarjoajat tuntevat nuoren tilanteen henkilökohtaisesti. Etääntyneet palvelut ovat joissain tapauksissa aiheuttaneet summittaisuutta ja ennakoimattomuutta. Eri organisaatioissa työskentelevien ammattilaisten yhteistyöhön liittyvät epäselvyydet voivat muodostaa esteitä nuorten siirtymiselle palvelusta toiseen. Pahimmillaan palveluiden väliin muodostuu rajoja, joiden seurauksena nuoren asiakkuus katkeaa tai hän ei saa mitään palvelua. Palveluiden rajoilla käydään neuvotteluja kuulumisesta ja pois sulkemisesta, oikeuksista ja velvollisuuksista.

Sommitelman käsite avaa näkökulmia ja asettaa ehtoja myös nuorten osallisuutta tukevan sosiaalisen kuntoutuksen asiantuntijuudelle ja siinä tarvittavalle monialaiselle tiedolle. Nuorten osallisuuteen vaikuttavat monet yhteen kietoutuneet tekijät. Kun

nuorella on ongelmia monella eri elämänalueella, liian rajoitetut toimenpiteet eivät tuota toivottuja tuloksia. Nuorten tilanteiden tunnistaminen on riittävän varhaisen puuttumisen edellytys. Kun ongelmat ovat yksiulotteisia, standardiratkaisut ja -palvelut voivat riittää, mutta usein tilanteet ovat monisyisiä.

Sosiaalisessa kuntoutuksessa korostuu tarve ymmärtää ja jäsentää nuorten tilanteita hyvin monenlaisen tiedon varassa. Nuorten elämäkulut ovat muuttuneet lineaarisista pirstaleisiksi. Nuorten haastattelut osoittivat, että ammattilaisilta vaadittavia tietämisen ulottuvuuksia on useita ja niillä on merkitystä sille, miten nuorten avun tarpeet kohdataan laadittaessa heidän sosiaalisen kuntoutuksensa sommitelmaa. Nuoren siirtymävaiheiden pitkittyminen ja katkokset voivat liittyä hyvin monenlaisiin tilanteisiin. Näistä tarvitaan seuraavia tietoja:

- 1) *nuorten elämänhistoria ja perhesuhteet*: lapsuudenperheiden perhesuhteet, kulttuuristen käytäntöjen vastaiset vanhemmuudet (väkivalta, päihteidenkäyttö) ja niiden aiheuttamat seuraukset, nuorten kuormat lähisuhteissa (vanhempien eron jälkeinen väkivalta, vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat)
- 2) *nuorten palveluhistoria*: nuorten asiakkuus- ja palvelukokemukset, institutionaalisten siirtymien yhteisölliset ja yksilölliset merkitykset
- 3) *nuorten hyvinvointi ja terveydentila*: nuorten mielenterveysongelmat, sairaudet sosiaalisina kysymyksinä
- 4) *nuorten elämämaailma*: nuorten paikallisuuteen kiinnittyvä arki ja elämäntapa, sosiaalisten suhteiden vaikutus nuorten toimintaan ja ratkaisuihin, koulun merkitys nuorten hyvinvointiympäristönä (yksilöllisen ja yhteisöllisen ulottuvuuden huomioiminen)
- 5) *nuorten saamien palvelujen monitieteinen ja moniammatillinen organisointi*: ammattien välisen yhteistyön ja jaetun tiedon merkitys nuorten kuntoutumisen tukemisessa.

Osallisuuden toteutuminen vaatii asiantuntijoilta erityisesti nuorten kokemustiedon kunnioittamista. Kokemustiedon merkityksen tunnistaminen tarjoaa väylän, jonka kautta nuoret voivat vaikuttaa palveluprosessiin (vrt. Laitila 2010; Rissanen 2015). Nuorten elämään ja tilanteeseen liittyvää tietoa voidaan pitää tärkeimpänä lähtökohtana osallisuutta luoville palvelu- ja asiakkuusprosesseille. Esimerkiksi haastavat menneisyyden elämäkokemukset siirtyvät eri elämänvaiheisiin muuttaen muotoaan ja herättäen uudenlaisia avun ja tuen tarpeita. Ne liittyvät itseen, sosiaalisiin suhteisiin ja niihin yhteyksiin, joita nuoret voivat luoda lähiyhteisöissään ja yhteiskunnassa (vrt. Laitinen 2004; Väyrynen 2007). Niiden tunnistaminen näkyvän ongelman, työn tai koulutuksen puutteen ohella on merkityksellistä sosiaalisen kuntoutuksen kokonaisuudessa.

Tutkimuksen tulokset osoittavat myös sitä, että sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa on tärkeää ymmärtää, millaisia merkityksiä paikallisuus kunkin nuoren elämänti-

lanteessa saa ehdollistajana ja mahdollistajana. Vaikka paikallisuuden merkitys on hämärtyntä ja ylipaikallinen määrittää myös paikallista, pitkät välimatkat näyttävät edelleen tuottavan paikalliskulttuuria, jossa elämän mielekkyys rakentuu eri tavoin kuin kasvukeskuksissa. (Armila 2016.) Paikallisuus näytti tässä tutkimuksessa ohjautuvan nuorten valintoja merkittävästi. Paikkakuntaan kiinnittyneiden nuorten puhe oli vastapuhetta kulttuurisesti vahvalle keskustelulle ja vaateelle nuorten siirtymisestä kasvukeskuksiin, joissa työllistymiseen ja kouluttautumiseen on enemmän mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja. Osa nuorista oli vahvasti kiinnittynyt pieneen kotikuntaansa ja paikallisuuteen. Myös työntekijähaastattelussa tuli esiin huoli nuorten lähettämisestä ja ”luovuttamisesta” etelän kasvukeskuksiin. Joillekin nuorille muutto osoittautui toiminnalliseksi loukuksi, jossa vaihtoehdot vähenivät sen sijaan, että ne olisivat lisääntyneet. Kun nuoren identiteetti oli kiinnittynyt vahvasti pohjoiseen kulttuuriin ja luontoon, uusi elämisen ympäristö ei välttämättä tukenut nuoren toimijuutta. Osa paikkakunnalle jääneistä nuorista etsi aktiivisesti väyliä, jotka mahdollistivat jäämisen. Päätöksiä lähtemisestä ja jäämisestä ei voida kategorisesti nähdä nuorten puutteiden tai vahvuuksien kautta, vaan kyse on monikerroksisesta päätöksenteosta suhteessa paikalliseen ja ylipaikalliseen, sosiaalisiin suhteisiin ja kulttuurisiin sidoksiin. Aineiston tuottamat havainnot herättävät kysymyksen siitä, mikä on sosiaaliseen kuntoutukseen sisältyvän psykososiaalisen työorientaation ja rakenteellisen työotteen suhde. Tulokset vaativat myös pohtimaan alueellisten ja kulttuuristen kysymysten parempaa huomioimista sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa ja erityisesti niiden kehittämisessä (vrt. Laitinen ja Värynen 2016).

Nuorten ja työntekijöiden haastattelut nostavat esiin yhteiskuntaan, politiikkaan ja palvelujen järjestämistapaan liittyviä asioita ja tekijöitä, jotka kietoutuvat osaksi nuorten eri tavoin tukea vaativia elämäntilanteita. Kun resurssit vähenevät, eriarvoisuus kasvaa. Samalla herää kysymyksiä siitä, kenellä on mahdollisuus ja halu lähteä ja mitä pakotetuista valinnoista seuraa. Esimerkiksi toteutettu koulutuspolitiikka ja erityisesti oppilaitosten keskittäminen maakuntakeskuksiin vaikeuttavat syrjäseudulla asuvien nuorten koulutusmahdollisuuksia. On olemassa näennäistä tasa-arvoa ja osallisuutta, jotka eivät kuitenkaan käytännössä toteudu. Reuna-alueilla asuvat nuoret ovat haavoittuvassa asemassa, sillä koulutusyhteiskunta velvoittaa myös heitä, vaikka kouluttautumisreitit voivat olla avoinna vain näennäisesti. Asuinpaikka voi äärimmillään muodostua nuoren ansaksi. (Armila 2016; Käyhkö 2016.)

Kehittämis ehdotukset

Tutkimuksen perusteella sosiaalisen kuntoutuksen tulevaisuuden kehittämishaasteita on useita: Miten sosiaalityön ja kuntoutuksen rajapinnassa oleva sosiaalinen kuntoutus tullaan konkreettisesti määrittämään ja miten sitä kehitetään yhtäältä osana kuntoutusjärjestelmää ja toisaalta osana sosiaalipalvelujärjestelmää? Miten kuntoutus ja sosiaalityö kommunikoivat keskenään asiakas-, järjestelmä- ja organisaatiotasolla? Miten ammatillisen ja sosiaalisen kuntoutuksen sekä muiden palvelujen välille saadaan kehitettyä integroidumpia, systemaattisempia ja vaikuttavampia asiakaspro-

sesseja? Tutkimuksen tulosten pohjalta voidaan esittää seuraavat kehittämisehdotukset sosiaalisen kuntoutuksen kehittämiseksi:

1. Nuorten aikuisten osallisuuden vahvistaminen sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa. Sosiaalisen kuntoutuksen käytännön toteutuksessa tarvitaan osallisuutta, dialogia, yhteyksien rakentamista ja useiden näkökulmien yhteen sovittamista. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluissa on tärkeää ymmärtää, millaisia merkityksiä paikallisuus kunkin nuoren elämäntilanteessa saa ehdollistajana ja mahdollistajana, ja on tärkeää ottaa huomioon paikallisuus ja kulttuurisuus sekä se, millaisia toimijuiden tiloja ja paikkoja nuorille annetaan ja millä ehdoilla on mahdollista tunnistaa heidän tietonsa ja kokemusasiantuntijuutensa ja rakentaa vastavuoroinen yhteistyösuhde.

2. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellinen kehittäminen. Tämän tutkimuksen pohjalta sosiaalinen kuntoutus on toimintavalmiuksia ja -mahdollisuuksia tukevaa kokonaisvaltaiseen työskentelyorientaatioon perustuvaa toimintaa, sommitelma, jossa on keskeistä pystyä kytkemään yhteen rakenteellisia ja yksilöllisiä tekijöitä. Sommitelmassa liittyvät kietoutuvat neljä kuntoutusta ja sosiaalityötä yhdistävää teoreettista käsitettä: toimijuus (*agency*), toimintavalmius (*capability*), osallisuus (*participation/inclusion*) ja valtaistaminen (*empowerment*). Tutkimus osoittaa selkeää tarvetta sosiaalisen kuntoutuksen käsitteelliselle ja teoreettiselle kehittämiselle. Teoreettisen kehittämisen myötä voidaan luoda käsitteellinen kehys ja sisältö, joka kattaa monialaisen sosiaalisen kuntoutuksen suuntaan. Se edellyttää tieteidenvälistä käsitteellistä keskustelua, jossa hyödynnetään monen eri tieteenalan käsitteitä ja teorioita.

3. Sosiaalisen kuntoutuksen paikkaa tulee selkeyttää sosiaalityön ja kuntoutuksen välimaastossa. Koska sosiaalinen kuntoutus sijoittuu kuntoutuksen ja sosiaalityön välimaastoon, on tätä kohtaa keskeistä pohtia tarkemmin. Kuntoutus ja sosiaalityö ovat molemmat muutostyötä, jossa pyritään vaikuttamaan yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteellinen ja toiminnallinen vahvistaminen vaatii kuntoutuksen ja sosiaalityön tutkimuksen tiiviimpää yhteistyötä ja käsitteellisten synteisien kehittämistä sekä uudenlaisten toiminnallisten yhdistelmien kokeiluja ja kehittämistä erilaisissa konteksteissa. Nyt sosiaalista kuntoutusta toteutetaan ja kehitetään osin sattumanvaraisesti ja ilman systemaattista kytkentää teoreettisen perustan rakentamiseen.

Haasteita muodostavat kuntoutuksen ja sosiaalityön erilaiset organisatoriset ja toiminnalliset lähtökohdat. Kuntoutus on menetelmällisesti standardoitua ja tuotteistettua. Vahvana perinteenä on esimerkiksi ryhmämuotoinen laituskuntoutus. Sosiaalityö on puolestaan menetelmällisesti epäyhtenäisempää ja vapaamuotoisempaa, ja siinä vahva perinne on yksilölähtöinen tapaustyöskentely. Kuntoutuksessa korostuvat näyttöön perustuvat hyvät käytännöt, kun taas sosiaalityössä ne ovat vielä hakemassa paikkaansa. Kuntoutuksessa on edelleen vahva lääketieteellinen painotus, vaikkakin

sosiaalisten tekijöiden – esimerkiksi asiakaskriteerien ja asiakasvalikoinnin perusteiden – merkitys on ollut vahvistumassa. Yhdistävänä tekijänä voidaan mainita yhteisöllinen ulottuvuus tai yhteisöperusteinen kuntoutus (*community-based rehabilitation*). Sosiaalisen kuntouksen ja ylipäätään kuntoutuksellisen työotteen tarve näkyy lähtökohtaisesti vahvimmin aikuissosiaalityössä ja erityisesti heikoimmassa tai vaikeimmassa asemassa olevien ihmisten auttamisessa ja tukemisessa. Heidän eri tavoin yhteen kietoutuneet terveydelliset ja sosiaaliset ongelmansa, esimerkiksi pitkäaikaistyöttömyys, päihde- ja mielenterveysongelmat, asunnottomuus ja rikokset, vaativat eniten apua.

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen kehittämisessä tulisi yhdistää kuntoutuksen ja sosiaalityön osaamista ja asiantuntijuutta. Sosiaalityössä voidaan erottaa ainakin kaksi kuntoutuksen tarkastelutasoa: Yhtäältä on järjestelmä- tai organisaatiotaso, jossa keskeistä on pohtia, miten sosiaalivakuutukseen perustuvan kuntoutusjärjestelmän sekä kunnan ja järjestöjen tuottamien sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön yhteistyö toimii ja miten näiden välisiä palveluprosesseja rakennetaan. Toisaalta on toiminnallinen taso, jossa tärkeää on miettiä, miten kuntoutuksellinen ajattelu ja kuntoutukselliset työotteet tulevat osaksi sosiaalityötä ja mitä ne tarkoittavat käytännössä. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämisessä tulisi hyödyntää nykyistä enemmän sekä kuntoutuksen että sosiaalityön vahvuuksia. Kuntoutuksessa ovat vallalla monitieteellinen ajattelu ja käytännöt sekä kuntoutuksen palvelutuotteiden läpinäkyvyys, muun muassa tavoitteellisuus, standardit, arviointi ja vaikuttavuus. Sosiaalityön vahvuuksia ovat puolestaan sosiaaliset, rakenteelliset ja ympäristötekijät vahvemmin huomioon ottavat kokonaisvaltaiset ajattelu- ja toimintatavat.

4. Sosiaalisen kuntouksen palvelujen ja menetelmien tuotteistaminen. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluja, käytäntöjä ja menetelmiä tulee kehittää. Vielä ei ole jäsenyntyttä kuvaa siitä, mitkä ovat sosiaalisen kuntoutuksen keskeiset kohderyhmät, sisällöt, tavoitteet, menetelmät ja näyttöön perustuvat käytännöt. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluja tulee tuotteistaa niin ryhmä- kuin yksilöohjauksen osalta. On olemassa riski, että sosiaalinen kuntoutus voi jäädä epämääräiseksi ja hajanaiseksi sosiaaliseksi tukemiseksi ja sosiaalipedagogiseksi vahvistamiseksi ilman palvelujärjestelmän yhteistä tulkintaa siitä, mitä sosiaalinen kuntoutus itse asiassa on ja mihin sillä pyritään.

5. Kelan roolia sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen järjestäjänä tulee vahvistaa. Sosiaalinen kuntoutus on Sosiaalihuoltolain 17 §:n mukainen palvelu, mutta kunnissa sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen järjestäminen ja tuottaminen on vielä hyvin hajanaista ja sisällöltään epäyhtenäistä. Kelan tulisi kuntien kanssa yhteistyössä ottaa nykyistä vahvempi rooli näyttöön perustuvien sosiaalisen kuntoutuksen palvelutuotteiden kehittämisessä ja järjestämisessä erityisesti niille nuorille aikuisille, joilla on merkittäviä työ- ja toimintakyvyn vajeita ja osatyökyvyttömyyttä. Tämä edistäisi ja tukisi myös tavoitteellisten kuntoutussuunnitelmien ja -polkujen rakentamista ja integroimista sosiaalisesta kuntoutuksesta ammatilliseen kuntoutukseen.

6. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen yhteistyössä eri toimijoiden kesken.

Jotta palvelut toimisivat kokonaisvaltaisesti, tarvitaan keskustelua eri palveluiden välillä, jaettua toimijuutta sekä valmiutta tarvittaessa joustaa vakiintuneista toimintakäytännöistä. Oleellista yhteistyössä on ylittää sellaisia tiedollisia, hallinnollisia ja organisatorisia raja-aitoja, jotka estävät asiakkaan palvelukokonaisuuksien huomioon ottamisen. Tärkeää on myös rakentaa eri palvelujärjestelmien välille dialogisia ja vastavuoroisia suhteita, jotka mahdollistavat nuorten yksilöllisistä tilanteista lähteviä ongelmanmäärittämiä ja niiden pohjalta rakentuvaa palvelumuotoilua.

Lähteet

- Aaltonen Sanna, Berg Päivi, Ikäheimo Salla. Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisuja 84, 2015. Saatavissa: <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/verkkokauppa/verkkojulkaisut/>>.
- Aapola Sinikka, Ketokivi Kaisa. Johdanto: Aikuistumisen ehdot 2000-luvun yhteiskunnassa. Julkaisussa: Aapola Sinikka, Ketokivi Kaisa, toim. Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä. 2. uudistettu painos. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Julkaisuja 56, 2013: 7–32.
- Aho Simo, Pitkänen Sari, Vanttaja Markku. Nuorten työmarkkinatukioikeus ja koulutukseen hakeutuminen. Työmarkkinatuen saamisen edellytyksenä olevan kouluttautumisveloitteen arviointitutkimus. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 3, 2012.
- Ala-Kauhaluoma Mika. Toimeenpanon ratkaisuja ja arvioinnin haasteita. Tutkimus uusista työllistymisen tukemisen tavoista. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 76, 2007.
- Alaranta Hannu, Lindberg Heidi, Holma Tupu. Hyvä kuntoutuskäytäntö. Julkaisussa: Rissanen Paavo, Kallanranta Tapani, Suikkanen Asko, toim. Kuntoutus. Helsinki: Duodecim, 2008: 647–657.
- Alasuutari Pertti, Qadir Ali. Epistemic governance. An approach to the politics of policy making. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 2014; 1 (1): 67–84.
- Alhanen Kai. Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus, 2007.
- Allardt Erik. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976.
- Andreotti Alberta, Mingione Enzo, Polizzi Emanuele. Local welfare systems. A challenge for social cohesion. *Urban Studies* 2012; 49 (9): 1925–1940.
- Anttiroiko Ari-Veikko, Haveri Arto. Uusi paikallinen hallintatapa. Julkaisussa: Anttiroiko Ari-Veikko, Haveri Arto, Karhu Veli, Rynnänen Aimo, Siitonen Pentti, toim. Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet. Tampere: Tampere University Press, 2007: 164–181.
- Armila Päivi. Hylkysyrjäläisnuorten arjen rytmit ja piirit. Julkaisussa Armila Päivi, Halonen Terhi, Käyhkö Mari, toim. Reunamerkitöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 178, 2016: 60–73.
- Ashorn Ulla, Autti-Rämö Ilona, Lehto Juhani, Rajavaara Marketta, toim. Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä? Helsinki: Kela, Teemakirja 11, 2013.

Aula Maria Kaisa. Työllisyyskokeilujen selvitys. Työllisyyspalveluiden ja -tukien käyttäjälähtöistä arviointia. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 30, 2016.

Autto Janne, Nygård Mikael, toim. Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2015.

Bamming Ruth. Työpajatoiminta 2016. Valtakunnallisen työpajakyselyn tulokset. Vaasa: Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirasto, Aluehallintoviraston julkaisuja 30, 2017

Banks Sarah. Ethics, accountability and the social professions. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

Besthorn Fred H, Pearson McMillen Diane. The oppression of women and nature. Ecofeminism as a framework for an expanded ecological social work. *Families in Society* 2002; 83 (3): 221–232.

Björklund Liisa, Sarlio-Siintola Sari. Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Julkaisussa: Hiilamo Heikki, Saari Juho, toim. Hyvinvoinnin uusi politiikka. Johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Julkaisuja A, Tutkimuksia 27, 2010: 37–70.

Blomgren Sanna, Karjalainen Jouko, Karjalainen Pekka, Kivipelto Minna, Saikkonen Paula, Saikku Peppi. Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 4, 2016.

Byrne David. Evaluating complex social interventions in a complex world. *Evaluation* 2013; 19 (3): 217–228.

Bæck Unn Doris. The urban ethos. Locality and youth in north Norway. *Young* 2004; 12 (2): 99–115.

Clarke John. Changing welfare, changing states. *New directions in social policy*. London: Sage, 2004.

Clarke John. Kulttuuri, kulttuurintutkimus ja hyvinvointivaltiot. Julkaisussa: Autto Janne, Nygård Mikael, toim. Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2015: 42–70.

Cnaan Ram, Milofsky Carl, Hunter Albert. Creating a frame for understanding local organizations. Julkaisussa: Cnaan Ram, Milofsky Carl, toim. Handbook of community movements and local organizations. New York, NY: Springer, 2008: 1–19.

Cochoy Franck, Trompette Pascale, Araujo Luis. From market agencements to market agencing. An introduction. *Consumption, Markets & Culture* 2016; 19 (1): 3–16.

Dean Mitchell. Governmentality. Power and rule in modern society. London: Sage, 1999.

DeLanda Manuel. A new philosophy of society. Assemblage theory and social complexity. London: Continuum, 2006: 37–39.

Eduskunnan tarkastusvaliokunta. Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Helsinki: Eduskunta, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisuja 1, 2013.

Ellonen Noora. Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuoren masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Julkaisuja 82, 2008a.

Ellonen Noora. Tuki ja kontrolli yhteisöllisenä resurssina. Vertaileva tutkimus nuorten lähiympäristöjen sosiaalisesta pääomasta. Julkaisussa: Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi, toim. Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 2008b: 157–172.

Eskola Jari, Suoranta Juha. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 1998.

Eräsaari Risto. Sosiaalipolitiikan viitekehys. Aika, yhteiskunta, yhteisö, maailma. Julkaisussa: Nurminen Eija, toim. Sosiaalipolitiikan lukemisto. Helsinki: Palmenia, 2000: 35–64.

Evans Karen. Concepts of bounded agency in education, work, and the personal lives of young adults. *International Journal of Psychology* 2007; 42 (2): 85–93.

Evans Tony. Professional discretion in welfare services. Beyond street-level bureaucracy. Farnham: Ashgate, 2010.

Fine Gary Alan. The sociology of the local. Action and its publics. *Sociological Theory* 2010; 28 (4): 355–376.

Folgheraiter Fabio. Relational social work. Toward networking and societal practices. London: Kingsley, 2004.

Furlong Andy, Cartmel Fred. Young people in social change. New perspectives. Buckingham: Open University Press, 2006.

Giddens Anthony. The constitution of society. Outline of the theory of structuration. Oxford: Polity Press, 1984.

Gitterman Alex, Germain Carel B. The life model of social work practice. Advances in theory and practice. New York, NY: Columbia University Press, 2008.

Gordon Tuula, Komulainen Katri, Lempiäinen Kirsti, toim. Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 2002.

Green Lorraine. Understanding the life course. Sociological and psychological perspectives. Cambridge: Polity Press, 2010.

Green Rosemary. Social work in rural areas. A personal and professional challenge. *Australian Social Work* 2003; 56 (3): 209–219.

Greenbaum Thomas L. The handbook for focus group research. Second Edition. Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.

Gretschel Anu. Nuorisotalo mahdollistavana lähiyhteisönä. Nuorten näkökulma. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisu 41, 2011. Saatavissa: <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/verkkokauppa/verkkojulkaisut/>>.

Gretschel Anu, Junttila-Vitikka Pirjo. Kokemuksia nuorten Suunta-ohjauksesta verkossa. Helsinki: Sitra, Sitran selvityksiä 76, 2013.

Haimi Tea, Kahilainen Jaana. Sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen historiaa Suomessa. Kuntoutus 2012; 35 (4): 41–46.

Hall Stuart. Kulttuuri, paikka, identiteetti. Julkaisussa: Lehtonen Mikko, Löytty Olli, toim. Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 2003: 85–128.

Harinen Päivi. Kilometrien eristämät? Nuorten arkea syrjäyläkontekstissa. Julkaisussa: Myllyniemi Sami, toim. Ihmisarvoinen nuoruus. Nuorisobarometri 2014. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2015: 153–169.

Harrikari Timo. Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisu 87, 2008.

Harrikari Timo. Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit sosiaalityössä. Julkaisussa: Törrönen Maritta, Hänninen Kaija, Jouttimäki Päivi, Lehto-Lundén Tiina, Salovaara Petra, Veistilä Minna, toim. Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 2016: 127–137.

HE 128/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain sekä Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista annetun lain 6 ja 7 §:n muuttamisesta.

Helén Ilpo. Asiakaslähtöisyys, eli miten mielenterveystyön ajatus epäpolitisoitui. Julkaisussa: Helén Ilpo, Hämäläinen Pertti, Metteri Anna, toim. Reformin pirstaleet. Tampere: Vastapaino, 2011: 153–181.

Hennink Monique M. International focus group research. A handbook for the health and social sciences. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Hiilamo Heikki. Hyvinvoinnin vakuutusyhtiö. Mistä SOTE-uudistuksessa on kysymys? Helsinki: Into, 2015.

Hinkka Terhi, Koivisto Juha, Haverinen Riitta. Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. Helsinki: Stakes, Raportteja 12, 2006.

Hirschman Albert O. Exit, voice, and loyalty. Responses to decline in firms, organizations and states. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970.

Hokkanen Liisa. Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Julkaisussa: Mäntysaari Mikko, Pohjola Anneli, Pösö Tarja, toim. Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 2009: 315–377.

Hokkanen Liisa. Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Acta Universitatis Lapponiensis 278, 2014.

Houdt Friso van, Schinkel Willem. Crime, citizenship and community. Neoliberal communitarian images of governmentality. *The Sociological Review* 2014; 62 (1): 47–67.

Hurlburt Michael, Aarons Gregory A, Fettes Danielle, Willing Cathleen, Gunderson Lara, Chaffin Mark J. Interagency collaborative team model for capacity building to scale-up evidence-based practice. *Children and Youth Services Review* 2013; 39: 160–168.

Hänninen Sakari, Karjalainen Jouko. Tarve harkinnassa. Julkaisussa: Hänninen Sakari, Karjalainen Jouko, Lehtelä Kirsi-Marja, toim. Pääsy kielletty. Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes, 2007: 157–191.

Härkönen Helena, Airaksinen Jenni. Johtajuuksien rajapinnat sosiaali- ja terveydenhuollossa. *Kuntoutus* 2012; 35 (1): 5–20.

Ikäheimo Salla. Syrjäytyneiksi luokiteltujen nuorten terveystalveluiden käyttö ja kustannukset. Julkaisussa: Aaltonen Sanna, Berg Päivi, Ikäheimo Salla, toim. Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Verkkojulkaisu 84, 2015: 12–40. Saatavissa: <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/verkkokauppa/verkkojulkaisut/>>.

Isoherranen Kaarina. Uhka vai mahdollisuus – moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalityöiden laitoksen julkaisu 18, 2012.

Isola Anna-Maria, Turunen Elina. Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa. Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan laadullisen seuranta-aineiston (2006–2012) kuvaus. Helsinki: Kela, Työpareita 62, 2014: 7–8.

Isometsä Erkki. Masennushäiriöt. Julkaisussa: Lönnqvist Jouko, Heikkinen Martti, Henriksson Markus, Marttunen Mauri, Partonen Timo, toim. Psykiatria. Helsinki: Duodecim, 2008: 157–195.

Jalava Janne, Seppälä Ullamaija. Kuntoutus ja sosiaaliset mahdollisuudet. Julkaisussa: Hiilamo Heikki, Saari Juho, toim. Hyvinvoinnin uusi politiikka. Johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Julkaisuja A, Tutkimuksia 27, 2010: 251–263.

Jalonen Harri. Hyvinvointipalvelujen johtaminen kompleksisuusteoreettisessa tulkintakehyksessä. *Hallinnon Tutkimus* 2010; 29 (2): 111–133.

Jeglinsky Ira, Karhula Maarit, Autti-Rämö Ilona. Kuntoutusprosessi kuntoutujan arvioimana. *Kuntoutus* 2013; 36 (4): 37–52.

Juhila Kirsi. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino, 2006.

Juhila Kirsi. Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännössä. Michel Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Julkaisussa: Mäntysaari Mikko, Pohjola Anneli, Pösö Tarja, toim. Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 2009a: 47–66.

Juhila Kirsi. Sosiaalityön selontekovelvollisuus. *Janus* 2009b; 17 (4): 296–312.

Julkunen Raija. Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes, 2006.

Juvonen Tarja. Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Julkaisussa: Laitinen Merja, Niskala Asta, toim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 2013: 327–356.

Juvonen Tarja. Fragile agencies in the making. Challenges of independent living in emerging adulthood. *Young* 2014; 22 (3): 255–256.

Juvonen Tarja. Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 165, 2015.

Järvikoski Aila. Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Raportteja ja muistioita 43: 2013, 2014.

Järvikoski Aila, Härköpää Kristiina. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY, 2011: 96–97.

Järvikoski Aila, Hokkanen Liisa, Härköpää Kristiina, toim. Asiakkaan äänellä. Odotuksia ja arvioita vaikeavammaisten lääkinnällisestä kuntoutuksesta. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 80, 2009.

Kajo Marjaana. Laajentunut nykyisyys. Nuorten tulevaisuuteen suuntautuminen työn marginaalissa. *Nuorisotutkimus* 2010; 28 (2): 23–35.

Kalliomaa-Puha Laura, Kotkas Toomas, Rajavaara Marketta. Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Helsinki: Kela, Teemakirja 13, 2014.

Kananoja Aulikki. Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta. *Kuntoutus* 2012; 35 (4): 35–40.

Kannasoja Sirpa. Nuorten sosiaalinen toimintakyky. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 484, 2013.

Karjalainen Vappu. Työttömien ammatillisen kuntoutuksen kysymys. Julkaisussa: Järvikoski Aila, Lindh Jari, Suikkanen Asko, toim. Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2011: 89–101.

Karjalainen Vappu. Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta – mutta miten? Julkaisussa: Karjalainen Vappu, Vilkkumaa Ilpo, toim. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Helsinki: Stakes, 2012: 11–25.

Karjalainen Vappu, Saikku Peppi, toim. Vuoropuhelun aika. Kirjoituksia kuntoutuksen kehittyvästä asiakasyhteistyöstä. Helsinki: Stakes, Raportteja 236, 1999.

Karlsson Linnea, Marttunen Mauri. Masennuksen yleisyys lapsuus- ja nuoruusiässä. Julkaisussa: Heiskanen Tarja, Huttunen Matti O, Tuulari Jyrki, toim. Masennus. Helsinki: Duodecim, 2011: 357–369.

Karvonen Sakari, Kauppinen Timo. Kuinka Suomi jakautuu 2000-luvulla. Hyvinvoinnin muuttuvat alueerot. Yhteiskuntapolitiikka 2009; 74 (5): 467–486.

Kaseva Kaisa. Asiakkaan asema, itsemäärääminen ja vaikutusmahdollisuudet sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämässä. Integroitu kirjallisuuskatsaus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 16, 2011.

Keskitalo Elsa. Balancing social citizenship and new paternalism. Finnish activation policy and street-level practice in a comparative perspective. Helsinki: Stakes, Tutkimuksia 177, 2008.

Keskitalo Elsa. Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Julkaisussa: Keskitalo Elsa, Karjalainen Vappu, toim. Kaikki työuralle! Työttömien aktivointipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2013: 45–72.

Keskitalo Elsa, Karjalainen Vappu, toim. Kaikki työuralle! Työttömien aktivointipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2013.

Keskitalo-Foley Seija. Kolme näkökulmaa Lapin paikkana kokemiseen. Julkaisussa: Knuutila Seppo, Laaksonen Pekka, Piela Ulla, toim. Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu. Helsinki: SKS, Kalevalaseuran vuosikirja 85, 2006: 129–146.

Kesä Mikko, Kinnunen Riitta, Ala-Kauhaluoma Mika, Laiho Anna, Muller Jan-Erik, Joutsen Minna. Sosiaalisen kuntoutuksen selvitystyö. Tampere: Innolink Research, 2013. Saatavissa: <https://www.thl.fi/documents/470542/1449675/Loppuraportti_TYPA_sosiaalinen+kuntoutus_10092013.pdf/0a5e669c-4d43-4ae4-b03f-a5a03e99d9e7>. Viitattu 5.5.2016.

Kietäväinen Asta. Metsään raivatut elämänpolut. Toimijuus ja identiteetti asutustilallisten elämänkertomuksissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 44, 2009. Saatavissa: <<http://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61746>>.

Kilpeläinen Arja. Tiedon rakentuminen kylien teknologiavälitteisten hyvinvointipalvelujen tutkimuksessa. *Janus* 2012; 20 (3): 268–285.

Kilpeläinen Arja, Pohjola Anneli. Kyläläiset keskiössä. Tutkimus kylien hyvinvointipalveluista. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 55, 2007.

Kilpeläinen Arja, Romakkaniemi Marjo. Paikallisuus rakenteellisessa sosiaalityössä. Julkaisussa: Pohjola Anneli, Laitinen Merja, Seppänen Marjaana, toim. Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Kuopio: UNIpress, 2014: 136–161.

Kinnunen Pirjo. Nuoruudesta kohti aikuisuutta. Varhaisaikuisen mielenterveys ja siihen yhteydessä olevat ennakoivat tekijät. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 1676, 2011.

Kivistö Mari. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 283, 2014.

Kokko Riitta-Liisa. Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä. Helsinki: Kuntoutussäätö, Tutkimuksia 72, 2003.

Kokko Riitta-Liisa, Veistilä Minna. Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Julkaisussa: Törrönen Maritta, Hänninen Kaija, Jouttimäki Päivi, Lehto-Lundén Tiina, Salovaara Petra, Veistilä Minna, toim. Vastavuoroinen sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 2016: 220–230.

Komonen Katja. Koulutusyhteiskunnan marginaalissa. Ammatillisen koulutuksen keskeyttäneiden nuorten yhteiskunnallinen osallisuus. Joensuu: Joensuun yliopisto, Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 47, 2001.

Korkiamäki Riikka. Surffailua arjessa. Tila, aika ja vuorovaikutus nuorten yhteisöllistä kuulumista jäsentämässä. Julkaisussa: Roivainen Irene, Nylund Marianne, Korkiamäki Riikka, Raitakari Suvi, toim. Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 2008: 173–192.

Koukkari Marja. Tavoitteena kuntoutuminen. Kuntoutujien käsityksiä kokonaisvaltaisesta kuntoutuksesta ja kuntoutumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 179, 2010.

Kuivalainen Susan. Toimeentulotuen muuttunut asema. Julkaisussa: Kuivalainen Susan, toim. Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Helsinki: THL, Raportti 9, 2013: 15–34.

Kunnari Marika, Suikkanen Asko. Kuntalaisten hyvinvointikokemukset Lapissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 62, 2013.

Kuula Arja. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino, 2006.

Kähkönen Paula, Köpman Ellinoora. ”Lapissa on Suomen paras nuorisotyöllisyys vuonna 2020”. Lapin nuorten näkemyksiä työstä ja elämästä Lapissa. Nuorten Lappi II -projekti. Rovaniemi: Lapin liitto, 2012.

Käyhkö Mari. Kotoa pois pakotetut? Syrjäseutujen nuorten toiselle asteelle siirtyminen ja koulutuksen alueellinen eriarvoisuus. Julkaisussa: Armila Päivi, Halonen Terhi, Käyhkö Mari, toim. Reunamerkintöjä Hylkysyrjästä. Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 178, 2016: 74–96.

L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki.

Lahelma Elina, Gordon Tuula. Home as physical, social and mental space. Young people’s reflections on leaving home. *Journal of Youth Studies* 2003; 6 (4): 377–390.

Laitila Minna. Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Fenomenografinen lähestymistapa. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Health Sciences 31, 2010.

Laitinen Merja. Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino, 2004.

Laitinen Merja, Niskala Asta, toim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 2013.

Laitinen Merja, Pohjola Anneli. ”Ei tää niin syrjässä”. Tutkimus elämisen mahdollisuuksista ja palveluita syrjäkylissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimuksia ja selvityksiä 37, 2001.

Laitinen Merja, Uusitalo Tuula. Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* 2007; 15 (4): 316–332.

Laitinen Merja, Väyrynen Sanna, toim. Special issue on Sámi social work. *International Social Work* 2016; 59 (5): 583–690.

Laitinen Merja, Nikupeteri Anna, Hurtig Johanna. Häiritsevä tieto ja tietäjäys. Lapset tietävinä toimijoina vanhempien eronjälkeisessä vainossa. Julkaisussa: Valkonen Jarno, toim. Häiritsevä yhteiskuntatutkimus. Rovaniemi: Lapland University Press, julkaisematon käsikirjoitus.

Lanas Maija, Rautio Pauliina, Syrjälä Leena. Beyond educating the marginals. Recognizing life in the northern rural Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research* 2013; 57 (4): 385–399.

Lapin luotsi. Lapin toimintaympäristö/Elinkeinot ja aluetalous/Elinkeinorakenne ja talouskehitys 2015 Saatavissa: <<http://luotsi.lappi.fi/elinkeinorakenne>>. Viitattu 14.5.2017.

Lappi lukuina 2012–2013. Rovaniemi: Lapin liitto, 2014.

Lappi-sopimus. Maakuntaohjelma 2014–2017. Rovaniemi: Lapin liitto, 2014.

Lehmann Jennifer. Human services management in rural context. *British Journal of Social Work* 2005; 35 (3): 355–371.

Lehto Juhani, Miettinen Sari. Erillisistä osajärjestelmistä toimivaksi kokonaisuudeksi. Kuntoutuspolitiikan koordinaation edellytyksiä ja esteitä. Julkaisussa: Ashorn Ulla, Autti-Rämö Ilona, Lehto Juhani, Rajavaara Marketta, toim. Kuntoutus muuttuu – entä kuntoutusjärjestelmä? Helsinki: Kela, Teemakirja 11, 2013: 34–41.

Lendvai Noémi, Stubbs Paul. Policies as translation. Situating transnational social policies. Julkaisussa: Hodgson Susan M, Irving Zoë, toim. Policy reconsidered. Meanings, politics and practices. Bristol: Policy Press, 2007: 173–189.

Lendvai Noémi, Stubbs Paul. Assemblages, translation, and intermediaries in South East Europe. Rethinking transnationalism and social policy. *European Societies* 2009; 11 (5): 673–695.

Leppänen Pasi. Kuntakonsernin talousohjaus ja päätöksentekoa tukeva laskentatoimi. Julkaisussa: Vakkuri Jarmo, Oulasvirta Lasse, Wacker Jani, Kivimäki Riikka, toim. Tarkastus ja arviointi julkisen ja yksityisen rajapinnassa. Tampere: Tampere University Press, 2011: 142–167.

Lindh Jari. Työhön kuntoutuksen kehittäminen ja arviointi. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B, Tutkimusraportteja ja selvityksiä 54, 2007.

Lindh Jari. Kuntoutus työn muutoksessa. Yksilön vajavuuden arvioinnista toimintaverkostojen rakentamiseen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2013.

Lindh Jari. Vocational rehabilitation as an action-network. An exploration. Julkaisussa: Laurinkari Juhani, Tarvainen Merja, toim. The policies of inclusion. Perspectives to disability policy in connection with changing welfare policy. Bremen: Europäischer Hochschulverlag, 2014.

Lindh Jari, Suikkanen Asko. Vammaisuuden teorit ja kuntoutuksen problematiikka. Julkaisussa: Järviskoski Aila, Lindh Jari, Suikkanen Asko, toim. Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2011: 121–134.

Lipsky Michael. Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services. New York, NY: Sage, 2010.

Liukko Eeva. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA, SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9, 2006.

Liukko Jyri, Kuuva Niina. Toimijoiden yhteistyö työkykyongelmien hallinnassa. Ammattilaisten haastatteluihin perustuva tutkimus. Helsinki: Eläketurvakeskus, Eläketurvakeskuksen raportteja 3, 2015.

Luukkonen Juho. Paikallisen tiedon mahdollisuus kansainvälisessä toimintaympäristössä. Julkaisussa: Luoto Ilkka, Kattilakoski Mari, Backa Peter, toim. Näkökulmana paikkaperustainen yhteiskunta. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 25, 2016: 29–46.

Martelin Tuija, Sainio Päivi, Koskinen Seppo, Gould Raija. Työkyky eri asuinalueilla ja kieliryhmissä. Julkaisussa: Gould Raija, Ilmarinen Juhani, Järvisalo Jorma, Koskinen Seppo, toim. Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000 -tutkimuksen tuloksia. Helsinki: ETK, Kela, KTL, TTL, 2006: 64–70.

Martin Marjatta. Nuoruus, vammaisuus ja kuntoutuksen merkitys. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Acta Universitatis Lapponiensis 328, 2016.

Marttunen Mauri, Huurre Taina, Strandholm Thea, Viialainen Riitta, toim. Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2013.

Mason Jennifer. Qualitative researching. London: Sage, 2002.

Massey Doreen. Paikan käsitteellistäminen. Julkaisussa: Lehtonen Mikko, Löytty Olli, toim. Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 2003: 51–83.

Massey Doreen. Samanaikainen tila. Tampere: Vastapaino, 2008.

Matthies Aila-Leena, Uggerhoej Lars. Participation, marginalization and welfare services. Concepts, politics and practices across European countries. Surrey: Ashgate, 2014.

Mattila-Aalto Minna. Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappiokäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 81, 2009.

Mattila-Aalto Minna. Järjestöt ja sosiaalinen kuntoutus. Järjestöjen ja julkisen sektorin yhteistyö työikäisten kuntoutuksessa. Kuntoutus 2012; 35 (4): 71–76.

Mertala Sirpa. Yhdessä tietämisen episodeja. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen tutkimusraportti. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Acta Universitatis Lapponiensis 201, 2011.

Metteri Anna. Arjen tieto ja sosiaalityö terveydenhuollon moniammatillisessa työryhmässä. Tietojen yhteensovitus. Julkaisussa: Metteri Anna, toim. Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto, 1996: 143–157.

Metteri Anna. Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1778, 2012.

Meyer Carol H. The search for coherence. Julkaisussa: Meyer Carol H, toim. Clinical social work in the eco-systems perspective. New York, NY: Columbia University Press, 1983: 5–34.

Miettinen Sari. Muutoksen mahdollisuus Suomen kuntoutusjärjestelmässä. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1625, 2011.

Miller Peter, Rose Nikolas. Miten meitä hallitaan. Tampere: Vastapaino, 2010.

Munford Robyn, Sanders Jackie. Young people's search for agency. Making sense of their experiences and taking control. *Qualitative Social Work* 2015; 14 (5): 616–633.

Myllyniemi Sami, toim. Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Nuorisosiain neuvottelukunta, Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja 46, 2012.

Myllyniemi Sami. Tilasto-osio. Julkaisussa: Myllyniemi Sami, toim. Nuorisobarometri 2014. Helsinki: Nuorisosiain neuvottelukunta, Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja 51, 2015: 11–124.

Myrskylä Pekka. Nuoret työmarkkinoiden ja opiskelun ulkopuolella. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys 12, 2011.

Myrskylä Pekka. Hukassa. Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? Helsinki: EVA, EVA analyysi 19, 2012.

Mäki-Ketelä Juha. Kiskot vievät etelään. Ammatillisessa ja koulutuksellisessa marginaalissa elävien nuorten erilaisia elämänraiteita. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, 2012.

Määttä Anne, Keskitalo Elsa. Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 2014; 79 (2): 197–207.

Newman Janet, Clarke John. Publics, politics & power. Remaking the public in public services. Sage: London, 2009.

Niemi Heli. Lapin nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2015. Rovaniemi: Lapin ELY-keskus, 2012.

Niiranen Vuokko. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Julkaisussa: Juhila Kirsi, Forsberg Hannele, Roivainen Irene, toim. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 2002: 63–80.

Nurmi Jan-Erik. Miksi nuori syrjäytyy? *NMI-bulletin* 2011; 21 (2): 28–35.

Nussbaum Martha, Sen Amartya. Introduction. Julkaisussa: Nussbaum Martha, Sen Amartya, toim. The quality of life. Oxford: Oxford University Press, 1993.

Nyysölä Kari, Pajala Sasu. Nuorten työura. Koulutuksesta työelämään siirtyminen ja huono-osaisuus. Helsinki: Gaudeamus, 1999.

Närhi Kati, Kokkonen Tuomo, Matthies Aila-Leena. Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Julkaisussa: Laitinen Merja, Niskala Asta, toim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 2013: 113–145.

Närhi Kati, Kokkonen Tuomo, Matthies Aila-Leena. Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 2014; 22 (3): 227–244.

O’Leary Patric, Tsui Ming-Sum, Ruch Gillian. The boundaries of the social work relationship revisited. Towards a connected, inclusive and dynamic conceptualisation. *British Journal of Social Work* 2013; 43: 135–153.

Ollila Anne. Kerrottu tulevaisuus. Alueet ja nuoret, menestys ja marginaalit. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 141, 2008.

Palola Elina. Sosiaalinen kuntoutus uudessa sosiaalihuoltolaissa. *Kuntoutus* 2012; 35 (4): 30–33.

Palola Elina, Hannikainen-Ingman Katri, Karjalainen Vappu. Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pintaa syvemmin. *Yhteiskuntapolitiikka* 2012; 77 (3): 310–315.

Paltamaa Jaana, Karhula Maarit, Suomela-Markkanen Tiina, Autti-Rämö Ilona, toim. Hyvän kuntoutuskäytännön perusta. Käytännön ja tutkimustiedon analyysistä suositukseen vaikeavammaisten kuntoutuksen kehittämishankkeessa. Helsinki: Kela, 2011.

Perttula Rauno. Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 517, 2015.

Pietikäinen Reetta. Palveluiden väliin putoamisesta yhtenäisiin palvelupolkuihin. Tutkimusinventaari nuorten nivelvaiheen palveluja koskevista tutkimuksista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Verkkojulkaisuja 13, 2007. Saatavissa: <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/verkkokauppa/verkkojulkaisut/>>.

Pietikäinen Reetta. Vaihtoehtoisia polkuja etsimässä. Työpajanuorten orientaatiot. Julkaisussa: Aapola Sinikka, Ketokivi Kaisa, toim. Polkuja ja poikkeamia. Aikuisuutta etsimässä. 2. uudistettu painos. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Julkaisuja 56, 2013.

Piirainen Keijo. Sosiaalinen kuntoutus ja muutoksen aikaansaaminen. Mikä on sosiaalisen kuntoutuksen paikka kuntoutusjärjestelmän kokonaisuudessa? Virta II -hankkeen loppuseminaari 25.8.2016, Kajaani, Kaukametsä. Luentodiat.

Pohjola Anneli. Elämän valttikortit. Nuoren aikuisen elämänkulku toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 5, 1994.

Pohjola Anneli. Tutkijan eettiset sitoumukset. Julkaisussa: Pohjola Anneli, toim. Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C, Työpapereita 47, 2003: 53–67.

Pohjola Anneli. Nuorisotyön ja sosiaalityön rajapinnoilla. Julkaisussa: Raitakari Suvi, Virokannas Elina, toim. Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 2009: 21–40.

Pohjola Anneli. Asiakas sosiaalityön subjektina. Julkaisussa: Laitinen Merja, Pohjola Anneli, toim. Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 2010: 19–74.

Raitasalo Raimo, Maaniemi Kaarlo. Nuorten mielenterveyden häiriöiden aiheuttamat sairauspoissaolot ja työkyvyttömyys vuosina 2004–2009. Helsinki: Kela, Nettityöpapereita 23, 2011.

Rajavaara Marketta. Unohdettu ihminen? Asiakaslähtöisyys kuntoutuksen kehittämässä. Kuntoutus 2008; 31 (2): 43–47.

Rajavaara Marketta, Karjalainen Vappu. Sosiaalinen kuntoutus lakisääteiseksi – mikä muuttuu? Kuntoutus 2012; 35 (2): 3–4.

Ramsey Doug, Smit Barry. Rural community well-being. Models and application to changes in the tobacco-belt in Ontario, Canada. Geoforum 2002; 33: 367–384.

Riikonen Eero. Auttamistyön ongelmäkäsitykset ja haastattelukäytännöt. Ongelmakielestä kompetenssi-kieleen. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 1992.

Rissanen Päivi. Toivoton tapaus. Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. Helsinki: Kuntoutussäätiö, Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88, 2015.

Roivainen Irene, Ranta-Tyrkkö Satu, toim. Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. Tallinn: United Press Global, 2016.

Romakkaniemi Marjo. Masennus. Tutkimus kuntoutumisen kertomusten rakentumisesta. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Acta Universitatis Lapponiensis 209, 2011.

Romakkaniemi Marjo, Järvikoski Aila. Service users' perceptions of shared agency in mental health services. European Journal of Psychotherapy & Counselling 2012; 14 (4): 381–394.

Romakkaniemi Marjo, Järvikoski Aila. Jaetun toimijuuden rakentuminen mielenterveyspalveluissa. Kuntoutus 2013; 36 (1): 39–44.

Romakkaniemi Marjo, Väyrynen Sanna. Päihde- ja mielenterveyskuntoutujien kokemuksia psykososiaalisesta kuntoutuksesta. Julkaisussa: Järvikoski Aila, Lindh Jari, Suikkanen Asko, toim. Kuntoutus muutoksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2011: 135–151.

Ronkainen Suvi. Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Tampere: Gaudeamus, 1999.

Rose Nikolas. Powers of freedom. Reframing political thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Russell Lisa, Simmons Robin, Thompson Ron. Conceptualising the lives of NEET young people. Structuration theory and disengagement. *Education, Knowledge and Economy* 2011; 5 (3): 89–106.

Saari Juho. Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsinki: Gaudeamus, 2015.

Saarinen Arttu, Airio Ilpo, Kaikkonen Risto, Luoma Minna-Liisa. Onnellisuus erityyppisillä asuinalueilla. *Yhteiskuntapolitiikka* 2013; 75 (5): 520–532.

Saikku Peppi, Kokko Riitta-Liisa. Kuntoutuksen käytännöt Paltamon työllisyyskokeilussa. Toimijuuden tukeminen ammatillisessa ja sosiaalisessa kuntoutuksessa. *Kuntoutus* 2012; 4: 5–16.

Salminen Anna-Liisa, Rintanen Silva. Monialainen kuntoutus. Kartoittava kirjallisuuskatsaus. Helsinki: Kela, Työpapereita 55, 2014.

Salminen Veli-Matti. Verkostot, paikallisuus ja eriarvoisuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 434, 2012.

Schott Sharon Ann, Conyers Liza Marie. A solution focused approach to psychiatric rehabilitation. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 2003; 27 (1): 43–50.

Seikkula Jaakko. Perheen ja sairaalan rajasysteemi potilaan sosiaalisessa verkostossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 80, 1991.

Seikkula Jaakko, Arnkil Tom Erik. Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi, 2009.

Selkälä Arto. Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveyspolitiikassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 113, 2013.

Seppänen-Järvelä Riitta, Syrjä Vesa, Juvonen-Posti Pirjo ym. Yhteistoimintaa ja yksilöllisiä valintoja kuntoutumisen polulla. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen tapaustutkimus. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 141, 2015.

Silva Jennifer M. Adulthood in an age of uncertainty. *American Sociological Review* 2012; 77 (4): 505–522.

Sinkkonen-Tolppi Merja. Maailma kutsuu, katkeavatko juuret? Nuorten kotiseudulle kiinnittyminen ja sen yhteys sosiaaliseen pääomaan. Kuopio: Kuopion yliopisto, Kuopion yliopiston julkaisuja E, Yhteiskuntatieteet 125, 2005.

Sipari Salla. Hybridit kuntoutusverkostot. Julkaisussa: Sipari Salla, Mäkinen Elisa, Paalasmaa Pekka, toim. Kuntoutettavasta kehittäjäkumppaniksi. Helsinki: Metropolia-ammattikorkeakoulu, AATOS-artikkelit 13, Metropolia-ammattikorkeakoulun julkaisusarja, 2014.

Sirviö Heidi, Romakkaniemi Marjo, Lindh Jari, Laitinen Merja. Sosiaalityöntekijän harkintavallan käyttö ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteossa. *Janus* 2015; 23 (1): 247–263.

Stubbs Paul. Translating welfare assemblages in the ‘new’ Eastern Europe. Re-domaining the social? Paper for Conference Lost or Found in Policy Translation? Berlin, 30 March 2012: 3. Saatavissa: <<http://www.scribd.com/doc/86313676/Stubbs-Translating-Welfare-Assemblages-March2012>>. Viitattu 5.5.2016.

Suikkanen Asko, Lindh Jari. Yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutus kuntoutuksessa. Julkaisussa: Kallanranta Tapani, Rissanen Paavo, Suikkanen Asko, toim. *Kuntoutus*. Helsinki: Duodecim, 2008: 63–79.

Suikkanen Asko, Piirainen Keijo. Kuntoutus sosiaalipolitiikan muotona. Julkaisussa: Suikkanen Asko, Härkäpää Kristiina, Järvikoski Aila ym., toim. *Kuntoutuksen ulottuvuudet*. Porvoo: WSOY, 1995: 93–102.

Sullivan Helen, Williams Paul. Whose kettle? Exploring the role of objects in managing and mediating the boundaries of integration in health and social care. *Journal of Health Organization and Management* 2012; 26 (6): 697–712.

Suurpää Leena, toim. Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Verkkojulkaisu 27, 2009. Saatavissa: <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/syrjaytymistieto.pdf>>. Viitattu 14.5.2017.

Suutari Minna. Tasapainoilua sosiaalisissa verkostoissa työmarkkinoiden marginaalissa. Julkaisussa: Suutari Minna, toim. *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusseuran julkaisu 20, 2001: 153–186.

Swärd Hans, Starrin Bengt. Makt och socialt arbete. Julkaisussa: Meeuwisse Anna, Sunesson Sune, Swärd Hans, toim. *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur, 2006: 248–264.

THL. Tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet 2005–2017. Helsinki: THL, 2017. Saatavissa: <<https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>>. Viitattu 15.10.2017.

Trevithick Pamela. Effective relationship-based practice. A theoretical exploration. *Journal of Social Work Practice* 2003; 17 (2): 164–176.

Tuomi Jouni, Sarajärvi Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi, 2006.

Turbett Colin. Tensions in the delivery of social work services in rural and remote Scotland. *The British Journal of Social Work* 2009; 39(3): 506–521.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimus-

eettinen neuvottelukunta, 2009. Saatavissa: <<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>>. Viitattu 11.5.2017.

Tuusa Matti, Ala-Kauhaluoma Mika. Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2014.

Vaarama Marja, Moisio Pasi, Karvonen Sakari, toim. Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2010.

Valtioneuvoston selonteko Eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittämisestä 2012.

Van Berkel Rik, Willibrordde Graaf, Sirovátka Tomáš, toim. The governance of active welfare states in Europe. Basingstoke: Palgrave, 2011.

Venn Couze. A note on assemblage. *Theory, Culture & Society* 2006; 23 (2–3): 107–108.

Viinamäki Leena, Selkälä Arto, Suikkanen Asko. Sosiaalinen hyvinvointi. Julkaisussa: Viinamäki Leena, toim. Rovaniemen seutukunnan hyvinvointibarometri 2013. Kemi: Lapin ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulun julkaisuja Sarja A, Tutkimukset 1, 2014: 81–125.

Välilmaa Anne, Ylipaavalniemi Pasi, Pikkusaari Suvi, Hassinen Mikko. Sosiaalisen työllistämisen toimiala. Palveluilla tasa-arvoa työllisyyteen. Helsinki: Vates-säätiö, 2012.

Väyrynen Sanna. Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, Acta Universitatis Lapponiensis 118, 2007.

Väyrynen Sanna, Lindh Jari. Yhteistoimijuuden rajakohteet päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa. Julkaisussa: Laitinen Merja, Niskala Asta, toim. Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 2013: 427–458.

Väyrynen Sanna, Lindh Jari, Romakkaniemi Marjo. Päihde- ja mielenterveyskuntoutuksen työntekijöiden neuvottelut professionaalista yhteisöllisyydestä. Julkaisussa: Väyrynen Sanna, Kostamo-Pääkkö Kaisa, Ojaniemi Pekka, toim. Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Tallinna: UNIPress, 2015: 107–127.

Westhorp Gill. Developing complexity-consistent theory in a realist investigation. *Evaluation* 2013; 19 (4): 364–382.

Williams Paul, Sullivan Helen. Faces of integration. *International Journal of Integrated Care* 2009; 9 (22): 1–13.

Winell Klas. Kuntoutuskäytännöt täysremonttiin. *Kuntoutus* 1997; 20 (1): 13–17.

Ylönen Katri. Nuorten vuorovaikutuksellinen verkkoauttaminen. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2016.

Liiteluettelo

Liite 1. Tiedote tutkimuksesta nuorelle.

Liite 2. Tiedote tutkimuksesta palveluntuottajalle.

Liite 3. Suostumuslomake nuorelle.

Liite 4. Suostumuslomake palveluntuottajalle.

Liitteet ovat tämän julkaisun sähköisen version yhteydessä, ks. <http://www.kela.fi/tutkimusjulkaisut>.

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 146 Aaltonen K.** Affordability of medicines from the pharmaceutical system perspective. Comparative analysis of Finland and New Zealand. 2017. ISBN 978-952-284-019-6 (nid.), 978-952-284-020-2 (pdf).
- 145 Rintala A, Hakala S, Sjögren T, toim.** Etäteknologian vaikuttavuus liikunnallisessa kuntoutuksessa. Järjestelmällinen kirjallisuuskatsaus ja meta-analyysi. 2017. ISBN 978-952-284-017-2 (nid.), 978-952-284-018-9 (pdf).
- 144 Harkko J, Lehikoinen T, Lehto S, Ala-Kauhaluoma M** Onko osa nuorista vaarassa syrjäytyä pysyvästi? Nuorten syrjäytymisriskit ja aikuisuuteen siirtymistä tukeva palvelujärjestelmä. 2016. ISBN 978-952-284-009-7 (nid.), 978-952-284-010-3 (pdf).
- 143 Pitkänen T, Holopainen A, Jokela K, Kaskela T, Levola J, Tourunen J.** Aivotoiminnan häiriöiden yhteydessä yleisesti koetut psykososiaaliset vaikeudet. PARADISE24-kyselyn tutkimusperusta. 2016. ISBN 978-952-284-007-3 (nid.), ISBN 978-952-284-008-0 (pdf).
- 142 Merikoski M, Enlund H.** Biologisten lääkkeiden käyttöönotto ja käyttö Suomessa. Terveysturvan käytäntöjä ja näkökulmia. 2016. ISBN 978-951-669-997-7 (nid.), ISBN 978-951-669-998-4 (pdf).
- 141 Seppänen-Järvelä R, Syrjä V, Juvonen-Posti P, Pesonen S, Laaksonen M, Tuusa M, Savinainen M, Henriksson M.** Yhteistoimintaa ja yksilöllisiä valintoja kuntoutumisen polulla. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen tapaustutkimus. 2015. ISBN 978-951-669-991-5 (nid.), ISBN 978-951-669-992-2 (pdf).
- 140 Pyöriä O, Reunanen M, Nyrkkö H, Kautiainen H, Pieninkeroinen I, Tapiola T, Lohikoski P.** Aktiivisuutta ja osallistumista tukeva fysioterapia aivoverenkiertohäiriöön sairastuneiden alkuvaiheen kuntoutuksessa. Satunnaistettu seurantatutkimus. 2015. ISBN 978-951-669-989-2 (nid.), ISBN 978-951-669-990-8 (pdf).
- 139 Seppänen-Järvelä R, Aalto A-M, Juvonen-Posti P, Laaksonen M, Tuusa M.** Yksilöllisesti räätälöity ja työhön kytketty. Kelan työhönkuntoutuksen kehittämishankkeen arviointitutkimus. 2015. ISBN 978-951-669-985-4 (nid.), ISBN 978-951-669-986-1 (pdf).

Mikä on sosiaalisen kuntoutuksen merkitys työn ja koulutuksen ulkopuolella oleville nuorille aikuisille? Mikä on paikallisuuden ja kulttuurisen ympäristön asema sosiaalisessa kuntoutuksessa ja kuntoutujien elämäntilanteissa? Miten palvelujärjestelmää tulisi kehittää osallisuuden ja toimintavalmiuksien tukemiseksi?

Näihin kysymyksiin haetaan vastauksia tutkimuksessa, jossa selvitettiin Lapissa asuvien nuorten aikuisten elinoloja ja heille suunnattuja sosiaalisen kuntoutuksen palveluja osallisuuden näkökulmasta. Kuntoutujien ja palveluntuottajien haastattelujen pohjalta syntyi moniulotteinen kuva sosiaalisesta kuntoutuksesta. Tärkeää on erityisesti monialainen yhteistyö sekä yhteisöllinen toiminta, jossa kuntoutujaa tuetaan osana paikallisyhteisöään ja sosiaalisia verkostojaan.

KELAN TUTKIMUS

Puh. 020 634 11
julkaisut@kela.fi

www.kela.fi/tutkimus
www.fpa.fi/forskning
www.kela.fi/research

ISBN 978-952-284-031-8 (nid.)

ISBN 978-952-284-032-5 (pdf)

ISSN-L 1238-5050

ISSN 1238-5050 (painettu)

ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)

9 789522 840318

